Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 4

Mayıs 1969 - 250 kuruş

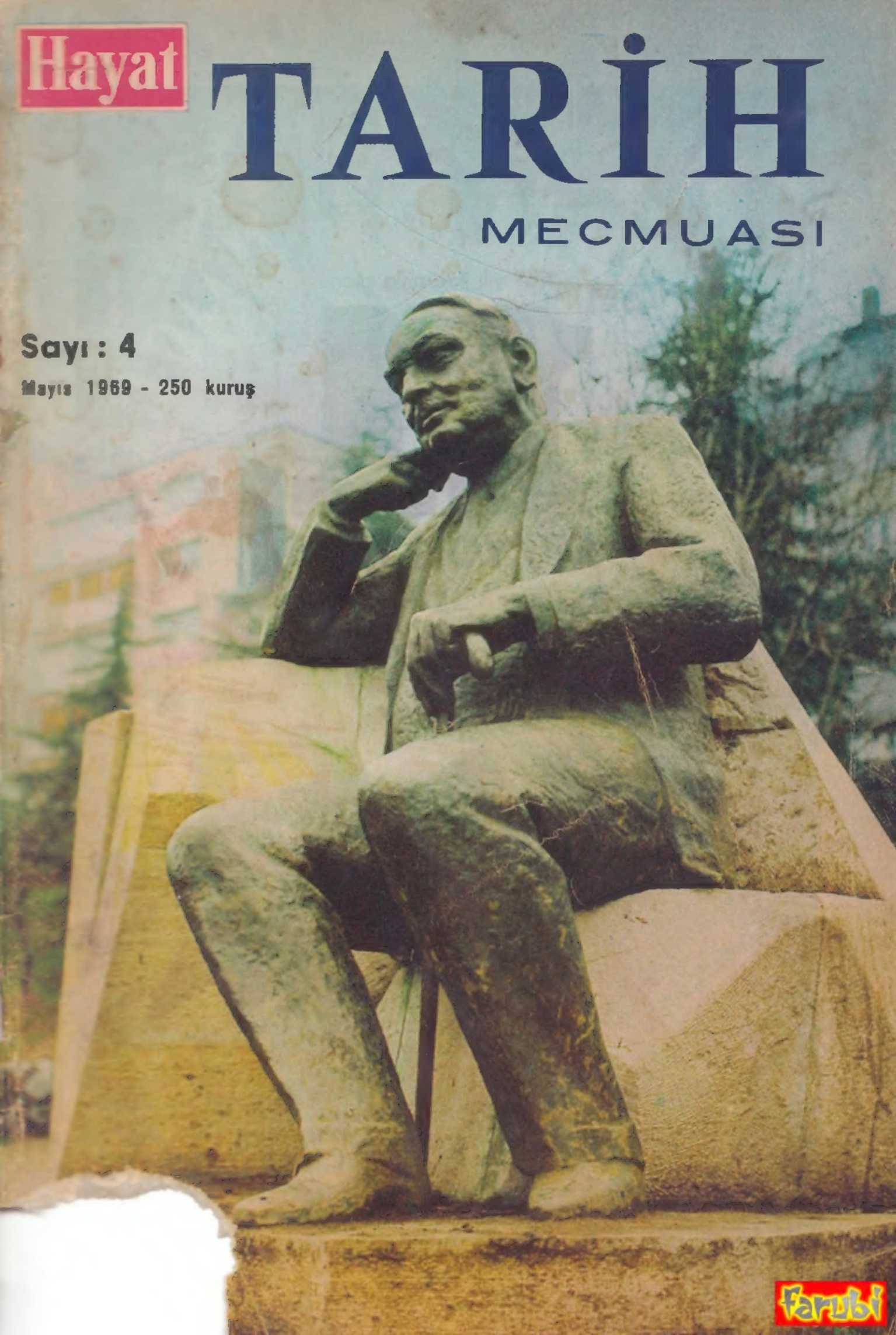

farubi

Yahya Kemal heykeli.
Foto: Tamer Güvenç

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Yahya Kemal'in Bir Aşk Macerası 4
Telif Haklarına Saygı İstiyoruz 9
Cem Sultan'ın Başına Gelenler 11
Venedikliler'in Fâtih'i Zehirleme Teşebbüsü 16
Fâtih Sultan Mehmed 21
XVI. Yüzyılda Topkapı Sarayı 24
Hyrum'ın Ölümü 30
Türk Tarihi Bir Bütündür 35
Korsan Kruvazörler: Tirpitz 36
Berberîler 41
Avusturya Kız Lisesi 49
Hatay Mitingleri ve Tan Olayı 56
Türkiye'de İlk Maden Kömürü 62
Dwight D. Eisenhower 67
Gazneliler'den Kalanlar 72
İlk Kız Okullarımız Nasıl Açıldı? 77
Bir Casusluk Teklifi 84
Tarih Boyunca Türk Kavimleri 89
Ülkeler ve İnsanlar 90
Tarihe Akan Bir Ay 94
Kitaplar Arasında 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH
Aylık Kültür Mecmuası
1 Mayıs 1969 Yıl: 5 Cilt: 1
Sayı: 4 Sıra: 52

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Yahya Kemal'in Bir Aşk Macerası

Yazan: ŞEVKET RADO

1948 yılının ocak ayının yirmi ikinci günü, Yahya Kemal'le Serkıl Doryan'da öğle yemeği yiyorduk. Üstat neşeli idi. Pakistan'a elçi olarak gitmeye hazırlanıyordu. Gitmeden önce, o zaman çıkarmakta olduğumuz Aile mecmuası için kendisinden bir hikâye veya bir şiir almaya çalışıyorduk. Vermeye yanaşmıyordu. «Süleymaniye'de Bayram Sabahı» ile «Kocamustafapaşa»nın bitmek üzere olduğunu söyledi. «Size Pakistan'dan göndereceğim; Aile mecmuası çıktıkça içinde benden mutlaka bir şey olacaktır» dedi. Lafı değiştirdi.

Ama Yahya Kemal lafı değiştirdiği zaman yine şiire gelirdi. Biraz, nasıl şiir yazdığını anlattı ki bunları daha önce naklet-mıştım sanıyorum. Bir aralık bu bahsi de bıraktı. Hafif dedikodulu tarafından Fransız şairlerinin aşk maceralarına geçti. Gevrek gevrek gülüyordu. Neşesi yerinde olduğu için tam sırası gelmişti:

— Bizim şairlerimizin de aşk maceraları vardır ama hep gizlidir. Sevgililerine yazdıkları mektuplar bile ortaya çıkmaz. Sizin de her halde aşk maceralarınız olmalıdır. Ama en esrarlı tarafınız olarak duruyor.

Yahya Kemal bu sözlerden pek keyiflendi. «Bizde de vardır...» der gibilerden gözleri çapkınlaştı.

Henüz yemeğe başlamamıştık, birer kadeh rakı içiyorduk.

— Size aşk hayatımdan bir tablo anlatayım, dedi ve şöyle başladı:

«1916'dan 1919'a kadar bir kadına deli gibi âşık oldum. Bu aşk tam üç sene sürdü. Sonra üç sene de hasretini çektim. Sev-

gilim evli bir kadındı. Evli bir kadına âşık olmak belây-ı uzmâdır. İnsan âdeta polis olur. Telefon edeceksin! Acaba kocası evde mi? Sokağa çıkacaksın! Acaba kimse görür mü? Ne ise ki o zaman çarşaf vardı da bu işler biraz daha kolay oluyordu.

Bu kadın yazın Ada'da otururdu. Ben de orada idim. Deli divane olmuştum. Sonbaharın yarısında, Nişantaşı'ndaki evini tanzim etmek için İstanbul'a inerdi. 1916 sonbaharında yine İstanbul'a iniyordu. Ben müthiş mustariptim. Artık vapuru giderken iskeleden mendiller sallamaklar, ağlamaklar... Hepsini yaptık. O gidinceye kadar Ada dopdolu idi. Gider gitmez benim için boşalıverdi. Avare dolaşır oldum. Vaat etmişti: İstanbul'dan bana telefon edecekti. Hakikaten de etti. Ben de arada bir onu görmeye İstanbul'a iniyordum.

Tam o sıralarda «Hakkı Paşa (Berlin Sefiri) İstanbul'a gelecek!» lafı çıktı. Hakkı Paşa zendost bir adamdı. İstanbul'a geldiği zaman suvareler tertip eder, güzel güzel kadınları toplardı. Benim sevgilim de pek uzaktan Hakkı Paşa'nın akrabası oluyordu. Paşa, İstanbul'a gelince yine suvareler yapacak, eğlenceler tertip edecek, benimki de oralara gidecek diye içim burkuluyordu. Hatta kendisine bu endişemi açtım. Suvarelere çağrılsa bile gitmeyeceğini temin etti.

Bir akşam Ada'da, maruf otelin önünde otururken yanımdaki iki kişinin (biri Rauf Ahmet Bey) Hakkı Paşa'dan bahsettiklerini duydum: «İstanbul'a gelmiş. Bu akşam bir suvare veriyor. İstanbul'un bütün güzel kadınları davetli» diyorlardı. Sevgilim de İstanbul'un güzel kadınlarından biri. Müthiş bir ıstırapla yerim-

Yahya Kemal bir ziyafet sofrasında: (Soldan itibaren) Kâzım Taşkent, Falih Rıfkı Atay, Şevket Rado, Yahya Kemal; ayaktaki, Refik Halit Karay.

den kalktım. İskeleye doğru gittim. Son vapur çoktan kalkmıştı. Sert bir lodos esiyordu. Deniz karmakarışıktı. Ne olursa olsun Maltepe'ye geçip oradan Istanbul'a gitmeye karar verdim. Sevgilim her halde orada olacaktı.

Sandalcılara baş vurdum. «Hastam var?» dedim. Pek yanaşmıyorlardı. Çok para vaat etmem üzerine biri razı oldu. Hemen sandala bindim, açıldık. Bir müddet sonra lodos büsbütün arttı. Denizde çalkanıp duruyorduk. Bir aralık sandalcı kürek çekemez oldu ve bana alenen küfretmeye başladı. Etrafımızı ölüm tehlikesi sardığı halde ben yalnız Hakkı Paşa'nın suvaresini, güzel kadınları, erkekleri ve sevgilimin de orada olduğunu düşünüyordum.

Güç belâ Maltepe'ye gelebildik. Dalgalar öyle bir çarpıyordu ki sahile çıkmak buraya kadar gelmekten daha tehlikeli idi. Zar zor, bir hayli uğraştıktan sonra kendimi sahile attım. Sırsıklam olmuştum. Hemen Maltepe'deki kahvelere uğradım. Bir araba istedim. Yok... Yok... Bostancı'ya kadar yaya gitmeye karar verdim. Tren yoluna çıkarak koşmaya başladım. Maltepe ile Bostancı arasındaki mesafenin ne kadar uzun olduğunu o zaman fark etmişimdir.

Kan, ter içinde Bostancı'ya geldim. Vakit hayli geçti. Karakola gittim. «Bana bir araba bulunuz, hastam var...» dedim. Aradılar, taradılar. Birini buldular. Yine bir sürü para verdim. Arabayla yola koyuldum. Kadıköyl Oradan Üsküdar... Karşıya geçtim. Doğru Nişantaşı!

Sevgilimin oturduğu apartmanın kapıcısı ahbabımdı. Penceresini

Yahya Kemal, İsmail Habib'le bir sohbet sırasında. Soldaki Refik Halit Karay'dır.

Yahya Kemal, Prof. Albert Gabriel ile otomobilde.

vurarak onu uyandırdım. «Benimki evde mi?» diye sordum. Adam halime bakıp şaşırdı: «Evde, bu akşam çıkmadı!» dedi.

«Ne diyorsun?» diye bağırdım. Bütün o katettiğim mesafe sanki başıma yıkılmıştı. Eve kaçta geldiğini tahkik ettim. Sözüne inanamıyordum. «Çık bir bak! Evde mi?» diye adamı zorladım. Adam çarnaçar çıktı. Bir münasebetle hizmetçisine sormuş: «Uyuyor!» demiş.

Geldi haber verdi. Sanki dünyalar benim oldu. Apartmanın karşısında bir arabacının meyhanesi vardı. Orada sabaha kadar içtim. Sabahleyin, doğru eve çıktım. Benim halim berbat. Toz toprak içinde olduğumu görünce şaşırdı ve hemen anladı.

Sarmaş dolaş olduk.»

İçki Bahsi

Yahya Kemal hikâyesini burada bitirdi. «Hayatınızı yazmış olsanız ne iyi edersiniz!» dedim. «İnşallah Karaşi'de bir otobiyografi yazarım. Fakat bu otobiyografide en az Rousseau kadar samimî olmalıyım» dedi.

Aklında hep Büyükelçi olarak gitmeye hazırlandığı Pakistan vardı.

— «Pakistan'a gidince içkiyi bırakacağım!» dedi. Pakistan'da içmeye devam etmesinin bir tuhaf karşılanacağı aklımıza gelmiş olması ihtimalini bu sözlerle önlemek mi istiyordu?

— Ben ziyafet verdiğim zaman sadece bir kadeh şampanya içeceğim. Onlar ziyafet verdikleri zaman üç kadehten ileri gitmeyeceğim. Madrit'te öyle yapardım. Ziyafetlerimde yarım kadeh şampanyadan fazla içmezdim.

«Zaten ben otuz senedir içtiğim halde, bilir misiniz ki alkolik değilim. Altı kadehten fazla içmem. Alkolik, içkinin kantitesini içen adamdır. Sabah demez, akşam demez, içer. Müte-

madiyen içer. Ben akşamları altı kadehten sonra bir yudum dahi içemem. Zaten neşelenmek için içerim. Altı kadehte neşe bende tamamdır. Bir yudum fazla içsem bir uykudur basar...»

Kendisinin alkolik olmadığında nedense ısrar ediyordu:

— Alkolik içkiyi asla bırakamaz. Ben bir defa altı ay, bir defa da bir sene, iki gün içkiyi bıraktım. Ankara'da idim. Fransız Elçisi Massigli mektep arkadaşımdır. Bir gün piknik tertip etmişler, beni de çağırmışlardı. Birbirinden güzel kadınlar vardı. Bana ısrar ediyorlar, «hatırımız için bir kadeh iç!» diyorlardı. Bense dayatıyordum. İçkiyi bıraktığımın tam 367'nci günü idi. Bir aralık gözüm şaraba takıldı. Şişe kovanın içinde altın gibi yatıyordu. Dayanamadım, perhizi bozdum!»

Yemek sonuna geliyordu. Tekrar şiire geçti. Türkçe'nin üzerinde uzun uzun durdu.

— Meselâ bir Fransız şairinin elinde daha fazla işlenmiş bir dil vardır. Ama ben dünyaya bir daha gelecek olsam tekrar Türk olarak gelmek isterim. Bu dile bayılıyorum. Biz zaten öyleyiz. Çöpçünün kızına âşık oluruz» dedi.

Sofradan kalktık.

Yahya Kemal konuşurken karşısında birinin not tutmasına veya tutmaya kalkmasına fena halde sinirlenirdi. Anlattığı aşk hikâyesini unutmadan gidip defterime yazmak için can atıyordum. Kendisini arabaya bindirip Park Otel'e gönderdik. Ben de matbaaya gelip söylediklerini taze taze, aklımda kaldığı gibi, yazdım. Sizlere bunları o defterden naklediyorum.

Itrî şiiri ilk defa 1940'da Akşam'da neşredilmişti. Şiirin provalarını gören Yahya Kemal, bazı kusurlara dikkati çekmek için, Şevket Hıfzı (Rado) ya aşağıdaki notu göndermiştir.

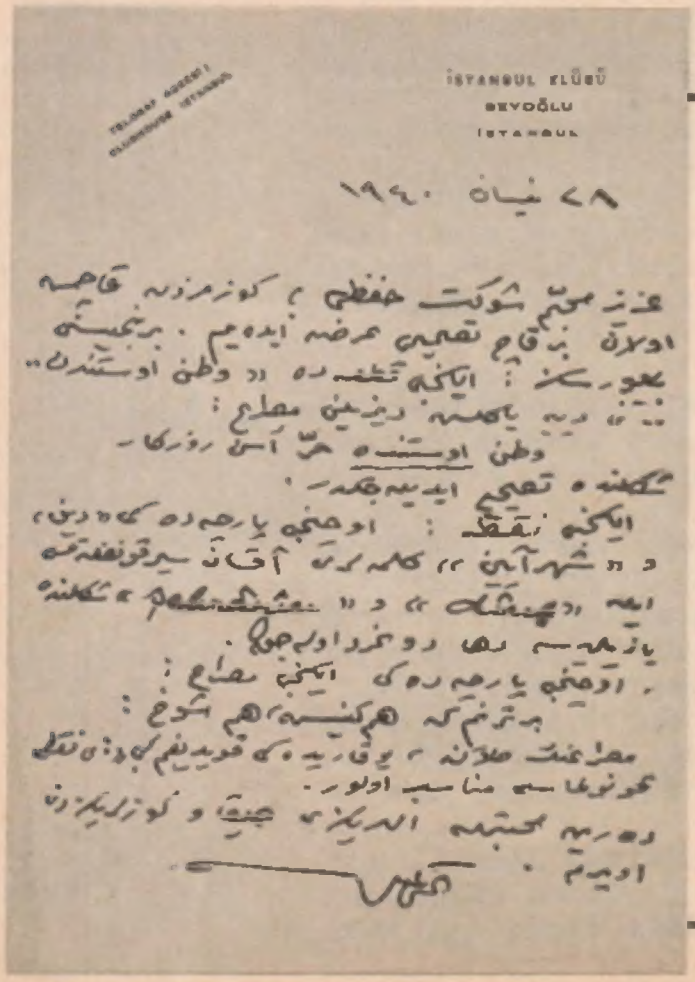
İSTANBUL KLÜBÜ
BEYOĞLU
İSTANBUL

28 nisan 1940

Aziz muhibbim Şevket Hıfzı, gözümüzden kaçmış olan birkaç tashihi arzedeyim. Birincisini biliyorsunuz: İki kıt'ada «Vatan üstünden...» diye yanlış dizilen mısra:

Vatan üstünde hür esen rüzgâr

şeklinde tashih edilecektir.

İkinci nokta: Üçüncü parçadaki «din» ve «şehrayin» kelimeleri aksan sirkonfleks ile «dîn» ve «şehrâyin» şeklinde yazılırsa daha doğru olacak.

Üçüncü parçadaki ikinci mısra:

Bir terennüm ki hem geniş, hem şuh: mısraının sonuna, yukarıdaki koyduğum gibi « : » nokta konulması münasip olur.

Derin muhabbetle ellerinizi sıkar ve gözlerinizden öperim.

Yahya Kemal

Telif Haklarına Saygı İstiyoruz

Yazan: Yılmaz Öztuna

TELİF hakları mevzuunda henüz bocalama devresindeyiz. Birçok esaslar daha oturmamış, berraklık kazanmamıştır.

Telif hakları kutsaldır. Bu hükme itiraz edecek aklı başında ve kültür sahibi tek kişinin ortaya çıkacağını sanmam. Milletlerarası anlaşmalarla teminat altına alınan telif haklarına karşı saygı yalnız kendilerine «halk cumhuriyeti» diyen komünist devletlerde yoktur. Başta Rusya olmak üzere bu devletler, istedikleri yabancı yazarın eserine istedikleri gibi tasarruf ederek, beş para ödemeksizin basıp satmaktadırlar.

Telif haklarının kanunî olduğu kadar vicdanî teminat altına alınma çabaları bizde yenidir. Bu hususdaki sorumsuz davranışların bazıları basına ve adlî mercilere intikal etmiştir. Pek çoğu da, gerçek ve orijinal yazarların, kopyacılara ehemmiyet vermemeleri yüzünden, ancak belirli kimselerin malûmu bulunmaktadır.

Geçenlerde Ferit Devellioğlu'nun **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat** adlı çift sütun üzerine ince punto ile dizilmiş 1.500 sayfalık eseri elime geçti. İşte, Türk argosu üzerindeki değerli eserleriyle gıyâben tanıdığım bu zâtın **Ansiklopedik Lugat**'i, bu yazıyı yazmama vesile teşkil etti.

Eserdeki musikiye ait bütün terimler, benim **Türk Musikisi Lugati** (1955) adlı kitabımdan alınmıştır.

Bu durum kaynak gösterilerek bir faydalanma mı, yoksa daha ileri safhada bir iktibas mı, yahut eskilerin «intihâl» dedikleri başkasının eserini kısmen veya tamamen kendine mal etme mi sayılmalıdır?

Sayın Ferit Devellioğlu, gerçi bibliyografyasında kitabımı zikretmiştir. Ve kitabım, bu bibliyografyada geçen musikiye ait tek eserdir. Bundan, sayın müellifin, musiki bahislerinde **Türk Musikisi Lugati**'ne dayandığını beyan ettiği ve bu beyanın ilmî mesuliyet ve telif haklarına saygı için yeterli olduğu ileri sürülebilir. Fakat **Ansiklopedik Lugat**'in musikimizle ilgili maddeleri incelenince, işin bu kadar basit olmadığı derhal anlaşılmaktadır.

Millî musikimizin makam ve usullerine Türk Dil Kurumu'nun **Türkçe Sözlük**'ünde yapıldığı gibi — echelce — «Doğu müziğinde bir makam, bir usul» demediği için Ferid Devellioğlu'na teşekkür etmeye mecburuz. Eserdeki bütün terimler ara-

sında, Türk musikisi terimlerine ayırdığı pay da, bu teşekkür duygumuzu şükran derecesine çıkarıyor. Zira hiç bir konu, lugatinde bu kadar genişlikle ele alınmamıştır. Bu genişlik, hem musikimizin hemen bütün terimlerine yer vermesiyle, hem de bu terimlerin geniş açıklamalarıyla derhal göze çarpıyor.

Ancak sayın müellife karşı minnet duygularımız burada sona eriyor. Şimdi, hiç tasvib edemediğimiz tutumunu belirteceğiz:

Devellioğlu'nun Türk musikisine karşı saygı verici sevgisi yüzünden, eser, âdetâ küçük ölçüde bir **Türk Musikisi Lugati** hâline gelmiş. Ve bu küçük musiki lugatinin bir tek kelimesi sayın müellife ait değildir. Tamamı benim eserimdir.

Sayın yazar, benim tek kelimemi bile değiştirmeye lüzum görmemiş, daha doğrusu bir ilim adamının haklı ihtiyatı ile, hiç bilmediği ve çok teknik bir bahiste, tek kelimenin yer değiştirilmesi ile ortaya çıkabilecek hatalardan, pek zekice kaçınmıştır.

Şimdi, eserin on binlerce kelime tutan kısmının müellifi ben oluyorum.

Bir yazarı bu hâle düşürmeye, hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu ölçüde bir iktibasın, hiç bir mâkul izahı olamaz. Devellioğlu, bu hususta benim şifahî veya tahrirî müsaademi almadığı gibi, eserinin önsözünde de musiki bahislerinin bana ait olduğunu belirtmemiş, kitabımı bibliyografyada göstermekle iktifa etmiştir. Benden böyle bir müsaade istenseydi, ne yapardım? Şüphesiz bu ölçüde bir iktibasa izin vermeme imkân yoktu. Meğer ki, müşterek yazar olarak adım lugate yazılsın.

Binlerce «iktibas»a bir örnek olarak, Devellioğlu'nun **Ansiklopedik Lugat**'inin 992. sayfasındaki **Nev-Edâ** ve **Nev-Eser** maddeleri ile benim **Türk Musikisi Lugati**'min 159. sayfasındaki aynı maddelerin klişelerini koyuyorum. Kısaltmalarıma ve şahsî imlâ hususiyetlerime kadar aynen alındığı, daha doğrusu kitabımın aynen dizgiye verildiği görülecektir. Bu şekilde aynen iktibaslar, yalnız musikimizin eski ve yeni makamları için 500'ü bulmaktadır.

Hüküm, Türk aydınlarının ve umumî efkârınındır.

Sağda Devellioğlu'nun ve solda Öztuna'nın kitaplarında «Nev-Edâ» ve «Nev-Eser» maddeleri.

NEV-EDA. — Notacı Hacı Emin Ef. (b. bk.) tarafından tahminen 60 sene evvel terkib edilmiş bir mürekkep makam olup Emin Ef. tarafından bir Peşrev ile Saz Semaisi ve «Saz-ı âhım dinleyin» güftelibir şarkı bestelenmiş, başka bir bestekâr tarafından kullanılmıştır.

NEV-ESER. — Dede Ef. (b. bk.) tarafından tahminen 1,5 asır evvel veya biraz daha sonra terkib edilmiş bir mürekkep makamdır. Dizisi bir sekizli içinde ifâde edilebilen basit görünüşlü bir terkib olan Nev-Eser, nikriz beşlisine (b. bk.) hicaz dörtlüsünün (b. bk.) ilâvesinden mürekkeptir. Durağı rast (sol) ve güçlüsü — beşlinin dörtlü ile birleştiği beşinci derece olan — nevâ (re) dir. Dizisi inici-çıkıcı olarak seyreder. Donanımına «si» ve «mi» bakıyye bemolleri ile «fa» ve «do» bakıyye diyezleri konur. «Si» bemol ile «do» diyez nikriz beşlisi, «mi» bemol ile «fa» diyez de hicaz dörtlüsü içindir (aynı donanım Şedarabân makamında da görülür ve esasen bu iki makam birbirine pek benzer). Orta sekizlideki sesleri, pestten tize doğru olmak üzere, şöyledir: rast, dügâh, dik-kürdî, nim-hicaz, nevâ, hisar, evc ve gerdaniye. Bu dizide niseb-i şerifeden 6 tane olduğu için, gizli mütenâfir itibar edilir. Nev-Eser pek ziyade kullanılmamakla beraber, çok güzel, hayâl ve melancolie tasvirlerine müsait bir makamdır. Şu parçalar Nev-Eser'e misâldir (kolleksiyonumda, bu makamdan 60 eser tesbit edilmiştir):

nev-edâ (f. a. b. i.) : **1.** yeni tarz, yeni edâ. **2.** *müz.* notacı Hacı Emin Ef. tarafından tahminen altmış sene evvel terkîbedilmiş bir mürekkep makam olup Emin Ef. tarafından bir peşrev ile saz semâîsi ve "sâz-ı âhım dinleyin.." güftelî bir şarkı bestelenmiş, başka bir bestekâr tarafından kullanılmıştır.

nev-eser (f. a. b. i.) : *müz.* Dede Ef. tarafından tahminen 1,5 asır önce veyâ biraz daha sonra terkîbedilmiş bir mürekkep makamdır. Dizisi bir sekizli içinde ifâde edilebilen basit görünüşlü bir terkîbolan nev-eser, nikriz beşlisine hicaz dörtlüsünün ilâvesinden mürekkeptir. Durağı rast (sol) ve güçlüsü -beşlinin dörtlü ile birleştiği beşinci derece olan- nevâ (re) dir. Dizisi inici -çıkıcı olarak seyreder. Donanımına "si" ve "mi" bakiyye bemolleri ile "fa" ve "do" bakiyye diyezleri konur. "Si" bemol ile "do" diyez nikriz beşlisi, "mi" bemol ile "fa" diyez de hicaz dörtlüsü içindir (aynı donanım şedarabân makamında da görülür ve esâsen bu iki makam birbirine pek benzer). Orta sekizlideki sesleri, pestden tize doğru olmak üzere şöyledir : rast, dügâh, dik-kürdî, nim-hicâz, nevâ, hisar evic ve gerdâniye. Bu dizide niseb-I şerîfeden 6 tâne olduğu için, gizli mütenâfir îtibâr edilir : Nev-eser pek çok kullanılmamakla berâber, çok güzel, hayâl ve "mélancolie" tasvirlerine müsâit bir makamdır.

Vâkı'ât-ı Sultan Cem: 4

SULTAN CEM'İN BAŞINA GELENLER

Sadeleştiren : ŞEVKET RADO

BÖYLECE anlaşmaya varıldıktan sonra Firense Beyi'ne dimişler ki: «Şol Türk Beyi'nin oğlu ne de olsa Padişahzâdedir. Kendü ihtiyariyle geldi. Habsedildiğinin aslı yokdur. Dinimiz gayreti vardır. İmdi bize virün. Biz ana muavenet idüb muradına irdürelim.» O da buna razı olmuş. Rodos Beyi'nin olandan haberi yok sanub âdem ve kâğıt gönderüb Merhumu bu zikrolunan beylere virmek içün emir çıkarınca Rodos Beyi de Merhumdan ayırmış olduğu âdemlerinden Kapucubaşı Sinan Bey'i ve Çeşnigirbaşı Ayas Bey'i — ki Rodos'ta beklerlerdi — kâfir elbisesiyle gemiye koyub türlü itizarla mektub yazub Merhuma gönderdi ki göçüb Rome'ye gelüb Pulye'ye (1) çıkalar.

Bu müjde ile gelüb Merhumla buluştuklarından sonra, birdenbire Rabbin takdiriyle Pulye Beyi'nin bir oğlu — ki Papa'nın yanında Kardinal imiş — ecel irüb ölmüş. Papa zehir virüb öldürdi vehmine düşüb araları bozulduğundan bu tedbir Rabbin takdiriyle geri bırakıldı. Merhumu Bukalemik'den göçürüb Burgunu (2) tarafına giderken bir kâfir beyceğiziyle karşılaşıldı. Merhumu ellerinden alalar diyü korkdular, yine Bukalemik'e gelindi. Yarındası yine yola çıkub Mezovince (?) nam şehirde yemek yendi; Burgunu yakınında Rodos Beyi'nin Merhuma mapushane olmak üzere üç bin beş yüz altun harç idüb yaptırdığı Grostur (3) nam kuleye gelindi. Grostur, yani yoğun kule dimek olur, yedi tabaka idi. İlk tabaka ki yerin altı idi, kiler itdiler. İkinci mutfak, üçüncü Merhumun bazı hademelerinin kaldığı yer oldu. Dördüncü tabakayı Merhumun kendisine ayırdılar. Beşinci yine Merhumun hademelerinin bazısının oturduğu yerdi. Altıncı muhafazaya memur firerlerin meskeni; yedinci ki çatıdır, yine kendülerine bağlı türlü hizmetler gören kâfirlere meskendir. Bir vakit burada da bir niçe gün kalındıktan sonra mezkûr Sofu Hüseyin Bey ki kurtu-

(1) Napoli, (2) Bourganeuf, (3) Grosse Tour.

luş çareleri arıyordu, buraya dahi gelmiş, lâkin kimse ile buluşamamış. Ama ikinci defa geldikde Ayas Bey, Celâl Bey, Sinan Bey, Şirmerd Ağa ve Sofu Şâdi buluşmuşlar; getirdiği türlü türlü anahtarları kule kapısın açmak için alub Hüseyin Bey'le öyle anlaşmışlar ki, otuz birinci gün Hüseyin Bey otuz kırk âdem ile atlar ve silâhlar hazır idüb yer yer âdemler koyacak, sonunda ol beyceğize varacaklar. Ol beyceğiz bunlara geldikleri takdirde yirmi bin altun vadetmiş idi.

Beri yandan bunlar da öyle tedbir almışlardı ki, her gün gezmeğe çıkıldıkça on, on iki âdem bunları muhafaza itmek içün beraber çıkarlardı. Bunlar, oynar gibi yapub zenbereği ellerinden alacaklar, bununla onları vurub helâk idecekler, Hüseyin Beyle buluşub atlara binerek kurtulacaklar.

Bu tedbir üzerine büyüğü, küçüğü bir yere toplandılar; bu maksada can ve gönülle kemer bağlayub bu yolda baş ve canlarını terk itmeğe karar virdiler. Ser virüb sır virmemeye ahd-ü peyman idüb and içdiler. İşe girişerek yavaş yavaş kâfir elbiseleri almaya başlarlar iken mel'unlar her şeyi öğrenirler. Öğrenmelerinin sebebi de bu idi ki, içlerinde iki yüzlü bir munafık var imiş. Yemin sırasında özür bahane idüb and içmemiş idi. Bu taraftan Kapucubaşı Sinan Bey, Çeşnigirbaşı Ayas Bey, Celâl Bey, Hazinedarbaşı Sofu Şâdi Hüseyin Beye — ki ol sabah buluşmağa gitdiler idi — içlerinde olan munafık, olanı biteni tafsilâtiyle kâfirlere diyivermiş. «Eğer Inanmazsanız âdem gönderin. İşte Beyi alub kaçıyorlar. Sonra bizden bilmeyesiz» diyince o kâfir beyi dahi gazaba gelüb niçe zemberekçiler hazırlamış ki göndere ve bunları helâk ideler.

Bunun üzerine içlerinde bir Türkçe bilir beyceğiz var idi, o demiş ki: «Bu tedbir değildür. Zira biz Firense Beyi' ne bu Türk Beyi kendi isteğiyle burada durur diyü hile idüb dururuz; şimdi bunun âdemlerin öldürecek olursak hilemiz duyulur. Bize yaramazlık olur. Hele şimdi sermaye elimizde iken sabredelüm. Zaman ile bunun âdemlerin bir bir helâk iderüz» dedi. Bunları uygun görüb üzerine düşmediler.

Beri taraftan bizimkiler de Hüseyin Bey'le buluşub olan bitenden habersiz yine Beye geldiler. İki günden sonra bir sabah Kapucubaşı Sinan Bey, Bey Merhumla bir pencerede durub aşağısını seyriderken ol Türkçe bilen kâfir beyceğizi geldi. Sinan Beyi aşağıya çağırdı. Bir tenha yere götürüb gûya ki tedbirde berabermiş gibi her şeyi tafsilâtiyle diyiverdi. Sinan Bey şaşıb kaldı. Türlü inkârlara kalktı ise de ol kâfir beyceğizi: «Ne inkâr idersün? Yine kendü âdemlerinizden didiler. İnanmazsan gel de yüzleşelim» diyince o da şaşıb kaldı. Beye gelüb olanı söyledi. Onlar da türlü hileyle Hüseyin Be-

Cem Sultan'ı, Papa VIII. Innocentus'la beraber gösteren bu tablo Vatikan sarayındadır.

yin getürdiği anahtarları yok itdiler.

Öbür taraftan kâfirler de yer yer beylerine toplanmak için âdemler saldılar. Bir iki ay içinde gelüb bütün beyleri toplandılar. Nihayet bir gün Merhumun ekser halkı kuleden dışarıda gezmekte iken, Merhum de kulenin içinde kapucubaşı ve imrahorbaşiyle görüşmekte olduğu sırada kapuları kaparlar, «Bütün bu fitneler Kapucubaşı Sinan Beyin başı altından çıkıyor» diyu dutub öldürmeye kalkarlar. Merhum türlü rica ve iltimasla güç haile kurtarmış ama Merhumu hayli azarlayub hepsinin ellerindeki bütün silâhları aldılar. Dışarıda kalan yoldaşları üç gün içeri komadılar. Sonunda bu fitneyi çıkaran azizler aracı olub merhameten bıraktılar. Bundan sonra gecede ve gündüzde yetmiş seksen kadar kimesne bekler oldu. Bunlar da ol munafıkların zebunu olub daima tetikte idiler. Öylesine beklerlerdi ki geceleyin hiç bir saat kapıları kapatdırmazlar idi. Kâfirler baştan ayağa silâh kuşanup üzerlerinde zırh, kılıç, hançer, teber olduğu halde sabaha dek nöbet dutarlar, hatta birer birer Beyin odasına girüb tâ yattığı yeri gözetirler idi. Yani ki bir yeri delüb çıkmasunlar diyu bir niçe zaman bu veçhile beklediler. Sultan Cem Merhum Hazretleri dahi bu belâya müptelâ olub huzursuzluk geçirirdi.

Sözün kısası, bunun gibi elemle iki yıl kadar bu mahbesden çıkarılmayub

hüzünlü ve kederli günler geçirirken yine Papa ile Riga Firende yani Pulye Beyi aralarında anlaşdılar, yine evvelki tedbire baş vurub Firense Beyi'ne elçi gönderüb Merhumu istediler. Ol dahi kavlinde sebat gösterüb düşmandan korunması içün Monşunyor-de-Fulukon (1) nam beyini iki üç yüz kadar âdem ile gönderüb sekiz yüz doksan üç zilhiccesinin beşinci pazartesi günü (2) Burgunu taraflarında Rim (?) den yana göçürüb Filetin (3) nam hisara gelindi. Oradan Everne (4) memleketinde bir hisara gelindi. Orada bir kilise vardı, içi demir zincir ve kelepçelerle dopdolu idi. Meğer her esiri etraftan getirüb burada asarlar imiş. Oradan gidilüb piyankikurt (5) yaylağında konuldu. Bir yaylak ki yaz kış kar gitmez. Oradan Monkren (6) nam şehirden geçüb Kurpiyare (7) nam şehre gelindi. Oradan Riga'nın kız karındaşı ki Kilaremont (8)'da idi, Merhumu ellerinden alur diyu korkulduğundan bir ulu suyu hızla geçüb sahralara ve göllere uğrayub Ruyane (9) nam ulu sudan geçüb bir dağda Piyankikurt'un Reşilye (?) nam hisarına gelindi. Oradan sonra niçe şehirler geçüb adı geçen ayın on ikinci pazartesi günü İlyon'a (10) gelindi ki Riga Firense'nin ulu tahtının yeridür. Muazzam şehirdür. İçine iki ulu su uğrar ki gemiyle geçilür. Bu sular şehri üçe böler, sanki üç şehir gibidür. Belki yalnuz köprüsü üstündeki pazar bir şehirdür. Her yıl dört ayda bir kere on sekiz gün aralıksız pazar kurulur. Her milletin bezirgânları orada bulunmamak olmaz.

Bir niçe gün bu şehrin garipliklerin seyr idüb oradan sekiz yüz doksan dört muharreminin birinci günü İlyonda Rona (11) suyunda gemiye binilüb gidildi. Gemi karaya oturduğundan kenarda bir dağ eteğinde yatıldı. Kış günleriydi. Ateşler yakıldı. Oradan göçüb Sante İsperit (12) nam şehre gelindi. Oradan Muntelimar (13) nam şehre gelindi. Oradan Vilanse (14) nam şehre uğrayub yemeklenüb bir yerde yatıldı. Orada gemiler bırakılub atlara binildi. Orance (15) nam şehirden geçildi. Puntosurga (?) nam şehre gelindi. Bir niçe gün kökeler hazır olmadığı eceldeden ikamet olundu. Andan sonra gemilere binüb Tiraskon (16) nam hisara gelindi. Oradan ol soğulmuş çakıllı gölü geçüb bir şehirde yatıldı. Yarındası Marsilye nam şehre gelindi ki Firensenin ulu iskelesidir. İki gün ikamet idüb üçüncü günü göçüldü. Tulu (17) nam şehre gelindi ki iki bin beş yüz fuçu alur bir köke ile Rodos'un bir barçesi orada hazır olunmuş imiş. Beş gün ikamet olunduktan sonra Evniyu (?) beyinden adam geldi ki «Firense Beyi sizi gönderdiğine peşiman oldu. Gitmekten yine men' itmeğe ulak gönderildi» diyince heman ol gün, mezkûr tarihte rebiülevvelin on birinci perşembe günü idi, ikindi vaktinde derya seferine kökeye binüb yelken açıldığı dem Firense'nin ulağı geldi. Lâkin iltifat edilmeyüb gidildi.

İkinci gün bir azîm fırtına vaki oldu ki vasfı kabil değül. Köke her sefer çıkub indikçe kamaraların deliklerinden değirmen oluğu gibi sular gelirdi. Sonunda bin cehitle Puyonbin (18) nam şehrin karşısında Larabe (19) nam adada lenger salub (20) yatıldı. Lâkin ol iki bârçeden ayrılındı. Anları da derya bir tarafa alub gitmiş. Rabbin takdiriyle gice yarısı yel tersine dönüb lenger ipi üzüldi (21). Uş gemi karaya urur. İçindeki cümle kâfirler, müslümanlar ağlaşub soyunub hazır olunca Allahın inayeti irişüb seren ağacının ucu karaya dokunub gemi döndüğünleyin heman atlayub yel önünce kıçı virdiler. Tanitse (?) hizasına gelince andan sonra muvafık yel çıkub yine mezkûr adaya gelindi. Lengeri çıkarırken Filamarin nam maruf harami altı pare kadırgayla çıkageldi. Ol dahi fırtınadan kaçub bu adaya sığınmış. Nihayet âdem gönderilüb sulh olundu. Yarındası Sentistare (22) nam limana gelindi. Hava muvafık olmadığı ecelden mezkûr

---

(1) Monseigneur de Faucon, (2) 10.XI.1488, (3) Fellettin, (4) Auvergne, (5) Blanchfort, (6) Montferrand, (7) Courpiere, (8) Clermont (Ferrand), (9) Loire nehri, (10) Lyon, (11) Rhône, (12) St. Pierre, (13) Montelimar, (14) Valence, (15) Orange, (16) Tarascon, (17) Toulon, (18) Piombino, (19) Elba adası (?), (20) Demir atıp, (21) Hırpalandı, harap oldu, (22) St. Stephano.

Solda: Cem Sultan'ı zehirleten Alessandro Borgia'nın oğlu Cesare Borgia, sağda, Cem'le bir aşk macerası yaşadığı şâyi olan Lucrezia Borgia.

haraminin kadırgaların kiralayub günlerden sonra Papa'nın Cividevke (1) nam limanına gelindi ki Rome'ye (2) seksen mil yerdür. Oradan Papa'ya haber salmdı. Oğlu Misre Firençuşka'yı (3) ve Firenselu Kardinal Baluga'yı atlarla karşılamaya gönderüb Merhumu saygı ile alub oğlunun hisarına götürdüler ki Rome'ye yirmi mil yerdür.

Yarındası sekiz yüz doksan dört yılının rebiülâhır ayının birinci çarşamba günü (4) Rome'ye gelüb şehrin ekâbir ve âyânı, ulusu küçüsü, Papa'dan gayri, istikbal idüb Papa'nm sarayına kondurdular. Bunun üzerine Rodos beyleri ve Papa'ya mensup bazı ekâbir kâfirler Papa Visense (5) ile buluşmasının yolunu müşavere içün Merhuma gelüb görüşürken aşağı yukarı bir kaide koyup didiler ki: «Cemi memleketin padişahları buraya geldikde âdettir ki Papa'nın ayağın öperler. Yalınuz Alaman beyi dizin öper. İki kurunesi, yani iki boynuzlu tacı olduğu içün ve hem eski zamanlarda Rome'yi papalara ol ihsan itmiş imiş. İmdi sizler dahi, yol budur ki, ayağın öpesiz. Bari hiç olmazsa dizin öpmek vâcibdür» didiler.

Merhum dahi bunlara hitab idüb didi ki: «Bunlar ki Papa'nın ayağın öperler, ya gayri beyleriniz birbirine buluşdukda niçün küçüsü ulusunun ayağın öpmez. Husûsâ ki saltanatta Papa'dan dahi ulular vardır» deyince cevap virdiler: «Bundan mağfiret umarlar (6). Bu ma'na gayrilerde yokdur» didiler. Bunun üzerine Merhum dahi dedi ki: «Anlar Papa'dan mağfiret umagelürlermiş. Ben mağfireti Allahütealadan umarın. Bu hususta Papa'ya ihtiyacım yokdur. Ölümüme razı olurum, dinime ihanet ve zarar olacak iş işlemezem. Amma ben aranuza ahd-ü peymanla gelmiş bir garibim. Bunca müddettir beni zulümle hapse ittinüz. Sonunda seni Papa davet eyledi diyu buraya getürdünüz. Bâkisin dahi niçe bilürseniz eylen» dedi. Kısacası bu hususta çok sual cevap oldukdan sonra varub razı olmadığın Papa'ya diyüb arada geçen macerayı tafsilâtıyle beyan itdiler. Papa dahi: «Anı kendi ihtiyarına kon. İncitmen. Nice dilerse gelsün, buluşsun» demiş.

(Devamı gelecek sayıda)

---

(1) Civitavecchia, (2) Roma, (3) Messire François, (4) 4 mart 1489, (5) Papa 8. Innocent, (6) Günahlarının affedileceğini umarlar.

İstanbul'un fethinin 516. yıldönümü münasebetiyle

Venedikliler'in Fâtih'i Zehirleme Teşebbüsü

Yazan: Ord. Prof. Dr. Franz Babinger
Çeviren: Şevki Yazman

BABASI II. Sultan Murad'ın 1451 şubat ayı başında Edirne'de ölmesi üzerine Sadrâzam Çandarlı Halil Paşa'nın gönderdiği haberciler üç gün sonra Manisa'ya vardıkları zaman, ikinci defa Osmanlı tahtına oturacak olan Mehmed Çelebî (geleceğin Fâtih Sultan Mehmed'i) 19 yaşına yeni basmıştı. Edirne'ye gelip 18 şubatta tahta oturduğu zaman bu çocuk padişahın bu işi becerebileceği hakkında pek az ümit vardı. Hele dış memleketler, uzun zaman artık Osmanlılar'ın saldırısından kurtulduklarına kaani olmuşlardı.

Genç şehzadenin etrafını alan vezirlerden daha ziyade Şehâbeddin Paşa ona karşı yakınlık gösteriyor, bunun arkasından İshak Paşa geliyor, Sadrâzam Çandarlı Halil Paşa ise mümkün olduğu kadar uzak duruyordu. Çünkü genç padişahın birinci defa ve babasının isteği üzerine oturduğu Osmanlı tahtından indirilip Manisa'ya gönderilmesinde en büyük teşvikcinin kendisi olduğunu bildiğinden kötü bir muameleye maruz kalmamak için çekingen davranıyordu. Genç padişah bunun farkına vardı ve Şahâbeddin Paşa'ya:

— Vezirlerim neye benden uzak dururlar? Söyleyin onlara yaklaşsınlar, etrafıma gelsinler, dedi. Bunun üzerine sadrâzam ve vezirler yerlerini aldılar, ölen padişahın cenazesini Bursa'ya götürmeye Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı memur ettiler.

Aradan kısa bir zaman geçip 1453 baharında bu çocuk padişah, Istanbul'u fethedip tarihî Bizans İmparatorluğu'nu dünya yüzünden kaldırınca herkesle beraber Venedikliler'in de gözleri açıldı. Batı'da Müslümanlık ve Türklük aleyhinde başlayan açık, gizli hareketlere Venedikliler de katılmaya başladılar. Bir zamanın Haçlı seferlerini andıran teşebbüsler Papa'nın Hıristiyan âlemine çağrısına karşı Venedikliler de alâkasız kalmadılar ve ellerinden geldiği kadar yardımda bulundular. Ne var ki, Venedik o zamanlar Doğu (Levant) ticaret âleminde baş rolü oynadığı için bu hareketlerini daha çok gizli tutuyor, Istanbul ve diğer limanlardaki ticarî hareketlerini zedelemeden aleyhte davranıyordu. Macar Kralı Hunyadi veya Fâtih'in Sırbistan ve Belgrad'a karşı saldırılarında Venedikliler'in aktif bir müdahalesi pek görülmedi. Fakat vaktaki Yunanistan ve Ege denizinde genişlemeler başlayınca iş değişti. Hele bir taraftan Bosna-Hersek'te ilerlemeler ve Adriyatik denizine yaklaşmalar, öte yandan Venedik işgalinde bulunan Girit ada-

sına saldırılar ve bilhassa Agriboz adasının Osmanlılar tarafından işgali, bardağı taşırdı, Venedikliler'i Fâtih'in bir numaralı düşmanı yaptı. O zamanlar bütün Batılılar'm Fâtih düşmanlığı etrafında toplanmalarına, papaların bütün çağrılarına rağmen Fâtih'e karşı müessir bir direnmenin ve onu yola getirmenin de mümkün olamıyacağı meydana çıkmıştı. İşte bu sebeple, Venedikliler'in kafasında, Fâtih'i zehirle öldürmek suretiyle ortadan kaldırmak fikri yer etti ve aşağıda Alman tarihçisi Babinger'in vesikalara ve resmî makamların belgelerine dayanarak anlattığı gibi on dört defa teşebbüse geçildi ve ajanlar gönderildi. Hıristiyan âlemine karşı bağlılığı dolayısıyle çok defa Fâtih aleyhinde hükümler veren Babinger'in bu konuda yani lehte beyan ettiği fikirler ve derlediği belgeler hususunda tereddüt etmek aslâ varid olmadığından aynen veriyoruz:

«1456 senesi nisan ayından 1479 senesine kadar Venedikliler en azından 14 defa Fâtih'i zehirle öldürmeye teşebbüs etmişler, bunun için Istanbul'a adam göndermişler veyahut Istanbul'da ajanlar bulmaya çalışmış ve bir hayli de bulmuşlardır. Arada geçen bu yirmi üç sene zarfında Venedik hükümetinin on kişiden kurulu meclisi, baş vurmadık yer bırakmamış, para sarfından çekinmemiş ve bu uğurda sarfedilecek paranın asla boşa gitmeyeceğine kaani olmuştur.

Evvelâ Trogirli bir denizci bu işe memur edilmiş, birçok masraflar yapılarak Istanbul'a gönderilmiş, aylarca beklenmiş fakat müsbet bir netice alınamayınca Kartau'da bir rahip bu işi üzerine alarak Isa'dan Baroncello adlı bir aristokrat, Krakovili bir Polonyalı, Arnavut bir berber takip etmiş, bunların hiç biri ümit verir bir iş göremeyince de sonunda İtalya'da doğup büyüyen, Yahudi asıllı

Fetihten 31 yıl önce, 1422'de Istanbul.

Maestro Iacopo, Türkçe'de Yakup Paşa adını almış ve tam otuz yıl sarayda padişahın hususî tabibi ve aynı zamanda malî müşaviri olmuş zatın üzerinde durulmuştur.

«Yakup Paşa, Fâtih'in babası II. Murad zamanında sarayda çalışmaya başlamış ve babasının ölümünden sonra, kısa zamanda Fâtih'in dikkatini çekmiş ve itimadını kazanmıştır. O zaman Osmanlı topraklarına sığınmış İsak Sarfati'nin İtalya'ya gönderdiği mektuplarda belirttiği üzere Osmanlı toprakları Yahudiler için bir cennet, eşi bulunmaz bir serbestlik ve çalışma, kazanma diyarı olduğunu haber alınca Istanbul'a gelmiş, burada da aradığını bulmuştur. Düşününüz ki, bu tarihte papalık tahtında oturan V. Nicola, Yahudi doktorlarının verdiği ilâçlarla İtalyanlar'ın Hıristiyan ruhunun zedeleneceğini ileri sürerek Yahudi doktorları iş yapamaz bir duruma sokmuştu. Bu yüzden Osmanlı ülkesine sığınan Maestro Iacopo evvelâ Edirne'ye gelerek saray hizmetine girmiş, fetihten sonra Istanbul yolunu tutmuştur. Saray hizmetine devam etmiş, zamanla ilerliyerek vezir rütbesine yükselmiş ve paşa unvanını almıştır.

M. Iacopo, başlangıçta tabiatıyle doğduğu memlekete karşı sırtını çevirmiş, münasebetlerini kesmiştir. Zamanla Fâtih'in teveccühünü kazandığını duyan es-

Fâtih Sultan Mehmed.

Istanbul surlarının XVIII. yüzyıldaki durumu.

ki hemşerileri onun itibar ve yardımından faydalanabilmek için ilişki kurmaya başlamışlar ve daha 1457 senesinde çok kıymetli kumaşlar ve hediyeler göndererek irtibat kurmayı başarmışlardır. Yakup Paşa'nın Venedikli Baili ailesiyle eskidenberi sıkı dostluğu vardı ve bu yoldan daha hayli evvelden haberler gönderiyor ve bunlar Venedik hükümet başkanına kadar duyuruluyordu. Gerçi bunların içinde hayli saçmaları ve gûya Fâtih Sultan Mehmed'in Hıristiyan dinine karşı sempatisi olduğu, hattâ Hıristiyan'lığı kabul edeceğine dair uydurma haberler de vardı. Fakat her gelen haber itibar görüyor ve yayılıyordu.

Bir ara kendisi de Venedik'e geldi, Raguza'ya giderek orada Arapça'dan Latince'ye çevrilmiş eski Arap hekimlerinin nebatî ilâçlar hakkında yazılarını tetkik edip Fâtih Sultan Mehmed'e de bilgi verdiği duyuldu. 1468'de yapılan bu ziyaret Fâtih'in o senelerde artan rahatsızlıklarıyle alâkadardı. Bu tarihe kadar Fâtih'i zehirleme hakkında bir teklif yapıldığı veya Yakup Paşa'nın böyle bir îmâda bulunduğu duyulmadı. Ancak Ağrıboz adası Venedikliler'den zaptedilip, tehlikenin kapıya dayandığı hissedilince Venedikliler'den de 25.000 duka altın istedi.

Bu işe Lando Degli adlı Floransalı bir asîl, aracı olarak seçilmişti. Çünkü Lando o vakitler Floransa'ya hâkim vaziyette bulunan Medici ile can düşmanı vaziyetinde idi, Floransa'dan uzaklaşmak ve Istanbul'a sığınmak zorunda kalmıştı. Sonra Istanbul'daki Floransa konsolosunun kardeşinin yakın arkadaşı idi. Nihayet Floransalı oluşu, Venedik'in giriştiği teşebbüsün gizli kalmasına daha da hizmet edebilirdi.

Istanbul'a varır varmaz, parasızlık bahanesiyle Beyoğlu'ndaki Floransa konsolosluğuna sığınmış ve konsolosun kardeşi Fransesco Barencollo ile irtibat kurmuştu. Bu yoldan Yakup Paşa ile de ilişki kurabilmiş, Venedikliler'in tekliflerini anlatmış ve kendisinin bu iş için ne talep ettiğini sormuştur.

Lando'nun bilahare Venedik'in on âzâlı hükümet meclisine verdiği izahata göre Yakup Paşa'nm uzun düşünmelerinden ve pazarlığından sonra teklifi şu olmuştur: 1472 senesi martına kadar Fâtih'i zehirleyip öldürecektir. Buna karşılık kendisine 10.000 duka altını istediği gibi, bu iş muvaffakiyetle sonuçlanıp, kendisinin de Venedik'e göçmesi icabettiği takdirde, Vene-

Istanbul'un fetih yıldönümünde sur dibinde bir yeniçeri.

dikliler'den de 25.000 duka altına istemektedir.

«Lando da bu aracılık için başlangıçta 500, sonra Floransa'ya gelip yerleşmek için 1000 duka altını istiyordu. Bu tekliflerin hepsi Venedik meclisinde kolaylıkla kabul edildi. Çünkü onlar bu iş için 200.000 duka altını sarfetmeyi çoktan göze almışlardı. Aracı Lando da en azından 2000 duka alacaktı. Bundan başka Yakup Paşa, Venedik tebaası olacak, kendisi ve evlâtları Venedik tebaası haklarından istifade edeceği gibi, vergi muafiyeti ve birçok imtiyazlardan da faydalanacaklardı. Bu hususlar kararlaştırıldıktan sonra, bunların aracı Lando vasıtasıyle ve bizzat Venedik hükümet başkanının mektubu ile Yakup Paşa'ya ulaştırılmak üzere aracıya verilmiştir. Balkan yarımadası üzerinden Istanbul'a hareket eden Lando'nun bunları Yakup Paşa'ya ulaştırıp ulaştırmadığı, hattâ kendisinin bile Istanbul'a varıp varmadığı tesbit edilememiştir.

«Bütün bu teşebbüslere rağmen Fâtih, Gebze yakınlarında zehirlenerek ölmesine kadar kendisini zehirlenme felâketinden korumuştur. Bu hususta çok titiz davrandığı ve yemeklerini daima yalnız yediği bilinen bir keyfiyet. Bundan başka her yemeği evvelâ Çeşnicibaşı'ya tattırdığı ve ondan sonra kendisinin yediği, hulâsa bu hususta çok titiz olduğu bilinmektedir.»

Bir Bizans tarihçisinin kaleminden

FÂTİH SULTAN MEHMED

Yazan: Yeorgios Franças

Eski Ermeniceden çeviren: Kevork Pamukciyan

GEÇEN sene özel bir kütüphanede, eski Ermenice çok enteresan tarihî bir yazmayı tetkik etmek fırsatını buldum. Müellifi Yeorgios Franças, son Bizans hükümdarı Konstantin'in baş «loğothet» i (başvekil) olmuştur. Eserde, Paleologoslar hanedanına mensup son Bizans imparatorları ve ilk Osmanlı padişahları, keza müellifin şahsî hayatı hakkında çok kıymetli bilgiler mevcuttur. Bilhassa Istanbul'un fethine geniş yer verilmiştir.

Eser dört kısımdan mürekkeptir. İlk üç kısmının tercümesi 1766'da, son kısmınınki ise 1772 tarihinde sona ermiştir. Mütercimi tanınmış Ermeni filologu Balatlı Melkisetek Tıbir'dir. Gördüğümüz nüshanın büyük kısmı, 1797'de ünlü matbaacı, salnâmeci ve müderris Matteos Tıbir (1741 - 1827) ve sonlarına doğru ufak bir kısım da, kızkardeşi Prapion Notar (1750 - 1835) tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin tamamı 399 sayfadır, çok temiz ve okunaklı bir yazı ile kaleme alınmıştır. Sonunda, büyük dilci ve tarihçi Balatlı Kevork Tıbir (1737 - 1812) tarafından hazırlanan ve eserde zikredilen yer isimlerini izah eden bir fihrist mevcuttur. Ermenice'ye hangi lisandan tercüme edildiği meçhuldür.

Burada, eserin muhteviyatına ait mühim bir noktaya temas etmek istiyoruz. Franças, Fâtih'in otuz iki sene saltanat sürdüğünü kaydetmektedir. Halbuki Türkçe kaynaklara göre otuz sene padişahlık etmiştir. Vezirlerin, ikinci saltanatında oğlu hakkında Sultan Murad'a telkinde bulunmaları, Fâtih'in, ikinci defa da pederinin ölümünden evvel tahta çıkmış olmasına delâlet etmektedir. Esasen Y. Franças, Büyük Cihangirin 1450'de iktidarı ele aldığını kaydetmektedir. Pederinin vefat tarihi ise, 3 şubat 1451'dir. Kendisininkine gelince, yine eski Ermenice elyazma bir Osmanlı tarihine göre, Hicrî 3 Rebîulevvel 886 (Milâdî 3 mayıs 1481) bir perşembe günüdür.

Metne geçmeden önce, «La Grande Encyclopédie» den ve ünlü tarihçi ve akademi üyesi Hagop Manandyan'ın (1873 - 1952) Ermenice bir eserinden istifade ederek, Franças hakkında biyografik bilgi vermeyi de lüzumlu addediyoruz.

Kanaatimizce, Yeorgios veya İtalyanca şekli ile Giorgio Franças'in aslen Cenovalı olması muhtemeldir. Zira Fâtih için:

«Şayet Allah ömrüne son vermeseydi, aynı akıbet bizi ve İtalyanları da bekliyordu» demektedir.

Mümtaz tarihçi 1401'de Istanbul'da doğmuştur. Bizans İmparatoru II. Manuel'in (1391 - 1425) sekreteri olmuş ve müteakiben yüksek siyasî ve askerî vazifeler-

de bulunmuştur. İstanbul fethedildiği sırada, başlogothet makamında iken servetini kaybetmiş ve Türkler'in eline esir düşmüştür. Esaretten kurtulduktan sonra bir müddet Peloponez'de, müteakıben İtalya'da oturmuştur. Bilâhare, Korfu adasına geçerek oradaki manastırlardan birinde rahip olmuştur. 1477'de tamamladığı eserini burada kaleme almış ve 1478'de orada vefat etmiştir. Kronolojisinde, 1258 - 1476 yılları arasındaki vakalar etraflıca tasvir edilmektedir.

Frances'in tarihi birkaç defa basılmıştır. 1838'de Bonn'da I. Bekker tarafından «Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae» adlı Bizans tarihçileri külliyatında tekrar neşredilmiştir. «La Grande Encyclopédie» deki maddeyi (cilt 26, s. 800) yazan ünlü tarihçi Charles Diehl, müellifin doğru görüşlü, istihbaratı kuvvetli ve ihtisas sahibi olduğunu, eserinin ise Paleologoslar devri tarihî edebiyatının en mükemmelleri arasında bulunduğunu kaydetmektedir.

Yılmaz Öztuna'nın belirttiğine göre, Frances'in tarihi Türkçe'ye çevrilmişse de, henüz basılmamıştır.

Aşağıda sunduğumuz Fâtih Sultan Mehmed hakkındaki yazı, eserin fasıllarından birini teşkil etmektedir. Parantez içindeki izahat tarafımızdan eklenmiştir.

ŞEHR-İ SITANBUL'U FETHEDEN TÜRKLER'İN PADİŞAHI MEHEMMED'İN SALTANATI HAKKINDA

6958 yılında (1) ve Endiksiyon'un (2) 14'ünde bütün devletin ve hâkimiyetin Mehemmed'e intikal ettiğinde, çok genç yaşta olduğu için, bazı ihtiyar vezirler Murad'a:

— Bu kadar devletin oğluna itimad edilmesi caiz değildir, çünkü çocukluk kaprisleri padişahlığı zayıflatabilir, diyorlardı.

Mehemmed ise, bu sözleri işiterek onlara karşı hiddetlenip, ilerde birçoğunu öldürttü. Çocuk denecek bir yaşta bulunmasına rağmen, cenklerde ve idarede büyük başarı kazandı. Keza, her sahada çok işgüzar ve kudretli idi. Faziletli ve âlim insanları severdi. Kendisi de astrolojiye ve sair ilimlere âşina idi. Aynı zamanda, Büyük İskender'in, Augustus'un, Büyük

(1) Milâddan 5509 yıl önce başlayan Bizans tarihidir. Karşılığı 1449 yerine 1450 olmalıdır, zira İstanbul'un fetih tarihi için 6961 kaydedilmiştir.

(2) Latince «indictio» dan gelmekte olup, eskiden Roma İmparatorluğu'nda kullanılan 15 yıllık vergi dönemidir.

Fâtih Sultan Mehmed'in babası II. Sultan Murad.

Konstantin'in, Flavius'un ve İspanya'dan gelip Istanbul'da hüküm süren Theodosyus'un kahramanlıklarını ve hayat hikâyelerini okumayı severdi. Diğer taraftan, padişahlığının hudutlarını genişletmek ve herkesten üstün olmak gayesiyle, makineleri tetkik edip, onları ele geçirmeye gayret sarfederdi. Ve gayesinde muvaffak da oldu.

Karaman Beyi, Sultan Murad'ın ölümünü işitince, dağlardan inerek birçok yerleri zaptetti. Genç Sultan Mehemmed kuvvetlerini hazırlayarak üzerine yürüyüp onu tekrar püskürttü ve dağların tepelerini işgal etti. Az bir müddet sonra onu tamamiyle helâk etti. Müteakiben Gelibolu'ya geçti ve oradan da Edirne'ye vardı. Burada hazırlık yapıp şehrin (Istanbul'un) ve Roma (Bizans) imparatorluğunun üzerine yürüyerek, böyle ünlü bir beldeyi ele geçirdi. Bizi hem esir aldı, hem helâk etti, hem de oradan kovdu.

Bundan sonra Trabzon imparatorluğuna karşı hazırlıklar yaptı ve kısa süren bir harple ve kolaylıkla bütün memleketi zapt etti. Kral David Komnenos'u esir alarak Istanbul'a getirdi. Atalarının vergiye tabi tuttuğu ünlü Sinop şehrinin emîrini mağlup ederek, o devletin de tamamiyle sahibi oldu.

Fâtih Sultan Mehmed Han.

FÂTİH'İN DİĞER SEFERLERİ

Bilâhare, despotlarına (hükümdarlarına) karşı beslediği teveccühe son vererek, Peloponez üzerine harp hazırhkları yaptı ve despotları kovarak bütün Peloponez'i fethetti. Keza, Sırbistan'ın kalan kısmını da ele geçirdi ve kralı ile annesini harple tard ederek, hepsini hâkimiyeti altına aldı. Kios (Sakız) ve Lezvos (Midilli) adalarını savaşsız vergiye tabi tuttu. Sonra da bütün Lezvos adasını işgal etti. Ardından Kıbrıs'a vardı ve kralı ile muahede imzaladı. Mumaileyh kendisine vergi ödeyeceğini vaad ettiği için oradan ayrıldı. Bilâhare donanma hazırlayarak Rodos adasına karşı harekete geçti. Fakat karşı tarafa yardıma gelen bir donanma sebebiyle netice elde edemedi ve büyük zayiat verdi. Bunun üzerine hiddetlenerek intikamını almak için kuvvetli bir donanma hazırlayıp, büyük miktardaki süvari ve piyade kıtalarını Kalavriya (3) ve Puliya (4) üzerine gönderdi. Donanmanın hareketi sayesinde Zakintos'u (Zanta adası) ve Kefalonya'yı vergiye tabi tuttu. Donanma Kalavriya'ya varınca, İdros tesmiye olunan Puliya'daki kaleyi muhasara edip zaptetti. Keza, diğer kaleleri de ele geçirerek ilerliyordu. Şayet Allah ömrüne son vermeseydi, aynı akıbet bizi ve İtalyanlar'ı da bekliyordu. Vefatı İtalya'da işitilince, donanmanın ve ordunun kumandanları ile, ileri gelenleri, muahede akdetmek suretiyle kaleleri terk edip İtalya'dan ayrıldılar.

Fâtih, otuz iki sene saltanat sürdü. On krallığı hâkimiyeti altına aldı. Hıristiyanlar'dan iki yüz şehir zaptetti. Öz dilinden başka beş ecnebi lisanı mükemmel olarak konuşurdu. Bunlar, Yunanca, Latince, Arapça, Keldanîce ve Farsça'dır. Âlim ve münevver insanlarla sohbette ve münazarada bulunmaktan büyük zevk duyardı. Bundan dolayı Patrik Kir Yennadios'u severdi, onu hazla dinlerdi ve çok defa onunla konuşurdu. Bazılarına göre, yıldızların hareketinden, kralları kendisine tabi tutacağını ve birçok yerleri hâkimiyeti altına alacağını kat'î olarak biliyordu.

---

(3) Kalavriya veya Kalavrita, Kevork Tıbir'e göre Rumeli'de bulunan bir kalenin adıdır.

(4) İtalya'nın güneydoğu eyaleti.

XVI. Yüzyılda Topkapı Sarayı

Yazan: Metin And

YALNIZ Osmanlı padişahlarının oturduğu saray olarak mimarî bakımdan değil, fakat çeşitli törenlerin, önemli olayların dekoru olarak da Topkapı Sarayı'nın incelenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Yapımı 1465-1478 arasında tamamlanan Topkapı sarayına, Saray-ı Cedîd-i Âmire veya Yeni Saray denmiştir.

Fâtih Sultan Mehmed ilk defa 1454'te Beyazıt'ta şimdiki üniversite bahçesinin bulunduğu yerde bir saray yaptırmıştı.

Bazı sebeplerle şehrin göbeğinde oturmanın doğru olmayacağı gerekçesiyle Topkapı Sarayı'nı yaptırınca, bu ikinciye Yeni Saray dendiği anlaşılıyor. 1853 yılından sonra da bu sarayda oturulmadığı için birçok Avrupalılar buna Eski Saray demeye başlamışlar, fakat asıl adı Topkapı sarayı olarak kalmıştır.

Depremler ve sırayla 1574, 1665 ve 1862 yıllarındaki yangınlarla, Topkapı sarayının önemli kesimleri yok olmuştur. Fâtih'in ilk yaptırdığı saraya II. Bâyezid Yeni Köşk'ü, I. Selim Mermer Köşk'ü yaptırmış, ayrıca bugün İncili Köşk, Yalı Köşkü, Sinan Paşa Kasrı, Bostancıbaşı Köşkü, Telhis Köşkü, Aslanhane gibi sayısız binalar silinip gitmiştir. Boşalan yerlere yapılan yeni eklemelerle günümüzdeki Topkapı sarayı ilk yapıldığı yüzyıldan bambaşka bir plan ve usluptadır. Üstelik ilk biçiminin nasıl olduğu üzerine eldeki kaynaklar da çok yetersizdir. Resim olarak XVI. yüzyıl kaynaklarından Hünernâme ve Şehnâme'deki minyatürlerden, daha sonraki yüzyıllar ise Melling, Grelot, Allom gibi kaynaklardan fikir ediniyoruz. Sarayın XVI. yüzyıldaki durumunu göstermesi bakımından çağdaş minyatürler yardımcı olmakla birlikte bunların teferruatı göstermemesi, daha çok plan gibi çizilmiş olmaları bakımından yetersiz kalmaktadır. XVI. yüzyıl tanıklarının anlattıkları da yeterli gözükmemektedir. Viyana devlet kitaplığında bulduğum, XVI. yüzyılda bir yabancı ressamın yaptığı 20 kadar resimle, gene aynı kitaplıkta bir başka ressamın Arz Odası'nın içini gösteren tek resmi Topkapı sarayı için en zengin kaynak olarak gözükmektedir. Bu resimlerin bazılarının burada iki yazıda yayınlanmasının Topkapı sarayının tarihi ve onarımıyle ilgilenenleri fazlasıyle ilgilendireceğini sanıyorum.

Ancak bu resimler sarayın bütününü değil, Ayasofya'dan başlayarak Bâb-ı Hümâyûn'u, birinci avluyu, Orta Kapı'yı, ikinci avluyu, Dîvân-ı Hümâyûn'u, Bâbu's-Saâde ve Arz Odası'nı göstermekte, harem ve sarayın başka kesimlerini göstermemektedir. Bu yüzden bu iki yazının ele aldığı konular da bu resimlerin çerçevesi içinde kalacaktır. Öte yandan resimler yalnız sarayın mimarîsini değil, saraydaki görevlileri ve törenleri göstermesi bakımından XVI. yüzyılda saray içi yaşayı-

şı üzerine güzel fikir vermektedir. Bu resimlerin ilk yayınlamşları olduğunu sanıyorum, ancak resimlerin asılları renkli olduğuna göre bunların renkli kopyalarının ilerde yayınlanması, belki de büyütülmüş renkli kopyalarının Topkapı Müzesi'nde sergilenmesi yerinde olacaktır (1).

Topkapı sarayının XVI. yüzyıldaki görünüşü için yerli kaynaklardan Dursun Bey tarihi, Gelibolulu Âli, Hünernâme ve çeşitli belgelerde bilgi bulunmakla beraber, bunlar yetersiz ve eksiktir. Yabancı müşahitlerde daha çok bilgi buluyoruz.

YABANCI KAYNAKLAR

Bunlardan biri Fransız elçisi Gabriel d'Aramon ile 1551'de Istanbul'a gelen Nicolas de Nicolay'nin eserinde saray üzerine bilgi vardır. Sarayın duvarlarla çevrili olduğunu, güzel bahçeleri bulunduğunu, bunların denize kadar indiğini anlatan eser, içinde küçük köşklerin bulunduğu sütunlar üzerindeki bir galerinin çevresinde 200 kadar odamn olduğunu belirtir. Bu esere göre saray Ayasofya'ya bitişikken, II. Bâyezid tarafından ayrılmış ve padişah burada bir saray yaptırmıştır. Bunun alt katı kuzey-doğu rüzgârına karşı korunduğu için, kışları da burada oturulurmuş, daha aşağısmda da camlı yuvarlak bir kasır varmış. Nicolay, bu kasrın altından bir çeşme aktığını, suyunun bütün bahçeyi suladığını, Bâyezid'in, yazları bu kasırda serinlediğini anlattıktan sonra, Enderûn ve Harem-i Hümâyûn üzerine bilgi vermektedir. Bu bilgi daha önce İtalyan Antonio Menavino'nun 1551'de yayınlanan kitabındaki bilgilere tıpatıp uymaktadır.

Topkapı sarayınm daha önceki biçimini anlatan sayıca az müşahitlerden biri de Domenico Gerosolomitano adlı Kudüslü bir hahamdır. Kendisi daha sonra Hıristiyan olmuş ve III. Murad'ın yanma hekim olarak girmiştir. Gerosolomitano'nun kitabı, yazma olarak British Museum'da bulunmaktadır. Hekim olduğu için harem dairesini de anlatabilmiştir. Ona göre, dar bir geçitten sonra, çeşitli çiçeklerin bulunduğu bir bahçeli avlu gelir. Bir yanda padişahın oturduğu yer ve buradan hareme geçilebilmektedir. Haremi ve bugün Bağdad Köşkü'nün bulunduğu yerde olan ve Nicolas de Nico-

Birinci Avlu ve Deâvî Kasrı.

lay'nin anlattığı kasrı daha ayrıntılı bir biçimde anlattıktan sonra, saray kitaplıkları, bakımevi, camiler, mutfak, ahırlar üzerine de bilgi vermektedir.

Haremi anlatan bir tanık da 1599 yılının ağustos ayında İngiltere kraliçesinden gelen çeşitli armağanlar arasında bir de org getiren Thomas Dallam vardır. Orgu yerleştirmek için sık sık saraya giden Dallam, saray üzerine oldukça faydalı bilgiler vermiştir. Kapıların ağır madenden olduğunu, bunları acemi oğlanlarının kapatıp açtığını, birinci kapıdan sonra tek bir bina bulunduğunu, bunun da bostancıbaşı köşkü olduğunu, yerlerin mermer veya benzeri taşlarla döşenmiş bulunduğunu, ikinci kapıdan sonra avluda bahçe bulunmayıp yerlerin mermer ve benzeri taşlarla döşenmiş olduğunu, odaların bitişiğinde güzel meyva ağaçları bulunduğunu, ayrıca üzüm asmaları ve benzeri yemişliklerin görüldüğünü belirttikten sonra, orgu yerleştirdiği binayı uzun uzun anlatmaktadır.

ELÇİ KABUL TÖRENİ

1595'te III. Mehmed'in Macaristan'a yaptığı sefere katılan İngiliz elçisi Edward Barton'un da saraya kabul edilmesi vesilesiyle Topkapı sarayı üzerine, dolayısıyle elçi kabul töreniyle ilgili bilgi ediniyoruz. Elçi gümüş sırmalı bir elbise içinde, ipekliler giyinmiş yedi adamı ve ayrıca 40 kadar yardımcısıyle evinden kayığa binmiş, kıyıda kendilerini 2 paşa ile 40-50 kadar çavuş karşılamıştır. Bunlar, elçi ve ileri gelen adamlarına atlar da getirmişlerdir. Önce büyük bir kapıdan geçmiş, buradan atlarından inmişler ve bir avluyu yaya geçmişlerdir. Burada sağda kemerlerden ve mermer sütunların taşıdığı bir galeride saray muhafızları, solda ise kapıcılar ve çavuşlar bulunmaktadır. Tanık bunların hepsinin toplamının iki bin kadar olduğunu söylüyor. Elçi ve adamları geçerken bunlar saygıyla başlarını önlerine eğmektedirler.

Buradan Dîvân'a gelen elçiyi sadrâzam karşılar, majesteden gelen mektubu alır, majestenin sağlığı, İngiltere'nin durumu üzerine bilgi alır. Sonra yandaki odada hazırlanan yemeğe geçilir. Yüzlerce kap yemek hazırlanmıştır. Yemek daha çok haşlama ve ızgaradır. 40-50 çavuş ayakta yemeklerin dağıtımıyle görevlidirler. İçki olarak içine gül suyu ve şeker katılmış su verilmektedir. Bunu dağıtan, suyu sırtındaki keçi derisi bir tulumdan akıtmaktadır. Yarım saat süren yemek dağıtımı ne kadar sessizlik ve düzen içinde geçmiş-

Dîvân-ı Hümâyûn üyelerinin Ayasofya'dan Bâb-ı Hümâyûn'a gelişi.

Orta kapıda savaş esirleri ve düşman kelleleri.

se, sofranın kaldırılışı da öylesine gürültülü ve düzensiz olmuştur.

Saray üzerine bilgi veren başkaları da vardır, ancak bunlar görgü tanığı olmaktan çok başka tanıkların verdikleri bilgileri aktarmışlardır. Daha sonraki yüzyıllardaki tanıklar bilgi vermişlerse de bu bilgilerin, sarayın XVI. yüzyıldaki durumunu aydınlatabileceği şüphelidir.

XVI. yüzyıl hakkında en yakın ve geniş bilgiyi veren bir tanık da 1604 - 1607 yılları arasında Venedik elçisi Ottaviano Bon olmuştur. Bon'un verdiği bilgileri tekrarlayan, onun çağdaşı olan ve İngiliz elçiliğinde bir süre oturan Robert Withers olmuştur.

DIŞ KAPI VE KAPICILAR

Sarayın dış kapısı Ayasofya'nın doğusundadır. Bâb-ı Hümâyûn adı verilen bu kapı, Sultanahmet'e ve bugün III. Ahmed çeşmesine bakmaktadır. Bâb-ı Hümâyûn renkli, değerli taşlarla süslü, yontma mermerden yapılmıştır. Bu kapının üzerinde günümüzde görülmeyen bir köşk bulunmaktadır. Hünernâme'de bunun için Mâfevk-i Bâb-ı Muallâ Mahzen-i Defâtir-i Hakaaniye denmektedir. Burada yeniçeriler barınır, silâhları saklanırdı. Yavuz Sultan Selim çağında, Mısır'dan getirilen sanatçılar da burada barınmışlardır.

XIX. yüzyıl ressamı Melling'in çizdiği resimde de görülen bu köşkün iki sıra penceresi bulunmaktadır. Ancak Melling'in resmindeki pencerelerin biçimi, XVI. yüzyıl resmininkinden değişik olduğu gibi, bunlardan üst sırada ortaya gelen pencere yerinde kapalı bir duvar oyuğu bulunmaktadır. Ayrıca Melling'in resminde burada görülen kapının iki yanındaki sütunlar da görülmez. Gene buradaki resimde köşkün damında baca yerine iki kule görülmektedir. XVII. yüzyıl tanıklarından Grelot, bunların sayısının dört olduğunu belirtir, d'Ohsson'un kitabındaki resimde bunların sayısı ikiye inmiştir. Fossati'nin 1852 tarihli resminde ise hiç görülmezler.

Buradaki kapının dışında tekerlekler üzerinde küçük nöbetçi kulübeleri vardı. Kapıda görevli 400 kadar kapıcı bulunmaktaydı. Kapının iki yanında daha sonraki yüzyıllarda da görülen iki duvar oyuğu vardır. Burada önemli devlet adamlarından idam edilenlerin başları teşhir edilirmiş. Ayasofya'nın önünden başlayarak

Birinci avludan bir görünüş.

Orta Kapı'ya kadar uzanan taş döşeme bir yol varmış. Hünernâme'deki minyatür bunu doğrulamaktadır. Resimler, dîvân toplantısına giden alayı gösterdiği gibi ayrıca boyunlarından zincire vurulmuş savaş esirlerini, yabancı elçileri, mızrak ucunda taşınan kelleleri de göstermektedir.

BÂBU'S - SELÂM YAHUT ORTA KAPI

Bâb-ı Hümâyûn'un içiçe iki kapısından geçildikten sonra geniş bir avluya girilir. Burada Dallam'ın da belirttiği gibi Aya İrini kilisesinden başka tek bina Bostancıbaşı'nın köşküdür, ancak daha sonraki tasvirlerde bu binanın Marmara yönünde, yani avlunun girince sağında olması gerekirken resimde solda bulunmaktadır. Resimde bunun yakınında bir ağaç ve bir çeşme görülmektedir. Bu çeşme, yeri bakımından Siyaset Çeşmesi adıyle bilinen çeşmeden farklı olmalıdır. Gerek çeşmeyi, gerek ağacı Türk minyatürü de göstermektedir. Yalnız büyük bina minyatürde yoktur. Çınar ağacının tarihte önemli bir yeri vardır. Gene bu avluda bir ufak, sivri damlı, parmaklıklı küçük bir yapı görülmektedir. Bu da Orta Kapı'ya yakın olan Deâvî Kasrı'dır. Kubbe vezirleri nöbetleşe buraya girerek dîvân günleri halkın getirdiği dilekçeleri alır, dilekçe konusunu özetleyerek Dîvân'a sunarlardı. Bu avluda XVII. yüzyıl tanıklarından Ottaviano Bon'un bildirdiğine göre atların yağmurlu havalarda korunması için bir sayvan vardır. Deâvî Kasrı gerek Hünernâme'deki minyatürde, gerek Melling'in resminde görülmekte ise de, Fossati'ninkinde yoktur. Hünernâme'deki minyatürde bunun üzerinde Kule-i Kâğıt Emîni yazılıdır.

Buradan sonra Orta Kapı denilen Bâbu's - Selâm gelir. Kapının iki yanında Ortaçağ görünüşlü iki kule, kulelerin yanında 2 sayvan bulunmaktadır. Bu kapı, çok küçük değişikliklerle bugüne kadar kalabilmiştir. 1493 tarihli Hartmann Schedel' in kitabındaki resim de buna uymaktadır. İki kulenin arasındaki bölmede kapıcıların odası bulunur. Kapı arası denilen bu yerlerde ayrıca bazı devlet adamlarının tutuklandığı, bir de Cellât Odası olduğunu biliyoruz. Orta Kapı da iç ve

dış olmak üzere iki kapıdan meydana gelmiştir, ikisi arasında bir çeşme bulunmaktadır. Buradan sonra da ikinci avluya gelinmektedir. Birinci avlunun büyük bir sessizlik içinde bulunduğunu, sinek uçsa duyulabileceğini tanıklar yazmaktadırlar.

Orta Kapı'dan girenler atlarından inmek zorundaydılar. Buradan ikinci avluya girilmektedir. Bu avluya Bayram törenleri, elçilerin kabulü, ulûfe alayları yapıldığı için Alay Meydanı da denmektedir. Ottaviano Bon'un verdiği bilgiye göre, servi ağaçlarının bulunduğu bu yerde çimenliklerde ceylanlar otlardı. Kapının sağında ve solunda sütunlu sayvanlar bulunmakta, burada dîvân günlerinde veya bir elçinin gelişinde çavuşlar, yeniçeriler, sipahiler oturmaktadır. Bunları taşıyan sütunların hepsinin mermer, yalnız birinin granit olduğu ileri sürülmektedir. 1550 yılında Pierre Gilles bunun damının altın yaldızla parıldadığını ve çok zengin ve canlı renklerle Acem işi süslenmiş olduğunu bildirmektedir. Orta Kapı'ya yakın yerde, solda bir çeşme bulunmaktadır. Ayasofya'dan Orta Kapı'ya kadar tek yolun taş döşenmiş olmasına karşılık, ikinci avluda çeşitli kesimler arasında çeşitli taş döşeli yollar bulunmaktadır. Resimde gösterilmemiş olmakla birlikte solda mutfaklar bulunmaktadır. Bu avluda çeşitli törenler yapılmaktadır. Savaşın kopmasında, bir evlenme veya sünnet düğününde, sultanın tahta geçişinde, bayramlarda, bir yabancı elçinin gelişinde, dîvân'ın toplamşında olduğu gibi (1).

Solda ise kubbealtı denilen Dîvân-ı Hümâyûn bulunmaktadır. Bu avluyu Hünernâme'deki bir minyatür de göstermektedir, ve orada görülenler buraya alınan resimlere çok uymaktadır. Resimler dîvânı, ulûfe dağıtılışını, savaş esirlerinin getirilişini, yabancı elçilerin gelişini bir arada göstermektedir. Bunların bir arada yapılışı yabancı elçilere Osmanlı devletinin gücünü göstermek içindir. Bu olağanüstü vesilelerin yanısıra Dîvân haftada dört defa toplanıyordu. Bu günler cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleridir. Pazar ve salı günleri dîvân üyeleri padişaha arza giderlerdi, buna «arz günleri» denilmektedir.

(Devamı var)

---

(1) 1586 tarihini taşıyan bu resimler, tarihçi Johannes Lewenklaw'nındır. Kalabalık bir elçi grubu içinde Istanbul'a gelen Levenklaw, bunları her halde daha sonra yayınlanan Osmanlı tarihi kitabı için yapmış olacaktır; ancak resimler basılmamış, Viyana Devlet Kitaplığı'nda saklı kalmıştır.

Orta kapı ve ikinci avlu. Ortada kesit halinde gösterilen kısım, bir işkence sahnesini tesbit ediyor.

19 Numaralı Zevcenin Hâtıraları: 2

Hyrum'un Ölümü

Yazan: Hikmet Feridun ES

KAPİSHANEYİ basanlar kapıyı kırdılar. Ateş etmeye başladılar. Yüzünden vurulan Hyrum hemen ölmüştü. Joseph, kendisini pencereden aşağı atmak istedi. Pencereden dışarı çıkar çıkmaz kendisini avludan ateşe tuttular:

— Allahım!..

Diye cansız yere serildi.

İşte Mormon tarihinin büyük faciası!..

Joseph Smith âbidesinden geçerek ilerleyelim. Bir âbide daha!.. Joseph Smith'ten daha renkli ve dünyada Mormonizm'i geliştiren adam... Meşhur Brigham Young...

O da en yakın arkadaşı Joseph Smith'in yolunda yürümüştü. Kaç zevcesi ile bir arada yaşamıştı?.. Kaç kere evlenmişti? M. R. Werner şöyle diyor: «Bu rakam 40 ile 200 arasında değişir!..» Muhakkak ki dünyanın ve Amerika'nın en büyük haremlerinden birine Brigham Young sahipti. Umumî kanaat onun 80 zevcesi ve Bank of England'da o zamanın kıymetli parası ile 8 milyon lirası olduğu merkezindedir.

Uzun mücadelelerden, korkunç parasızlıktan sonra kendi dünyasında âdeta bir imparatorluk yaratmıştı. Cemaatini Salt Lake'e getirip yerleştiren ve bugünkü haline getiren odur.

İlk defa poligami'ye 15 haziran 1842 günü evli olduğu halde Lucy Ann Ducher ile evlenmek suretiyle başlamıştır. Lucy o gün 20 yaşında, Brigham Young kırk birinde idi.

Sonra 2 ekimde Harriet Elizabeth Campbell Cooh ile evlendi. Gelin 19 yaşında idi. Brigham Young 42!.. Aynı gün Augusta Adoms ile evlendi. Çok güzel bir kadındı. Fakat kırk bir yaşında idi. Kocasından sadece bir yaş küçüktü!..

Altı ay sonra Clora Dechner ile evlendi. Bu, iki yıl önce evlendiği Lucy Dechner'in kızkardeşi idi. Ablasından altı yaş daha küçüktü. Gerdeğe girdiği gece gelin, on altıncı yaşına giriyordu.

Brigham Young bütün merasimlere bu küçük karısını götürmeye başlamıştı. Ablası böyle günlerde evde otururdu. Clora, Brigham Young'a beş çocuk doğurdu. Gözdesi Choro'ya rağmen Brigham aynı yılın eylülünde evlendi. Clarissa Ross ve Emilya Dov Patridage... Bu ikinci ismi hatırlarsınız. Joseph Smith'ten dul kalan Emily Patridage.

Öylesine ki henüz 16 yaşında ikinci kocasına varan bu «çocuk gelin» âdeta Brigham Young hareminin «Birinci Kadın Efendisi» haline girmişti. Düğünlere, nikâhlara kocası ile birlikte o gidiyordu. Tiyatroda, locada Muhterem Peder'in yanında oturan gene Clara Decker'di. Halbuki kendisinden 6 sene 7 ay büyük olan ablasını Brigham Young kapıdan dışarıya çıkar-

mıyordu. Aynı erkekle evli olan abla hanım, bol bol çocuk doğuruyordu. Lucy Decker, Brigham Young'a nur topları gibi yedi yavru dünyaya getirdi.

«En küçük zevce» haremdeki bu üstün, bu imtiyazlı mevkiini muhafaza etmek için çok çalıştı. Fakat muvaffak olamadı. Brigham Young gene evlenmeye kararlı ve arzulu idi.

Clara bu sefer ablası Lucy'nin yolundan gitmeye ve Brigham Young'a bol bol çocuk doğurmağa karar verdi. Hemen faaliyete geçti: Bir, iki, üç derken, o da ablasına yakın evlât sayısına ulaştı. Zaten Brigham Young'ın evi padişah haremlerinden hiç farksız bir hale gelmişti.

Yan yana beşikler sallanıyor, hep birden koro halinde ağlayan çocukların sesleri işitiliyordu.

Tam bu sıralarda Brigham Young'ın karşısına iki güzel kadın daha çıktı. Bunlardan biri Clarissa Ross, öteki de Emily Dow Patridge idi. Brigham Young:

— Hangisi ile evleneyim?.. İkisi de himayeme muhtaç!..

Diye tereddüt ederken, birdenbire kararını verdi. İkisi ile de evlendi.

Çok güzel bir kadın olan Clarissa yeni girdiği haremde boş durmadı. O da beş çocuk doğurdu.

Emily Dow Partridge'e gelince!.. Okuyucularımız bu ismi çok iyi hatırlayacaklardır. Joseph Smith'den dul kalan Emily Dow Partridge!..

Emily o zamanlar daha henüz 20 yaşında bulunuyordu. Brigham Young onun bu çağda dul yaşamasına razı olamazdı. Genç dul eski kocasıyle yalnız bir sene yaşamıştı. Joseph Smith'in harreminden kalan bazı tazeler daha vardı ki bunlar da üstat Brigham Young'ı çok büyük endişelerle düşündürüyordu. Hattâ bir kısmının çaresine de baktı, ama ancak en gençlerine ve yalnızlarına el uzatabildi. Ne yapsın?.. Kendisinin başında da kalabalık bir harem vardı!.. Emily, ilk kocası Joseph Smith'e çocuk verememişti ama, Brigham Young'a nurtopları gibi yedi evlât doğurdu.

Bir müddet sonra Brigham Young yine Joseph Smith'in dullarından Olive Grey Forst ile evlendi. İki ay sonra Emmeline Free'yi nikâhladı. Bu kadından da 41 kere maşallah 10 çocuğu dünyaya gelmişti.

Aynı sene Margaret Price isminde genç, güzel bir dulu nikâhına aldı. Margaret 22 yaşında idi.

18 ocak 1846 tarihi Brigham Young için takvim yaprağının renkli rakamlarla basılmış günlerinden biri oldu. O gün, iki ay-

Bir gün evinden çıktı. Öğleye kadar iki, öğleden sonra gene iki genç kadınla birden evlenmişti. Brigham Young bir günde 4 kadınla evlendiği sene.

rı kadınla evlendi. Bunlardan biri yine Joseph'in genç dullarından olan Louisa Beman'dı. Louisa kendisine iki defa, ikiz doğurdu. İlk ikizleri erkekti. Yavrulara isim olarak Joseph ve kardeşi Hyrum'un adları verildi. Yine aynı gün, yani 18 ocak 1846'da Brigham, Margaret Marina Alley ile evlenmek zamanını buldu. Margaret'in yaşı 20 idi.

Üç gün sonraki 21 ocak 1846 tarihi daha da hareketli geçti. Brigham Young o gün dört kadınla birden evlendi.

Bunlardan ikisi ile aynı gün öğleden önce dünya evine girdi. Susan Snively ve Ellen Rocknwood ile... Ellen 17 yaşında bulunuyordu.

Çifte nikâhtan sonra Brigham Young öğle yemeğini yedi, evinde biraz istirahat etti. Küçük bir şekerleme kestirdi. Sonra hanesini terk ile bu sefer öğleden sonraki nikâhlarına başladı. Evvelâ Marina Lawrence ile evlendi. Bu ismi de hatırlayacaksınız. Maria Lawrence, Joseph'in harem inden çıkma idi. Sonra da Martha Bovher ile karı - koca oldu.

Üç gün ara ile girdiği bu 6 dünya evinden sonra Brigham Young, uzun bir istirahate ihtiyacı olduğuna ve epey bir müddet evlenmemeye karar verdi. Ve tam 12 gün evlenmedi... Fakat 12 gün sonra Zina Diantha Huntington ile evlendi. İki çocuklu, çok genç bir duldu.

Brigham Young'un evine bu iki çocuğu getirdi. Ve ayrıca orada iki çocuk daha doğurdu. Diantha Huntington da keza Joseph'in dullarındandı... Diana ile evlendiğinin ertesi günü (yani 3 şubat 1846) üstat yine meşguldü. Bu sefer Navaah Kendel Havinks Carter ile evleniyordu. Fakat hepsi bu kadar... Mormonlar'ın ilk oturdukları Nawvoo şehrinde bundan başka evlenmemişti. Bu sırada büyük Mormon muhacereti başladı. Iowa eyaletinden geçerken, yolda giderayak ve aynı günde

Dünya Mormonları'nın kutsal şehri Salt Lake City'de meclis binası... Ve Mormonlar'ın Brigham Young gününü kutlayışları...

Mormonizm'in kurucusu Joseph Smith ve elinde meşhur Mormon kitabı... Joseph Smith kendisine karşı olanlar tarafından öldürülmüştü.

iki kızkardeşi kendisine nikâhladı.

Martın yirminci günü idi, şiddetli kar yağıyordu. Evlendiği kızkardeşlerden Mary Jane Rigelow yirmi yaşında idi ama Lucy Rigelow biraz küçüktü. On - altısını sürüyordu. Üstat Brigham Young kırk dördünde idi.

Bundan sonra, bugün Mormonlar'ın Kâbesi diye anılan Utah'a yerleşinceye kadar Brigham Young bir daha evlenmedi. Fakat yerleştikten sonra meşhur şair kadın Eliza Roxy Snow ile haremini bir daha zenginleştirdi. Meşhur Mormon şairi de Joseph'in hareminden geri kalmıştı. Sonra bir İngiliz kızı ile, Eliza Burgess ile evlendi. Eliza 23, Brigham 51!.. Bu kadın büyük muhacerette Brigham'a âşık olmuştu. Fakat hislerini bir türlü söyleyememişti. Eski kitaplardaki bazı hükümlerden hususî mânalar çıkararak, kendisi 24 yaşında olduğu halde, Brigham'ın manevî annesi olmağa karar vermişti.

Yedi yıl sevdiği erkeğe hizmet ettikten sonra nihayet onun zevcesi olmak izni kendisine verilmişti. Brigham Young bu arada 25 yaşındaki Harriyet Barney ile de evlenmişti.

En sonunda, 61 yaşında büyük aşkına tutulmuştu. Harriyet Amelia Folson, 20 yaşında bir sarışın!.. Hayret!.. İlk defa bir kadın kendine aldırış etmiyordu. Şehir halkı büyük üstadın arabasını sık sık Amelia'nın evinin önünde görüyordu...

Genç kız piyano çalıyor ve çok güzel şarkılar söylüyordu. Öteki kadınlar gibi Amelia üstadın teklif ettiği cennetin anahtarlarını eline almak istemiyordu. Amelia ile evlenmesi çok güç olmuştu. Evlendikten sonra son zevce için imtiyazlı bir hayat başlamıştı.

Öteki bütün kadınlar hep birden ve aynı uzun masada yemek yedikleri halde, Amelia ayrı bir masada kocasıyle başbaşa yemek yiyordu. Öteki kadınların hepsi aynı evde ve bir arada yaşadıkları halde Brigham, Amelia için ayrı bir saray yaptırmıştı!.. Meşhur Amelia Sarayı!.. Öteki kadınlar kendi çoraplarını kendileri ördükleri halde, Amelia ipekli çoraplar, kürk mantolar giyiyor, mücevherler takıyordu. Kocası kendisine bir de araba satın almıştı.

Tiyatroya karı - koca beraber gidiyorlar, locada karşılıklı oturuyorlardı: Bu defa resmen «Kadın Efendi» o idi. Fakat buna rağmen Brigham Young evlenmelerine

devam etti. 74 yaşında iken Ann Eliza Webb ile evlenince başı belâya çarptı. Haremin kraliçesi ve kendisinden daha yaşlı Amelia'yı kıskanmıştı. Haremde iki kadının mücadelesi korkunçtu.

Nihayet kocası aleyhine boşanma dâvası açtı. O zamanlar Washington'da poligami aleyhinde kanunlar konuşuluyordu. Çok evlenme aleyhinde korkunç bir cereyan da vardı. Eliza Vebb, zamanının en zengin kocası olan Brigham'dan ayda 1000 dolar — o zaman! — nafaka ve 200 bin dolar tazminat istiyordu. Muhakeme çok uzun sürdü. Fakat mahkemeler Brigham'ın aleyhinde bir hüküm veremediler. Hazret daha az bir nafaka ve tazminatla yakayı kurtardı.

Eliza, bu işten eline umduğu kadar para geçmeyince oturdu, harem sırlarını bir bir açıklayan korkunç bir kitap yazdı. «19'uncu Zevcenin Hâtıraları» milyonlar sattı.

Bu suretle dünyanın parasını ve şöhretini kazanan genç kadın bu kitabında: «Biz öteki zevceler aynı masada yemek yerdik. Onlar Amelia ile ayrı bir masada... Onlara giden nefis yemekler, bizim masaya uğramazdı bile...» demektedir... İşin tuhafı Eliza, Brigham Young'ın 19 numaralı karısı değil, en son zevcesi idi. Esrine bu ismi övünmek için verdiğini söylerler.

Aradan yıllar geçti, Joseph Smithler, Brigham Younglar ve bir kadından daha fazla kadınla evlenme âdeti tarihe karıştı. Son senelere kadar bunun — Türkiye'de olduğu gibi — gizli yürütüldüğünü iddia edenler de oldu. Fakat bugünkü Mormonlar'ın en fazla sinirlendikleri sual:

— Hareminizde kaç karınız var?.. sorusudur.

Bazen aynı soru bize de — hattâ Amerika'ya gittiğimiz zaman — sorulduğu zaman nasıl sinirleniriz?..

Buna karşılık bugün tamamen Mormonlar'ın eseri olan Utah hükümeti ve merkezi Salt Lake şehri hakikaten bir medeniyet cennetidir. Burada Amerika'nın en dürüst, en namuslu, en muntazam hayatlı insanları yaşar. Mormon üniversitesi, bir dünya ilim otoritesidir. Brigham Young'ların kurdukları kooperatifler, müesseseler dünya ölçüsünde büyük müesseseler haline girmiştir. Halkı birbirine çok düşkündür.

Utah'daki büyük Mormon refahını, değme Amerikan eyaletinde bulamazsınız.

Ve bugün yeryüzünde bir Mormon medeniyeti, bir Mormon edebiyatı, bir Mormon musikisi kendisini kabul ettirmiştir.

SON

Dünya bir yana, sevgili Amelia bir yana... Öteki zevceleri bir arada yaşadıkları halde, Brigham Young Amelia'ya, bu saray yavrusunu yaptırmıştı.

Türk Tarihi Bir Bütündür

Tarihî bütünlüğümüzü ifade eden plaket.

TÜRK tarihi bir bütündür.

Bütün milletlerin tarihi bir bütündür ama, millî tarihimizin bütünlüğü yeni yeni anlaşılmaktadır. Hâlâ hanedanları ayrı devlet sayan eski telâkki, birçok eserde ve zihinde devam etmektedir.

Bu görüş aksaklığı, biraz da Türk tarihinin, başka milletlerin tarihine pek benzemiyen hususiyetinden doğmaktadır. Türkler, «Eski Dünya» dediğimiz üç kıt'a üzerinde, akıl almaz coğrafî mesafeler arasında dolaşmış bir kavimdir. Ancak tarihimizin parçalar halinde ele alınması, yalnız bu hususiyete istinâd ettirilemez. Meselâ bir Orta Asya Türk tarihi vardır ki, Asya Hunları ile başlar, Tabgaç, Avar, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu, Harzem-Şâh, Cengizli, Timurlu, Şeybânî hanedanları ile Rus - Çin istilâsı devresine kadar gelir. Bu hanedanları ayrı devletler halinde mütalaa edebilmeye imkân yoktur. Hiç bir Avrupa devletinin tarihi, böylesine bir görüş kısırlığı içinde ele alınmamıştır.

Türkiye tarihi de böyledir. Selçuklular'la başlar, «beylikler» dediğimiz bir «fetret» devresinden sonra Osmanlılar yoluyla Cumhuriyet'e erişir. Anadolu beylikleri, Almanya imparatorluğunu teşkil eden dukalıklar, kontluklarla karşılaştırılabilir. Türkiye devleti 1077'de kurulmuştur, devam etmektedir.

Prof. Dr. Oktay Aslanapa'nın yaptırdığı zarif plaket ve rozet, tarihimizin birliğini çok güzel ifade etmektedir. Plakette 5 büyük Türk devlet başkanının isimleri var: Göktürk alfabesi ile yazılmış, bu hanedanın büyük hükümdarı Bilge Kağan (683 - 25.XI.734 = 51), Uygur alfabesi ile yazılmış fâtih Uygur hükümdarı Bögü Kağan (- 780), kûfî karakterli Arab alfabesi ile yazılmış, Malazgirt zaferiyle Türkiye devletinin kurulmasını sağlıyan Selçuklu Sultan Alp-Arslan (20.I.1029 - 25.X.1072 = 44), plaketin ortasına tuğrası konan dünya tarihinde çağ değiştiren Fâtih Sultan Mehmed (30.III.1432 - 3.V.1481 = 49) ve Latin alfabesinin kapital harfleri ile yazılmış, cumhuriyetimizin büyük kurucusu Atatürk (1881-10.XI.1938 = 57).

Bu suretle Teoman (Tuman) Yabgu'dan başlamasa bile, ondan 9,5 asır sonra gelen Bilge Kağan'la Atatürk arasında, mânâlı bir köprü kurulmuş. Çeşitli alfabeler, şekil değişikliğine rağmen, aslında Türk kültür ve sanat tarihinin birliğine çok güzel işaret ediyor. Bu milliyetçi teşebbüsü candan tebrik ederiz.

Yedi Denize Dehşet Saçan Korsan Kruvazörlerin Akıbeti: 4

Tirpitz

Yazan: Osman ÖNDEŞ

KUZEY Norveç'in Tromsö fiyordunun sahile çok yakın bir koyunda günlerdir dev bir gemi duruyordu. Fakat uzun müddettir saklandığı bu fiyordda sayısız hava akınlarına karşı koymuş olan bu gemi artık bütün anlamını ve gücünü kaybetmiş bir yığından ibaretti; devrilmişti ve demirli olduğu yer sığ olduğundan batmamış, öylece kalmıştı.

DİRİ DİRİ GÖMÜLENLER

Karina denilen alt kısmı su üzerinde kalmış olan Tirpitz mürettebatının çoğu bu anî devrilişle gemileri içinde mahsur kalmış ve diri diri gömülmüşlerdi. Takvimler 12 kasım 1944'ü gösteriyordu o gün. Sahile koşanlar bu muazzam geminin feci akıbetine sadece bakmak zorunda kaldılar. Zira onu korumak için ne ateş açacakları düşman uçakları, ne de filoları vardı! Sanki bilinmeyen, görülmeyen bir kuvvet onu bir anda altüst edivermişti. İlk şaşkınlık anının akabinde yüzlerce kişinin gemide mahsur kaldığı hatırlandı, ama bu çelik muhafaza içine nereden girilebilirdi?

Gemide ise dakikalar geçtikçe oksijen azalıyordu. Tirpitz'in sonradan kurtarılan elektrik subayı Yüzbaşı Heinz Bernstein o korkunç anları şöyle nakletmiştir:

«Gün ışıklarını artık göremiyeceğim inancındaydım. Böyle çelik bir mezar içinde öleceğim diye beklemek beni çılgına çevirecekti. Bir şeyler yapmalıydım. Fakat devrilme esnasında makine dairesinde ve elektrik tevzi tablosu önünde olduğum için, şimdi su işgal eden bölmelerin üstünde kalmış durumdaydım; işte bu hal bana biraz yaşama azmi verdi. Bir ara 2. makine zabiti olan Günter Zillt'in varhğını yakınımda hissettim. Bu karşılaşma sonsuz bir sevinç yarattı ikimizde de, sanki bir mükâfat kazanmıştık.. El fenerlerimizle tamamıyle ters dönmüş kompartımanlardan yukarı doğru çıkış yolu aradık. Her geçen dakika bize ölümü yaklaştırıyor ve tehlikeyi arttırıyordu. Kompartımanlar kesif bir mazot kokusu içindeydi. Anlaşılıyordu ki, sarnıçlardaki yakıt infilâk sonucu delinmiş, sıvı geminin içine akıyordu. Zaman zaman inlemeler, çılgınca bağırmalar duyuyorduk, sonra bu sesler birden kesiliyordu.»

Tirpitz'te hayatta kalanları kurtarmak için pek çok ekip teşkilâtlandırıldı. Ancak son derece kaygan olan karina üzerine çıkmak ve dolaşmak imkânsızdı. Bu müşkülllere rağmen, yaşatmak isteyen Allah, bu yüzlerce mahpus içinden bazılarını kurtarmak şansını onlara vermişti. Bir noktadan sistemli bir çekiç darbesi duyuluyordu. Hemen çalışmalar bu kısma teksif edildi ve kaynak kesme makineleri ile kalın saç levha kesilmeye başlandı. Geçen saatler bitmez seneler kadar uzun gelmişti.

Yüzbaşı Heinz Bernstein şöyle anlatıyordu:

«Birbirimizi bulmuş 20 kişiydik. Oksijen azlığı son haddine ulaşmıştı ki, bir oksijen tüpü imdadımıza yetişti. Takatten düşmemize rağmen mümkün mertebe Azrail'le mücadeleye azimliydik. Bayılacak hale gelirken tüpün valfını açıyor, bulunduğumuz yerin havasını temizliyorduk. Sonra aramızda münavebe ile bir demir çubuğu saçlara vurmaya başladık. Bu iş ne kadar sürdü bilemiyorum ama bizim darbelerimize cevap veren başka bir çekiç vuruşunu farkettiğimizde kalbimin duracağını sandım.»

DOĞUŞTAN ÖLÜME

Kesilen levhanın yerinden sökülmesi de bir hayli zahmetli oldu. Sonunda loş ışık huzmelerinin süzüldüğü bir köşede çılgınlaşmış bakışlarla onları bekleyen bir insan kümesi gördüler; birbirlerine sokulmuşlar, hareketsiz ve son derece yorgundular.

Tirpitz 1200 kişinin mezarı oldu.

1935 yılında imzalanan Londra deniz antlaşması'nın maddeleri gereğince, Alman donanması, İngiliz donanmasının ancak % 35'i nisbetinde kalacakken, Adolf Hitler, 421.000 tonluk inşaat programını fütursuz bir şekilde emretmişti. Tirpitz ve Bismarck gibi dev harp gemileri bu inşaat programı sırasında yaratılmış gemilerdendir. Nitekim Tirpitz on binlerce tonluk teknesi ve devrinin en modern cihazları ile Müttefikleri düşündüren bir gücün temsilcisi olmuştu. 31 mil sürati olan bu gemi, II. Dünya Harbi'nde İngiliz bahriyesine belâ kesilen bir doğuştu.

Harbin başlangıcından önce, ayda dokuz denizaltı gemisi inşaatını planlayan ve her ay muhteşem törenlerle dedikleri-

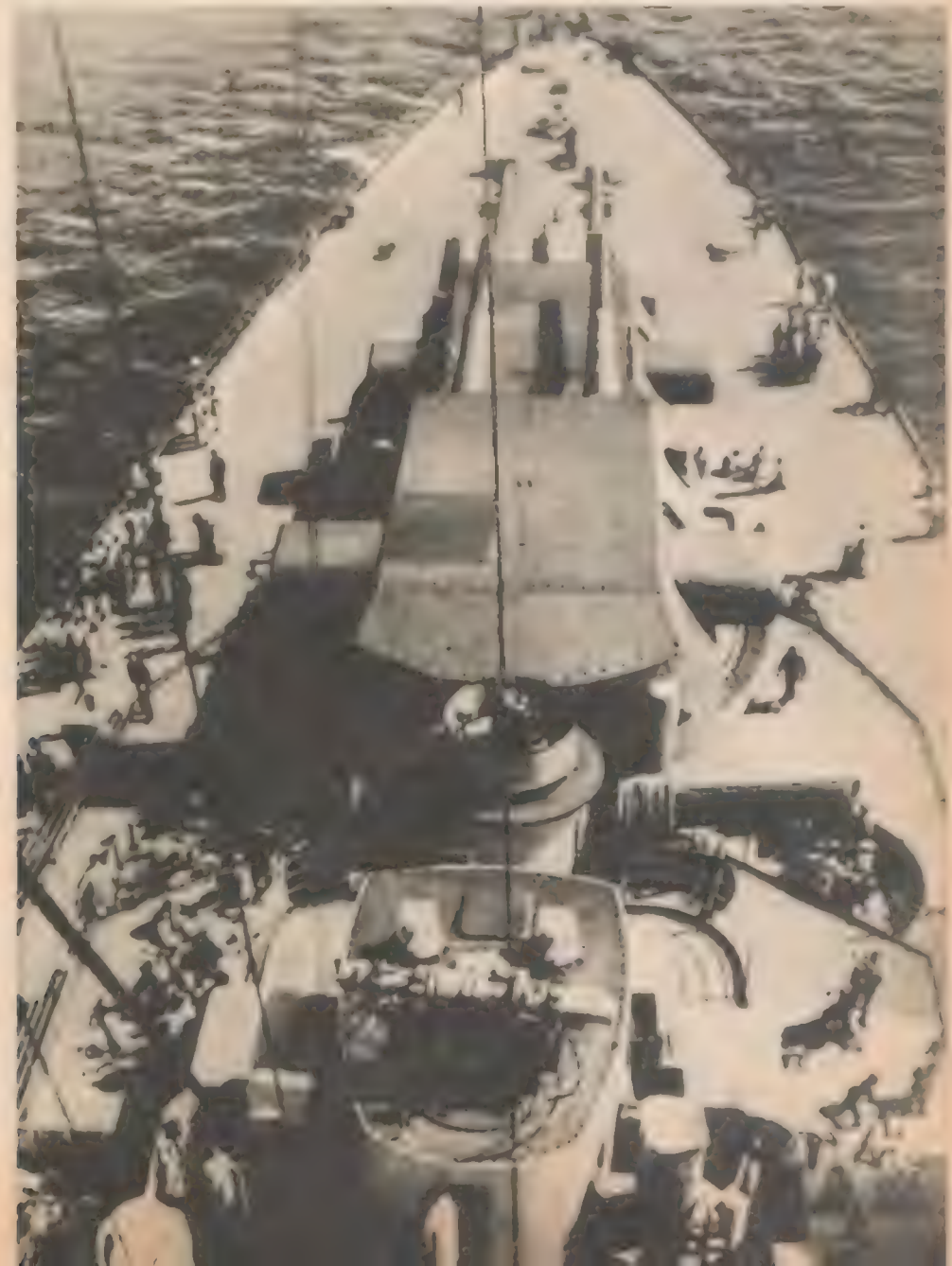

1200 denizcisiyle batan Tirpitz kruvazörü, seyir halinde.

ni ispat eden Alman Geni İnşaat Dairesi Başkanlığı, harbin başlamısıyle bu miktarı ayda 29 U-Bot'a çıkarmış ve diğer bütün gemilerin inşaatını yavaşlatmıştır. Bu arada Bismarck ile Tirpitz'in istisnaî olarak inşaatlarına devam edilme emri verilmiştir.

DENİZ ASLANI

İngiltere harp sanayii için konvoyların getireceği ham maddeye ihtiyaç çok fazlaydı. Bu sebeple İngilizler, konvoyların korunmasını sağlıyacak tipte harp gemileri inşaatına önem vermişlerdi. Fakat Almanlar'ın bu dev muharebe kruvazörlerine karşı adetçe fazla kuvvetle amansız çıkışlar yaparak onları teker teker avladılar. Bu mücadelenin kader damgasında ise bir İngiliz gemisinin adı bile yoktur. Şan ve şeref, ferdî mücadele azmi ve feragat örnekleri yıllardan beri hep Alman gemilerinin adları arkasında göklere çıkartılan bu milletin kişileri olmuştur.

General Reinhardt komutasındaki Alman orduları, Leningrad kapılarına ulaşmışken, Hitler, 21 numaralı emri ile Tirpitz ve Scheer'i iki hafif kruvazör, üç muhrip, bir torpitobot filotillası ve bir grup mayın dökücü gemi ile Baltık Filosu adı altında Ruslar'a karşı harekâtta bulunmasını emretti. Bu filotilla, verilen emirleri zamanında yaptı; mayın gemilerinin Ruslar'a ait Kronstadt ve Hangö üsleri civarına döktükleri mayınların ilk kurbanı Josef Stalin isimli 10.000 tonluk bir nakliye gemisi oldu ve birkaç bin kişilik Rus askeri ile gemi mürettebatı buzlarla örtülü denizlerde kayboldu.

ŞİDDETLİ SAVAŞLAR

Batı denizlerinde devam eden mücadele son derece acı ve ıstırap vericiydi. Bismarck harekâtında İngilizler'in meşhur Hood kruvazörü ansızın batmış, mürettebatından çok az kişi kurtulmuştu. Atlas Okyanusu'na gömülen Bismarck'ın etrafında çevrelenen İngiliz gemileri ise çırpınan ve sayıları dondurucu denizde süratle azalan Alman denizcilerinden pek az bir miktarını toplayabildiler. Batan Bismarck'ın çevresinde halkalanan İngiliz gemileri, bir kızılderili âyini yapar gibiydiler.

Almanlar mağrur deniz kuvvetleri ile İngiliz adalarını zorlamak cesaretini göstermişlerdir. Ancak her seferinde de büyük deniz savaşları tarih sahifelerine aynı hükmü kaydetmiştir. Graf von Spee, Scharnhorst, Gneisenau ve Bismarck'ın şahsında anlam bulan kahramanlık destanları, bütün şanına şöhretine rağmen Almanya'ya bir zafer getirecek nitelikte değillerdi. Nitekim 1941 mayısında Bismarck artık tarihe karışmıştı. 1941 haziranında Lützov, 5 muhriple denize açılmış fakat Norveç sahillerinde, bir gece hava hücumunda torpito isabeti alarak üsse dönmek zorunda kalmıştı; tamiri ise aylarca sürdü.

1941 yılı temmuzunda Scharnhorst büyük tamir gördüğü halde, İngiliz uçakları tarafından ağır hasara uğratıldı ve aldığı yaralardan gemiye 3000 ton su doldu. Uçakların attığı bombalardan 3 adedi güverteyi delip içeri girmiş, fakat patlamamıştı. Bu bombalar büyük bir tehlike teşkil etmiş ve sonunda Scharnhorst eyniden Brest limanına dönmek zorunda kalmıştı.

TIRPITZ AV PEŞİNDE

Aynı günlerde Tirpitz kuzeye giden Müttefik konvoylarına durmadan baskın yapıyordu. 6 mart 1942'de ise Tirpitz ile beraber 3 muhrip, İngilizler'in PQ-12 numaralı konvoyunu takip etmek üzere Amiral Ciliax emrine verildi. İngiliz konvoyunu koruyan kuvvet, 3 kruvazör, bir uçak gemisi ile muhriplerden müteşekkildi. Günlerce süren sis ve fırtına, iki düşman kuvveti 8 mart günü aralarında 80 mil kaldığı halde birbiriyle karşıkarşıya getirmedi. Müteakip günlerde 12 İngiliz uçağı Tirpitz'e saldırarak ağır hasara uğrattılar. Komutan Topp, gayet mahirane manevralarla atılan torpito izlerini takip ederek gemisini daha büyük tehlikelerden kurtardı.

Diğer konvoylar PQ-12 konvoyu kadar şanslı olamamıştır. Nitekim PQ-13 numaralı konvoy, aynı günlerde hücuma uğradı ve 3 muhrip ile pek çok şilep sulara gömüldü. Ayrıca İngiliz hafif kruvazörü Trinidad torpito isabeti alarak yaralandı.

Kuzey Norveç sularında konvoylara ağır zayiat verdiren Alman kuvvetlerinden Tirpitz'e karşı, Müttefikler, Amerikan muharebe gemisi Washington ve North Carolina'ya görev vermek mecburiyetini duydular. Fakat 1 mayıs 1942 günü PQ-11 numaralı konvoyu koruyan İngiliz hafif kruvazörü Edinburgh, Alman denizaltısı U-456 tarafından batırıldı. Mayıs başlarında PQ-15 konvoyu da ağır zayiatla hedefine ulaşmıştı.

BATTIKTAN SONRA İNFİLÂK EDEN MUHRİP

Bu hücumlardan birinde kesif bir sis içinde kendini korumaya çalışan iki muhrip birbirine bindirdi, biri süratle battı. Fakat batan muhrip üzerinden süratle geçmekte olan Washington muharebe ge-

Tirpitz, Norveç'teki Trömsö fiyordunda.

misi, muhriptcki su bombaları infilâke başladığından umulmadık bir hasara maruz kaldı

21 harp gemisi tarafından korunan PQ-17 numarah konvoy, 27 haziranda, 33 şilep halinde yola çıkmıştı. Puslu bir hava içinde geçen günlerden sonra, 4 temmuzda North Cape'in 240 mil kuzeyinde iken İngiliz Amirallik Dairesi, Tirpitz ile 8 Alman muhribinin denize açıldıklarını bildiriyor ve konvoyu koruyan gemilerin batı yönünde Tirpitz grubunun hücumunu karşılayacak şekilde savunma tedbiri almalarını ikaz ettiler. Halbuki aldatıcı bir çıkış yapan Almanlar karşısında verilen bu yanlış karar yüzünden koruyucusuz kalan konvoya aksi yönden U-Botlar saldırdılar ve 22 şilebi denize gömdüler. Böylece İngilizler bir seferde 123.000 ton tutarında 22 gemi, 188.000 ton tutarında harp malzemesi kaybetmiş oldu.

Kuzey denizlerinin devi, korkunç hayaleti Tirpitz idi ve çevresindeki U-Botlar ve diğer küçük harp gemileriyle sinsi çıkışlar yaparak Müttefikler'in ikmal konvoylarına ağır darbeler indiriyordu.

KRİTİK YILLAR

Bununla beraber II. Dünya Harbi'nin kaderi bilinen yolda ilerledi ve Almanya gittikçe zayıflayarak geriledi ve yenilmeye başladı. 1943 yılının ilk aylarında Rusya'ya giden konvoylar çok kuvvetli korundukları için az zayiat vererek limanlara ulaştılar. 1943 yılının mart ayından sonra ise Müttefikler'in Afrika ve Sicilya harekâtı başladığından dikkatler Akdeniz'e döndü. Kuzey denizlerinin trafiği hissedilir derecede azaldı.

CEP DENİZALTILARI

6 ile 9 eylül 1943 tarihlerinde Tirpitz, Scharnhorst ve on muhripten müteşekkil bir kuvvet Amiral Kummetz komutasında Spitzbergen adası üslerinin bombardımanına katıldılar. Çok geçmeden İngiliz amirallik dairesi, kuzeyde bir çıban başı teşkil eden bu gemileri yok etmek üzere bir teşebbüse girişti; bunlar, balık adamların yönettiği cep denizaltılardı.

İngilizler, 6 cep denizaltı gemisini yine büyük denizaltılarla yedekliyerek, Norveç'in Alto fiyordunda yatmakta olan Tirpitz üzerine gönderdiler. Sabah saat 07.00 raddelerinde X6 ve X7 numaralı cep denizaltıları hedeflerine doğru yaklaşmaktaydı. X6 elde olmayan bir ârıza sonucu satha çıkınca Almanlar tarafından derhal görüldü. Lâkin tekrar dalmaya muvaffak oldu. Bu esnada hedefinin karinasına kadar ulaşarak 2 ton tutarında infilâk maddelerini denize bıraktı ve tekrar satha gelerek teknesini batırdı. Denizaltının komutanı Yüzbaşı Cameron ile yardımcısı Almanlar tarafından Tirpitz'e alınıp sorguya çekildiler. Ancak henüz X7'den kimse haberdar değildi. Nitekim X7 komutanı Place, saat 08.12'ye kadar görevini tamamlayıp ağları geçmeye çalışırken, su bombaları şaftını zedelediğinden denizaltı batmaya başladı. Bu gemiden Yüzbaşı Place ile personelinden ancak bir kişi kur-

tulabildi, diğer ikisi fiyordda kayboldular. Kısa bir müddet sonra ana makine ve cephanelik civarına konulduğu anlaşılan şarjlar, şiddetli sademelerle infilâk ettiler. Cep denizaltıları ve balıkadamların mücadelesi Tirpitz'i 6 ay hareketten alıkoyacak kadar tesirli olmuştu. Scharnhost üzerine gönderilen X10 cep denizaltısı ise periskop ve puslası tahrip edildiği için güçlükle fiyorddan çıkıp, ana denizaltı gemisine ulaşabildi.

KADER ARKADAŞI SCHARNHORST BATIYOR

Alto fiyordunda kader birliği etmiş olan bu iki dev gemiden Scharnhorst, Tirpitz yerine «fedakârca ve cesaretle atılın» ibareli bir hücum emri alıyor ve 25 aralık akşamı denize açılıyordu. Scharnhorst bu seferden bir daha geri dönmemiştir, fakat bu gemiden kurtarılan 36 kişi, batış esnasındaki hâtıralarını harp sonrası günlerinde naklettiler:

«Artık gemimizde su üstünde durma gücü kalmamıştı. Amiral Erich Bey, komutan Julius Hintz'e gemiyi terk etmeleri emrini vermişti. Hepimiz sükûnetle verilen emirleri yerine getirdik. Kimsede panik yoktu. Gemimiz için, akrabalarımız ve dostlarımız için, sonra da vatanımız için, onların saadet ve başarıları için haykırdık.»

TIRPITZ ARTIK YALNIZDI

Scharnhorst'un batışı Murmansk konvoylarına biraz daha rahat bir nefes almak imkânını vermişti. Bu arada tamir edilmiş olan Tirpitz, İngiliz kesif uçakları tarafından hava taarruzlarına maruz kalarak yeniden hasara uğradı. Bu hücumlarda zırhlı güverte parçalanmış ve 210 kişi yaralanmış veya ölmüştü.

İngilizler hava hücumlarına son derece inatla devam ettiler. Hattâ ilk hava akınında dört motorlu bir uçak, 6 ton tutarında bombaları Tirpitz üzerine bırakarak gemiyi ağır hasara uğrattı. Öte yandan Tirpitz'in anavatan sularına dönmesi artık imkânsızdı. Bu sebeple Alman Deniz Kuvvetleri, Tirpitz'i Tromsö fiyordunda yüzer sabit batarya olarak kullanmak zorunda kaldı. Ne var ki bu karar Alman devletinin çılgınlık anlarının akıbete başka bir yön veremiyecek sayıklamalarından birini teşkil ediyordu. Tirpitz ağır bombardıman uçaklarının devamlı akınları altında dövüle dövüle gücünü kaybetti. Fakat o derece güçlü bir harp gemisiydi ki, sayısız hava akınlarına ve aldığı binlerce tonluk isabetlere rağmen hâlâ yüzüyor ve karşılık veriyordu. Sonunda İngiliz Hava Kuvvetleri aldığı derslerle, 38 adet Lancester tipi ağır bombardıman uçağını 29 ekim günü Tirpitz üzerine gönderdi; sonuç kesin bir başarı sağlamaktan uzaktı ve Tirpitz dayanıyordu. Bu akınlar 12 kasım günü karar noktasına ulaştı ve Tirpitz cem'an 6.000 ton tutarında bomba isabeti aldıktan sonra mağlubiyeti kabul etti. Dev, sancak tarafına doğru süratle devrilirken, personelini de kendisi ile beraber ölüme götürdü.

İngiliz Barracuda uçakları Tirpitz'e hücum ediyor.

Yüksek Atlas Dağlarında Yaşıyan

BERBERÎLER

Yazan: Victor Englebert
Türkçesi: Aydın Dokur

SAHRA'NIN kızgın kumlarından geçmiş, Yüksek Atlas dağlarına doğru yol alıyorduk. Yüksekliği 3-4 bin metreyi bulan Atlas dağlarını, yüksek yaylalarda konaklamış Berberî çadırlarını görecek, göçebe aşiret mensuplarıyle konuşacaktım.

Karla kaplı dik, sarp tepelerden geçerken heyecanlı ve sevinçliydim. Bana rehberlik eden Ahmed ile Said hallerinden hiç de memnun değillerdi. Ahmed çok genç bir çocuktu; onu Merakeş sokaklarının birinde tanımıştım. İşi gücü, şehri gezmeye gelen yabancılara yol göstermek, ülkenin bir iki tipik malını satmaktı. İyi biliyordu bu işi doğrusu, insanın gözünden âdeta ne demek istediğini okuyordu.

Said ise tam bir dağ adamıydı. Ayt Haddidu kabilesine mensupmuş, 3 bin metre yükseklikteki Atlas dağlarında yaşarlarmış, ama ara sıra da şehre iner, Atlas dağlarında dolaşmak isteyen meraklılara yol gösterirmiş.

Her ikisi de kaygılıydı, çevrelerine ürkek ürkek bakıyorlardı. Eşyalarımızı iki katıra yüklemiştik. Yola çıkmadan önce Said:

— Beyim, demişti. Siz bizim dağları bilmezsiniz, oralara otomobil falan çıkmaz. En iyisi bir çift katır tedarik etmektir.

Öylesine ısrar etmişti ki dayanamayıp katırlarla yola çıkmaya karar vermiştim. Doğrusu isabet olmuş, o dar dağ geçitlerini gördükten, diz boyu kar yığınlarına saplandıktan sonra Said'in sözlerini yerine getirdiğime şükrettim.

BİR DAĞ KASABASI

Tinerhir kasabasından gerekli eşyaları aldıktan sonra yola koyulduk. Katırları ak sakallı bir Berberî ihtiyarından satın almıştım. O da buna karşılık beni evinde ağırladı. Geniş bir misafir odası vardı. Yere hasırlar serilmiş, minderler konmuştu. Minderlere çöktük, siniler içinde gelen yemeği elimizle yemeğe çalıştık.

Kasabadan ayrıldığımız sırada koyu bir sıcak ortalığı eritiyordu sanki. Sapsarı topraktan geçtik, Atlas dağlarının eteklerine tırmanmaya başladık. Yol çok dikti, dardı da... Katırlar güçlükle ilerliyorlardı. Az sonra tepeleri bembeyaz karlı sıradağlar göründü.

Ahmed durmadan katırlara sövüp sayıyordu, hem de Fransızca. Bu dili nereden öğrendiğini sordum:

—Nerden öğreneceğim, Merakeş'te öğrendim, dedi.

— Peki neden durmadan katırları iteleyip kakalıyorsun?

Said atıldı:

— Aman beyim, az sonra kar yağmıya başlıyacak. Buranın karı iridir, hem de öyle hızlı yağar ki, göz açıp kapayana dek biz de, katırlar da gömülür kalırız sonra.

Bir Berberî kasabasında genç kızlar, geleneksel danslarını yapıyor.

Bereket karlı bölgede çok kalmadan bir düzlüğe indik. Ayt Ali Uiker'e vardığımız zaman kömür siyahıydı her taraf. Kasabanın şeyhi bizim geldiğimizi duymuş... Evine çağırdı.

Kasaba bir dağ eteğinde kurulmuş; ağaçsız, dümdüz... Evler sapsarı kum rengindeydi. Yüksek Atlas dağlarında yaşayan Berberîler, Tamazigt denen bir Berberî ağzı konuşuyorlar. Ben Tuaregce'yi oldukça iyi konuşuyordum da, Berberîce'nin bu ağzını bilmiyordum. Ahmed:

— Benim Tamazigtçem iyidir, dedi.

Zaten pazarlığımızda Berberîler'le konuşurken tercümanlık yapması da vardı. O gece şeyhle konuşmamızda bize bir hayli yardımı dokundu.

SAKİN İNSANLAR

Berberîler gece geç yemek yiyorlarmış, şeyh bizi sofrasına davet etti. Said yol boyunca verdiğim yiyecekleri el değdi diyerek kabul etmediği için sofraya büyük bir memnunlukla oturdu.

Yemek sofrasında şeyh durmadan sordu. Ben de Yüksek Atlas dağlarında bir seyahat yapmak istediğimi söyledim. Amacım Fas'ı görüp tanımaktı. Bunları an-

latmaya çalıştım. Tabiî tercümanlığımı Ahmed yapıyordu. Bir ara şeyhin hiddetlendiğini farkettim. Said'e dönmüş bir şeyler söylüyordu. Said'e:

— Ne diyor? diye sordum.

— Beyim, dedi, «Bu çocuk bizim dilimizi öldürüyor,» diye yakınıyor.

Meğer Ahmed Tamazigtçe'yi bilmezmiş de ben onu işe alayım diye bilirim demiş.

Ertesi sabah kasabayı gezmeye çıktık. Çok güzel beyaz develer gördüm yolda. Zaten ulaştırmayı çoğunlukla develerle yapıyorlar. Kasaba büyük bir dere kenarında olduğundan hemen her taraf yemyeşil: İri, uzun ağaçlar, kasabayı olduğu gibi çevrelemiş.

Birçok Berberî ile konuştum. Bana hayatlarını anlattılar, evlerine davet edip yaşayışlarını görmemi istediler. Hepsi misafirperver, güleç insanlardı.

Rehberim Ahmed kasabaya bir saat uzaklıkta ilgi çekici bir yer olduğunu söyledi: Havdegin. Küçük bir kasabaymış ama tabiî güzelliği bakımından önde gelen yerlerden sayılırmış.

Yaşlı rehberim Said'i, Ayt Ali Uikku'da bıraktık. Havdegin'e doğru yola koyulduk. Çok keskin bir soğuk vardı, Yüzümüze bir eşarp sarmıştık. Kasabaya girdiğimiz zaman ortalıkta kimseyi göremedim. Ahmed:

— Hava o kadar soğuk ki, kimsenin dışarı çıkmaya cesareti yok galiba, dedi.

Az sonra kasabanın içlerine girmiştik. Birden kulağımıza bağırışmalar geldi, oraya doğru yaklaştık. Sokak arasında büyücek bir alan vardı, bir grup genç top oynuyordu. Çoluk çocuk da halka olmuşlar onları seyretmekteydiler.

Garip bir top oyununa benziyordu bu, gezdiğim hiç bir ülkede benzerini görmemiştim. Uzun bir zaman durup baktık onlara. Hiç kimse yerinden kımıldamadı bile, oyunlarına devam ettiler. Neden sonra gökyüzü hafiften kararmaya başladı, top oyununu bıraktılar; birkaç kişi ufak dar davulları çalmaya koyuldu, bunun üzerine, alanda biriken halk dans ede, hoplaya davulcuların ardına takıldı.

Genç kızlar, erkekler omuz omuza duruyor, arada bir, önce sağ ayakları sonra da sol ayakları üstünde dönüyorlardı. Bir yandan da şarkı söylüyorlardı. Grup böylece kasabamn meydanına doğru ilerledi. Yanıma yaklaşan bir ihtiyara sordum:

— Bu bir çeşit dinî danstır, dedi. Grup ikiye ayrılmıştır. Biri sorar öbürleri karşılık verir.

Rehberim Ahmed de şarkı söyleyen kız ve erkeklerin şarkılarından anladığı kadarını aktardı bana:

— Kötü bitmiş bir aşk şarkısına benziyor, dedi.

İki ay sonra Merakeş'e gittiğim sırada kulağıma, Berberîler arasında duyduğum şarkı çalınır gibi oldu. Meraklanmıştım, arayıp buldum şarkıyı söyleyeni, dilimin döndüğü kadar, şarkının anlamını sordum. Güftesi çok ünlü bir Berberî kadın şairine aitmiş: Mririda Nayd Atik.

BERBERÎ KADINLARI ÇOK ÇALIŞIYOR

Birkaç gün kaldık Havdegin'de... Dolaştık, konuştuk, yaşayışlarını gördük. Doğrusu bir hayli ilgi çekiciydi.

Berberîler arasında garip bir âdet var; kadınları sabahın erken saatlerinde kalkıp işe koyuluyorlar da, erkekler güneş doğduktan sonra kalkıyorlar. Berberî kadınları ev işini görüp, yemek falan pişirdikten sonra iplik büküp kumaş dokuyorlar.

Kendilerine has el değirmenleri var, küçücük bir şey. Ekmek yapmak için buğdayı evlerinde öğütüyor ve ilkel ocaklarda pişiriyorlar. Ekmeklerinin lezzeti de bizim alışageldiğimiz ekmeklerden farklı. Erkekleri çoğunlukla çoban; sabah, saat dokuza doğru hayvanlarını önlerine katıp kasabanın az ilerisindeki otlağa çıkıyorlar. Tarımla uğraşanlar da tarlalarına gidiyor.

Erkeklerin öğleden sonra tarlada çalıştığını pek görmedim. Akşama kadar hayvan beslemek gibi ufak tefek işler görüyorlar.

Berberi kadınları gezdiğim başka Arap ülkelerindeki kadınlardan daha serbest... Rehberim Ahmed, nedense kadınların Berberî erkeklerinden daha çok çahşmalarına içerlemiş olacak, rastladığı bir erkeğe:

— Bu davranışınız doğru değil, diye çıkışacak oldu. Ben, adamın Ahmed'e kızacağını sandım ama, hiç de kızmadı:

— Bu, atalarımızdan beri süregelen bir gelenektir, dedi. Belki bundan sonra erkeklerimiz kadınlarına nasıl davranacaklarını öğrenirler.

DOĞUM ÇOK FAZLA

Kasabada bizi misafir eden yaşlı bir adamla uzun uzun konuşuyorduk. Bana Yüksek Atlas dağlarının, cennete benzediğini, havanın, tabiatın olağanüstü bir güzelliğine sahip olduğunu anlattı.

— Ben sizin yerinizde olsam gelir buraya yerleşirim, dedi.

— İyi ama benim evim, iki de çocuğum var, dedim.

Yaşlı Berberî pek şaştı buna;

— İki çocuğun mu var? Eğer bir Berberî kızıyle evlenseydin en azından 6 çocuğun olurdu. Bizim buralarda doğum oranı çok fazladır.

— Ama duyduğuma göre, Atlas dağlarında yaşayan Berberîler yabancı kabile mensuplarıyle evlenmeye pek razı olmuyorlarmış, öyle mi?

Bir Berberî ailesi.

— Evet, meselâ biz böyleyiz, dedi. Ama bizim kızlarımız güzeldir. Ayt Attalılar çirkindir. Onlar başka kabilelerden kız almak için uğraşır dururlar.

Atlas dağlarında yaşayan Berberîler, kızlarını küçük evlendirirmiş. 15 - 16 yaşına basan bir Berberî kız evlenirmiş buralarda.

HAYVANLAR DUA İLE KESİLİYOR

Bir garip âdete daha rastladım. Burada erkekler kendi çamaşırlarını yıkıyorlar. O da şöyle: Kasabanın hemen yanından bir dere geçiyor. Derenin kıyısındaki taşların üstüne bornozlarını yayıyorlar, sabunluyorlar, sonra da çamaşırların üstüne çıkıp dans eder gibi tepiniyorlar.

Rehberim Ahmed bile oldukça şaşırdı bu işe de, bir Berberi'ye bunun sebebini sordu. Adamcağız:

—Kadınlarımız odun topluyor, çalı çırpı topluyor. Biz de çamaşırları yıkayıp onlara yardım ediyoruz, dedi.

Havdegin'de de epey kalmıştık, ev sahibimizden izin istedik.

— Olur ama önce bir ziyafet verelim sizler için, dedi.

Hemen haber salındı kasabaya, koyunlar kesildi. Koyunları da dua edip kestiler. Ev sahibimiz yaşlı Berberî bizi evinde hazırlattığı büyük bir sofraya çağırdı. Çepçevre sofranın başına oturduk, çay üstüne çay içtik. Bizim ev sahibi kasabanın ileri gelenlerinden, evi çok büyük. Geleneklerine göre dans ettiler. Ertesi gün yola çıktığımız zaman hemen bütün kasaba halkı bizi uğurlamaya gelmişti.

Batıya doğru ilerleyip geniş bir ovaya vardık. Zümrüt yeşiliydi her taraf, zaten sarp dağlardan oldukça aşağı inmiştik.

KORKUNÇ UÇURUMLARLA DOLU BİR GEÇİT

Ama, bir zaman sonra karşımıza gene sarp dağlar çıktı. Biz de başladık tırmanmaya.

Burası Cebel Sarhro denen dağlık bir bölge. Ne bir pınara, ne de dereye rastladık. Bu yüzden de Berberîler bu bölgeye pek rağbet etmiyor. Bir gece şiddetli bir yağmur yağdı, ertesi sabah çadırdan çıktığımız zaman, çamurdan adım atacak yer bulamadık. İnsan tâ dizine kadar çamura batıyor hani. Neyse çok kalmadık Cebel Sarhro'da, şöyle böyle 2 bin metre yükseklikteki El Kelâa şehrine ulaştık.

El Kelâa'dan sonra Atlaslar'ın hemen en yüksek tepeleri geliyor. Mevsim nisan ortalarıydı, El Kelâa'da konuştuğum Berberîler bana ovalarda artık kar kalmadığını, ancak Atlaslar'ın bazı tepelerinde rastlanacağını söylediler. Baktım içlerinden biri rehberim Ahmed'e hızlı hızlı bir şeyler anlatıyor, sordum. Ahmed:

—Bu adam diyor ki, dedi. Önümüzde çok tehlikeli bir geçit varmış: Tizi Nayt Hamad. 3 bin metreden daha yüksekmiş. Aşılması da güçmüş.

Ne yapalım der gibi omuz silktim. «Çıkalım,» dedim.

Gerçekten El Kelâalı Berberî'nin doğru söylediğini geçide varınca anladım. Korkunç bir rüzgâr esiyordu, kar da durmamacasına yağmaktaydı. Soğuğa pek aldırdığımız yoktu da, iri iri tanelerle yağan kar görmemize engel oluyordu.

Rehberim Ahmed, bin güçlükle katırları sürüyordu, bir ara:

— Bu dağları aşamıyacağız galiba, dedi. Katırlar baksanıza sağrılarına kadar kara gömülüyor.

Derinden derine uğuldayan rüzgâr gözün alabildiğine uzanan ıpssız dağlarda korkunç seslerle yansıyordu. Birden içime bir korku düştü; Ahmed'e:

— Hadi dayan şu katırlara da geçidi aşalım, yoksa bu korkunç tipide biz de gömüleceğiz, dedim.

İKİ KARILI EV SAHİBİ

Sonunda Uzirimt'e varabildik. Karanlık inmişti, sokaklarda kimsecikler yoktu. Katırları bir kenara çektik, rehberim Ahmed yatacak bir yer bulmaya gitti. Az sonra geri geldi. Yüzü gülüyordu:

— Birini buldum, dedi. Bizi evinde misafir edecek.

Adam, orta yaşlı bir Berberî'ydi, adı: Addi. Geçidi nasıl aştığımızı merakla dinledi. Yolumuza devam etmek niyetinde olduğumuzu işitince gözleri hayretle açıldı:

— Yok, bu zor işte, dedi. Yolunuzun üstünde Tizi Nayt Imi geçidi var, en azından 3 bin metre falandır. Geçen gün yağan şiddetli kardan geçit kapanmış.

Biraz düşündükten sonra Addi'nin evinde kalmaya karar verdik. Uzirimt çok güzel bir kasaba; yalnız hemen her gün kar yağdı, keskin de bir soğuk vardı. Addi, anası, iki karısı ve bir de kızıyle yaşıyor. Evin hemen bütün işini kadınlar görüyor, hattâ odun toplamak, kırıp ateş yakmak hep kadınların görevi. Addi ise akşama kadar çay içiyor, misafir kabul ediyor.

Bir akşam bana Atlas dağlarında yaşayan Berberî kabilelerin hayatlarını, geleneklerini anlatıyordu. Ben:

—Neden iki defa evlendin Addi? diye sordum.

— İlk karım 30 yaşında, dedi. Ev işinin ağır geldiğini söyleyip evlenmemi istedi.

Genç bir Berberî kızı (yukarıda). Makalenin yazarı (solda) yanında rehberi olduğu halde bir Berberî evinde, (aşağıda).

İkinci karım 18 yaşında. Yani ilk karımdan olan kızımdan 3 yaş büyük.

Addi'nin evinde bir hafta kadar kaldık. Sonunda ne olursa olsun önümüzdeki Tizi Nayd Imi geçitini aşmaya karar verdik. İyi bir tesadüf, genç bir Berberî de o tarafa gidiyormuş. Addi'ye veda ettik, yola çıktık.

ATLAS DAĞLARINDAKİ BEREKETLİ VADİLER

Tizi Nayd İmi geçitine varınca Addi'nin sözüne hak verdim. Yüzlerce metre derinlikte korkunç uçurumlar, dimdik sarp tepeler hep karla kaplıydı. Güçlükle bir yol bulabildik, ağır ağır ilerlemeye koyulduk.

Vadiye indiğimiz zaman genç Berberî:

— Burası Yüksek Atlas dağlarının en geniş ve bereketli topraklarıdır, diye anlattı. Yılda birkaç defa ürün alırız buradan.

Ayt Morhad kabilesine mensup yaşlı bir Berberî.

Vadiyi geçtik, birkaç gün sonra da Teluet'e vardık. Oradan Zagora'ya kadar olan yolu oldukça kolay geçtik. Artık Yüksek Atlas dağlarının eteklerindeydik, önümüzde öyle sarp tepeler ve geçitler yoktu.

Zagora'da çok kalmadım, hemen Merakeş'e hareket ettim.

●

Solda genç bir Berberî annesi, çocuğuyle, aşağıda top oynayan Berberîler.

Avusturya Kız Lisesi

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

KULEDİBİ'NİN birbirine yakın irili ufaklı binaları arasına sıkışmış, dar sokağın köşesindeki büyük taş bir yapı ilk bakışta dikkati çekmez bile. Rengi kirli sarıdır; pencereleri dar, koyu yeşil kapısı, pek geniş değildir. Dışarıdan bakıldığı zaman herhangi bir eski apartımanı andırır. Halbuki burası, geçmişi yüz yıla yaklaşan bir öğretim yuvasıdır: Avusturya Kız Lisesi.

Bankalar caddesinden Kuledibi'ne çıkan dik merdivenleri tırmanıp dört yol ağzına gelince durdum. Birbirine benzeyen koca binaların hangisi okul diye düşündüm. Gözüme, üzerinde Sankt George - Avusturya Kız Lisesi yazılı pirinç bir levha ilişti: Okulu bulmuştum.

Okulun Türk müdiresi Saadet Balkan, genç ve çok hareketli bir yönetici. Aynı zamanda felsefe ve sosyoloji öğretmeniymiş.

— Nerden mezunsunuz? diye soruyorum.

— Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdim.

— Sonra?

— Sonra çeşitli okullarda sosyoloji öğretmenliği yaptım. Şimdi kız lisesinin Türk müdiresiyim işte.

— Kaç yıldır bu görevdesiniz?

— Epey zamandır buradayım, diye gülümsüyor.

Saadet Balkan'ın odası, birinci katta; okul sekreterliğinin tam karşısında. Oldukça büyük, hafif de loş.

— Binanız bir hayli yaşlıya benziyor. Zaten okulun kuruluşu da en azından 90 yıla yakındır. Kısaca tarihini anlatır mısınız?

— Efendim, Avusturya Kız Lisesi, 1882 yılında kurulmuştur. Önce, beş sınıflı bir ilkokul olarak öğretime açılıyor. Ama az zamanda gördüğü ilgiden dolayı ortaokul haline getiriliyor. 1890 yılında okulun kurucusu Schwester Kolberg, okulu daha da genişletmek için çalışıyor. O sıralarda mektepte 100 kadar öğrenci okumaktadır. Kolberg, 100 kadar da öksüz öğrenci alıyor okula, böylece okul mevcudu 200'e çıkıyor.

BİNA, HAPİSHANE OLARAK YAPILMIŞ

Saadet Balkan, okulun tarihini anlatıyordu ki, odaya bir hanım girdi. Koyu mavi bir üniforma giymişti; başında beyaz kenarlı koyu mavi uzun bir eşarp vardı. Uzun boylu, enerjik, güleç yüzlüydü. Türk müdire:

— Avusturya Kız Lisesi Müdiresi Schwester Doktor Hemma Göstl, diye tanıttı. Biliyorsunuz, memleketimizde yabancı okulların bir ecnebi, bir de Türk müdürü vardır.

Okul müdürü Dr. Hemma Göstl, öğrencilerle birlikte kütüphanede kitapları inceliyor.

Saadet Balkan çok güzel Almanca konuşuyor. Hemma Göstl'e, okulun kuruluş yıllarını gözden geçirdiğimi söyledim.

— Tarihler daha doğru olsun, dedi. Sonra gidip birkaç kitap, broşür, falanla döndü.

— Okul kurulduğu zaman kız - erkek öğrenciler birlikte mi okurlarmış? diye sordum.

— Evet, dedi Hemma Göstl. Yalnız o zamanki kayıtlara göre kız yahut erkek öğrenci miktarları elimizde yok. Yalnız şunu söyliyeyim, 1905 yılında okula gelen Schwester Angela Bauer'in okula hizmeti büyük olmuştur. Ancak Angela Bauer okulun gelişme-

Müzikle beden eğitimi dersinde öğrenciler Sevinç Arıman nezaretinde çalışıyor (yukarıda). Okulun tiyatro kolu, temsil edecekleri oyunun provasını yapıyorlar (aşağıda).

sine çalışırken, Balkan Savaşı patladığından okulun bir kısmı yaralı askerlerin bakım ve tedavisine ayrılmış.

Birden binanın dış görünüşü aklıma geldi:

— Acaba okul eskiden beri bu binada mı öğretim yapmış? Yani başka bir yer...

Saadet Balkan ne demek istediğimi anlamış olacak:

— Efendim, bu bina bir zamanlar hapishane olarak kullanılıyormuş, dedi.

— Balkan Savaşı'nı anlatıyordunuz, sözünüzü kestim.

— Evet, ne diyorduk?... Ha, 1912 yılında okula bir de ticaret kısmı ilâve ediliyor. Tabiî öğrenci sayısı daha da kabarıyor. I. Dünya Savaşı başlarında okul kapanınca 1600 öğrenci de açıkta kalıyor. Bu durum 1923 yılına kadar sürmüştür. 1923 yılında okul Angela Bauer'in gayretiyle tekrar açılıyor. Müdür Bauer, binayı onartıyor ve öğretim yeniden başlıyor.

Okul müdürü Hemma Göstl'e dönüp:

— Ne zamandır bu görevdesiniz? diye sordum.

Hemma Göstl'in, Avusturyalılar'a has sanatçı bir görünüşü var. Daima nazik, gülümseyerek konuşuyor:

— Müdürlük görevim yenidir, dedi. Ancak ondan önce okulda Almanca öğretmenliği yapıyordum.

Felsefe doktoruymuş, Türkiye'ye gelmeden önce de Avusturya'da Graz'daki Akademisches Gymnasium'da felsefe öğretmeniymiş.

— Üniformanızdan sizin bir tarikata mensup olduğunuz anlaşılıyor. Hangi tarikat acaba bu?

— Biz, Saint Vincent de Paul'ün kurduğu «Filles de Charité» tarikatına bağlıyız. Merkezi Paris'tedir. Hattâ İstanbul'da öğretim yapan Saint - Benoît okulu da bu tarikatın bir koludur.

Zil çalmıştı, arasıra kapı vuruluyor, müdürlerini görmek isteyen öğrenciler giriyordu odaya. Hepsi de iyi Almanca konuşuyordu.

— Öbür yabancı okullarda da öyledir ya, dedim. Herhalde burada da hazırlık sınıfları vardır.

Saadet Balkan kafasını salladı:

— Evet iki yıl süren bir hazırlık devremiz vardır ve Yeniköy'dedir. Avusturya konsolosluğu, binasının bir kısmını bize bıraktı. Orada sadece hazırlık sınıflarını okuyan yatılı öğrenciler bulunmaktadır.

— Okulda kaç öğrenciniz var?

— Halen 600 öğrenci bulunuyor. Bunların 175'i yatılıdır. İsterseniz okulu bir gezelim.

Koridora çıktığımız sırada ders zili çalmış, öğrenciler sınıflara dağılmıştı. Binanın ilk bakışta okul için yapılmadığı an-

Okulun yardım kolu, Anadolu'daki okullara yollayacağı yardım eşyasını sandıklıyor.

laşılıyordu. Koridorları dar, iç bölümleri de azıcık karışık.

OKULUN ADI DEĞİŞİYOR

Üst kata çıkarken tam merdiven başında büyük bir duvar panosu var: XVII. yüzyıl lâle motiflerinden bir süsleme, açık mavi zemin üzerindeki kırmızı lâleler ta tavana kadar dalgalanarak uzuyor. Yanında gotik harfleriyle yazılmış bir şiir. Saadet Balkan, panonun bir Alman tarafından yapıldığını anlatıyor, şiiri de Alman yazmış.

Üst katta bir laboratuvara giriyoruz. Büyük, geniş bir salon, tertemiz, sarı sıralar, koyu yeşil bir tahta, tahtanın önünde deney aletlerinin durduğu koca bir masa. Lise I'ler fizik dersinde. Hocaları Gunther Tscheppe'nin nezaretinde deney yapıyorlar.

Aklıma öğrencilik günlerim gelmiş, kolumu sıraya dayıyarak deneyi seyre dalmıştım. Birden, sıranın üstüne yazılmış şiirler dikkatimi çekti. Kimi koşma, kimi serbet ölçüyle yazılmıştı. Saadet Balkan da bunları görmüş olacak güldü:

— Talebe, her devirde talebedir, dedi.

Sınıftan çıkmış, avluya doğru gidiyorduk, sordum:

— Acaba II. Dünya Savaşı sırasında okulun durumunda bir değişiklik oldu mu?

Saadet Balkan:

— 1938 yılında okula yönetici olarak Schwester Adelina Postruznik geldi. Zaten birkaç ay sonra da Schwester Bauer memleketimizden ayrılıp Brezilya'ya gitti. 1939'dan 1944'e kadar okul «Alman Sankt Georg Kız Lisesi» adını taşımıştır. 1944 yılının temmuzunda Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ilişkiler kesilince, okul ikinci defa kapanıyor. Okuldaki schwesterler Yozgat, Kırşehir ve Çorum'a gönderiliyor. Ancak 1945'te Avusturya devleti bağımsızlığa kavuşunca, okulun yeniden açılması için teşebbüslere geçiliyor ve 1947'de okul, Türk hükümetinin müsaadesiyle tekrar öğretime açılıyor. Öğretim yılı başladığından, okula ancak 50 öğrenci giriyor.

— Demek yirmi yılda okuldaki öğrenci sayısı on mislini aştı.

Hemma Göstl atıldı:

— Efendim, biz, öğrencilerin iyi yetişmesi için dikkat ederiz. Yer imkânımız olsa belki daha çok öğrenci alacağız ama işte.

— Her yıl kaç kişi müracaat ediyor?

— 1000 kişinin üstündedir. Biz de ortalama olarak 70 - 80 kişi alırız. Bir de şu var, okulumuz 1958 yılında lise olmuştur.

Sonra okulun bahçesine indik, beyaz eşofmanlı öğrenciler beden eğitimi yapıyorlardı. Öğretmenleri Sevinç Arıman:

— Bizim bir de piyano eşliğinde eğitim çalışmamız vardır, dedi.

Meraklanmıştım.

—Nasıl yani? Diye sordum.

Avlunun hemen bitişiğinde büyük bir salon var: duvarda paraleller, çeşitli beden eğitimi aletleri, köşede de bir piyano. Bir öğrenci piyano çalıyor, 6 - 7 kadar öğrenci de müzik eşliğinde ritmik hareketler yapıyor.

Saadet Balkan:

— Okulumuzda ayrıca bale dersleri de verilmektedir. Bu tür çalışmalar, beden eğitiminden oldukça ayrıdır. Çünkü öğrenciler bu sayede hem jimnastik eğitimi yapar, hem de musikiye karşı olan hassasiyetlerini arttırırlar.

Jimnastikhaneden ayrılıp tekrar merdivenleri tırmanmaya koyulduk. Dedim ya, okulun içi oldukça karışık, bir hayli merdiven çıkmış, kapısı açık bir odanın önünden geçiyorduk. İçeriden gelen gürültü uzun koridorlarda yansıyıp duruyordu. Hemma Göstl, kapıda görününce gürültü kesiliverdi.

Saadet Balkan'a döndüm :

— Dersleri boş galiba? dedim.

Meğer okulda bir gelenek varmış. Anadolu'daki 7 okula yardım malzemesi gönderilirmiş de, okulun yardım kolu bu malzemeleri sandıklamakla uğraşıyormuş.

Üç, dört büyükçe sandık, hepsi de ağzına kadar türlü öte beriyle dolu: Cetveller, haritalar, kitaplar, elde örülmüş yün çoraplar.

Yardım kolu Alanur Güngören, Nüket Yalçın, Oya Tuncer ve Nükhet Ezel'den kurulu. Ta Niğde'ye, Nevşehir'e, Elbistan'a ders araç ve gereçleri yolluyorlar.

Binanın terasındaki camekâna çıktığımız zaman kendimi bir çiçek bahçesinde sandım. Yemyeşil sarmaşıklar tavana kadar uzanıyor, yüksekçe bir yerde üç, dört kuş kafesi asılı, sarı sarı kanaryalar ötüşüyorlar, çeşitli kaktüsler, masalar, kırmızı koltuklar, her şey tertemiz. Beş, altı öğrenci bir köşede oturmuş, aralarında güleç yüzlü bir schwester; kimi yün örüyor, kimi kitap okuyor.

— Burası okulun dinlenme yeridir, diye anlattı Saadet Balkan. Öğrenciler boş zamanlarında gelir dinlenirler, plak çalıp, radyo dinlerler.

Baktım; Marmara, Galata köprüsü, Ayasofya hafif bir sisin ardında görünüyor. Doğrusu daha mükemmel bir dinlenme yeri tasavvur edemezdim.

Merdivenlerden inerken önümüze bir

Okulun istirahat yerinde öğrenciler plak çalıp dinlenirler.

grup öğrenci çıktı, büyük bir salona doğru gidiyorlardı. Saadet Balkan:

— Efendim, biz, sanat çalışmalarına çok önem veririz, dedi. Okulun tiyatro kolu devamlı faaliyettedir. Güzel piyesler hazırlayıp oynarlar. Hattâ geçen yıl bir tiyatro yarışmasında birincilik bile kazandılar.

Geniş bir salona girdik: Büyük bir sahnede, öğrenciler bir oyunun provasını yapıyorlar, kalabalık bir öğrenci grubu da merakla onların çalışmasını takip ediyordu. Sahne düzenini, dekoru, renkleri, öğrencilerin ses tonunu, oynayışlarını, profesyonel tiyatro oyuncularınınki kadar yerinde, ayarlı buldum.

Zeki Burgucu, erkek kısmının tiyatro kolu başkanı:

— Derslerimizin imkânı oranında tiyatro çahşmalarını sürdürmeye uğraşıyoruz, diye anlattı. Liselerarası tiyatro yarışmalarına katılırız, iyi de dereceler aldık. Bu yıl Max Frisch'in «Phillipp Hotz'un Öfkesi» ve Vladimir Polyakof'un «Bir Öykünün Öyküsü» adlı eserlerini temsil edeceğiz.

Bir zaman durup Leylâ Günay, İtret Somay, Sema Güngör, Nâdir Yazıcıoğlu, Funda Hanoğlu'nun rol aldığı oyunun kısa bir sahnesini seyrettim, doğrusu hepsi de kabiliyetli, sanatı, tiyatroyu seven gençler. Okulu bitirince tiyatro çalışmalarına devam edecek misiniz? diye sordum. Funda Hanoğlu, güldü:

— Tiyatroyu, sanatı severim, dedi. Kısmet, bu, hiç belli olur mu?

Tam çıkıyorduk, bitişik salondan gelen bir müzik sesi kulağıma çarptı:

— Okulun orkestrası ve korosu, dedi Saadet Balkan. Çalışıyorlar. Okulumuzda değerli müzik kabiliyetleri vardır. Piyanist Hülya Tarcan lisemizde okumaktadır. Bilirsiniz birçok konser vermiştir.

Büyücek bir salonda, on kişilik bir koro, orkestra eşliğinde şarkı söylüyor, müzik öğretmenleri Schwester Osmundo, ksilofon, sembal ve diğer vurucu sazlardan dan kurulu küçük orkestrasını yönetiyordu.

Salonun duvarlarında, Beethoven'in, Haydn'ın, Mozart'ın, Straus'un gravürleri asılıydı.

Okul müdiresi Hemma Göstl:

— Öğrenciler daha ortaokul sıralarında müzikle uğraşır, dedi. Böylece hem müzik bilgileri artmış, hem de istidatlı öğrenciler bu kabiliyetlerini geliştirmiş olurlar.

Güzel bir eğitim yuvasını görmüş, bir başka pencereden Batı'ya bakmıştım. Ana çıkış kapısına doğru ilerlerken, binanın sessizliği içinde, Mozart'ın çocuk korosu için bestelediği bir parça kulağımda yankılandı. Geleceğin küçük sanat temsilcileri çalışıyor diye göğsüm kabararak düşündüm.

Lise I. sınıf, Gunther Tscheppe nezaretinde bir fizik deneyinde (yukarıda). Schwester Osmunda, okul koro ve orkestrasını yönetirken (aşağıda).

Hatay Mitingleri ve Tan Olayı

Yazan: Ertan Ünal

BULGAR mezarlığı olayından sonra Türkiye 1936 yılma kadar gençlik hareketleri bakımından sakin bir devreye girdi. 1936 yılı, millî bir dâvânın, Hatay veya öbür adıyla Sancak dâvâsının birden alevlendiği yıldır.

1921 yılında yapılan Ankara anlaşması ile İskenderun, Kırıkhan ve çevresinde yaşayan Türk halkının haklarının korunması Fransızlar'a bırakılmış, ancak bu arada Hatay'a, Suriye'den ayrılarak bağımsızlık verilmesi şart koşulmuştu. 1925 yılında Fransa bu isteği gerçekleştirmiş ve Hatay'a iç bağımsızhk verdiğini ilân etmişti. Ancak bu bağımsızlık sadece kâğıt üstünde kalıyordu. Hatay üzerinde gözü olan Suriye de bu arada boş durmamakta, politik manevralarla bu münbit toprağın kendi sınırları içine katılmasını sağlamaya çalışmaktaydı. Türkiye'nin, Cemiyet-i Akvam'a başvurarak meseleye bir çözüm yolu bulunmasını istemesi de sonuç vermemişti. Bu durum 1936 yılına kadar böyle devam etti. Bu yılın ocak ayında Hatay'daki Türk cemaati temsilcileri yaklaşmakta olan seçimlere katılmama kararı almışlar ve bunu çektikleri bir telgrafla ilgililere duyurmuşlardı.

Olaylar bundan sonra hızla gelişti. Hatay Türkleri'ne karşı bir terör kampanyası açılmıştı. Sancak ve Suriye'de muhtelif şahıslar tarafından Türk bayrakları yırtılıyor, çeşitli olaylarla yaralanan ve öldürülen Türkler'in haberleri her gün gazete sütunlarında yer alıyordu. Bu arada mahallî yöneticiler tarafından Antakya lisesinin de kapatılması, olaylar zincirinin son halkası oldu. Bütün bu olaylar Türkiye'de halk tarafından hassasiyetle takip edilmekteydi.

İZİN VERİLMEYEN MİTİNG

O güne kadar yapılan her milliyetçi hareketin başında yer alan Millî Türk Talebe Birliği yöneticileri bir miting yaparak halkın hislerine tercüman olmayı düşünmüş ve bu amaçla vilâyete başvurarak izin istemişlerdi. Ancak istenen izin verilmedi. Buna rağmen 22 teşrin 1936 sabahı, Beyazıt meydanında toplanan binlerce genç, Hatay dâvâsında Türk'ün sesini bütün dünyaya duyurmak ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı gerektiğini haykırmak için bir miting yaptılar. Gençlerin başlattığı bu harekete daha sonra halk da katıldı. Gençler Taksim'e kadar büyük bir olgunluk ve vakar içinde yürüyerek âbideye bir çelenk koydular. Burada, üniversiteli gençler tarafından yapılan konuşmalarda Türk gençliğinin Hatay'ı anavatan topraklarına katmaya muktedir olduğu belirtildi ve Hatay'da Türkler'e karşı girişilen hareketler lânetlendi.

Gençler Taksim'den dönerken karşılarına çıkan polisler, mitingin kanunsuz olduğunu söyleyip dağılmalarını istediler. Ü-

niversiteliler bu isteğe uymayınca aralarında çatışma başladı. Çatışma sonunda gençlerden birkaçı polis tarafından yakalanarak nezaret altına alındı.

İzinsiz yapılan Hatay mitingi MTTB'nin feshedilmesi sonucunu doğurdu. Ertesi gün dahiliye vekâletinin resmî bir tebliği Anadolu Ajansı vasıtasıyle Türk kamu oyuna duyuruldu. Tebliğde:

«Cumhuriyet Hükümeti, MTTB'nin önayak olduğu bu hadiseyi hoş görmemiş, talebe ve hocalar arasında böyle mitingler yapılmasını memleketin kültürel terakkisine mani telâkki etmiştir» denmekteydi.

Tebliğden sonra MTTB feshedildi.

İKİNCİ MİTİNG

İkinci Hatay mitingi 31 ocak 1937 günü yapıldı. Ancak bu mitingin diğerinden farklı yönleri vardı. Bu tarihten 1 hafta önce 24 ocakta Fransızlar'la yapılan bir anlaşma ile Hatay'ın bağımsızlığı ilân edilmiş, Türkiye'ye de bu topraklarda Fransa ile aynı sayıda asker bulundurma hakkı tanınmıştı. İşte yine gençliğin önayak olduğu İkinci Hatay Mitingi, bu anlaşma sonucu hasıl olan neticeyi kutlamak amacıyla yapılıyordu.

Beyazıt meydanını hınca hınç dolduran kalabalık bir gençlik ve halk küitlesi, İffet Halim Oruz, Hataylı öğretmen Ahmed Faik Türkmen ve Eminönü Halkevi Reisi Agâh Sırrı Levend'in konuşmalarını büyük bir heyecan içinde dinledikten sonra Sirkeci'ye inerek Şirketi Hayriye ve Akay Şirketi'ne ait vapurlarla Dolmabahçe Sarayı önüne gittiler. Vapurlar tıkabasa dolmuş, yer bulamayan halk, baca kenarlarına ve direklere çıkmıştı.

Dolmabahçe önüne gelindiği zaman Atatürk, sarayın orta kısmındaki balkonda göründü. Halka eliyle selâm verince binlerce kişinin dudaklarından dökülen «yaşasın» nidaları denizin üstünde bir top gibi patladı. Daha sonra gençler hep bir ağızdan Onuncu Yıl marşını söylemeye başladılar. Bu çılgın tezahürat, Atatürk içeri girinceye kadar devam etti.

Ertesi gün Türkiye'nin muhtelif yerlerinde yapılan mitinglerle Hatay Zaferi kutlandı.

TAN OLAYI

Hatay mitinglerinden 1950'ye kadar geçen süre içinde vukubulan en önemli gençlik hareketi hiç şüphesiz ki «Tan Olayı»dır. 4 aralık 1945 günü üniversiteli genç-

Gençler, Tan matbaasının önünde.

ler kalabalık bir kitle halinde aşırı sol propagandası yapmakta olan Tan, La Turquie ve Yeni Dünya gazetelerinin matbaalarını tahrip etmişler, bu arada Rus yayınları satmakta olan Berrak ve ABC kitabevlerinde de büyük ölçüde hasar yapmışlardı.

Olayın tafsilâtına geçmeden önce, Türkiye'nin o yıllardaki durumundan birkaç cümle ile de olsa bahsetmek gerekiyor. Stalin zamanında Sovyetler'in Türk toprakları üzerindeki gizli emelleri birer ikişer su yüzüne çıkmıştı. Sovyet basınında yapılan sürekli yayınlarda Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne ait olduğu iddia ediliyor, ayrıca Montrö anlaşmasının yeniden gözden geçirilerek tâdiliyle, Sovyetler'e Boğazlar'da üs verilmesi isteniyordu. İstekler sadece bununla kalmamış, bu kere Sovyetler Birliği Akademisi azası iki profesörün ortaya attığı bir iddia Türkiye'de geniş halk kitlelerinin tepkisine yol açmıştı. İki profeösr, Tiflis'te intişar etmekte olan bir mecmuaya ortaklaşa yazdıkları bir makalede, «Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun'un Gürcüler'e ait olduğunu» iddia etmişler ve bu toprakların geri verilmesini istemişlerdi.

Devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 kasım 1945 günü TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada bu toprak taleplerine sert bir şekilde cevap vermiş: «Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar gibi yaşayacak ve şerefli insanlar

Tan gazetesi binasının bugünkü durumu.

gibi öleceğiz,» demişti.

Birbirini takip eden bütün bu olaylar, Türk milletinde haklı bir infiale yol açar, Sovyetler'in toprak talepleri halk tarafından türlü şekillerde protesto edilirken, Istanbul'da yayınlanan Tan gazetesi aşırı solun propagandasını yapmaya devam ediyordu. Tan gazetesinin yanısıra — onun kadar olmasa bile — La Turquie ve Yeni Dünya gazeteleri de aynı fikirlerin savunuculuğunu yapmaktaydı. Sol basının karşısında yer alan Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın her gün Sabiha Sertel'in Tan'da yayınlanan makalelerine sert cevaplar veriyor, basındaki bu karşılıklı düello böylelikle uzayıp gidiyordu. İşte Tan olayı böyle bir ortam içinde birden patlak verdi.

«KALKIN EY EHL-İ VATAN»

3 aralık 1945 günü Tanin gazetesinde «Kalkın Ey Ehl-i Vatan» başlığı altında yayınlanan bir makale, üniversite gençliği arasında büyük bir heyecana yol açtı. Gazeteden kesilerek fakülte sınıflarına asılan yazıda özetle şöyle deniyordu:

«Bu memleket asırlardan beri şimâlden gelen hücumlara eti, kanı, ruhu ve silâhı ile karşı koydu. Milletin varlığı bu ıstıraplar ve felâketlerle yoğrulmuştur. Bu defa yine anavatan topraklarından parçalar ve Türk istiklâlinin hâtimesini teşkil edecek surette Boğazlar' da üsler isteniyor. Millî Şef, şerefli insanlar gibi yaşıyacak ve şerefli insanlar gibi öleceğiz derken, milletin kalbini okumuştur. Fakat düşman istilâsı, şimdi komünizm propogandası halinde içimize sızmağa başlamıştır. Yeni Dünya'nın ve Görüşler'in intişarı bu hususta tereddüte artık imkân bırakmamıştır. Vaziyet açıktır. Beşinci Kol faaliyettedir ve hücuma geçmiştir. Hitler de göz koyduğu memleketlerde bozgunu bu suretle evvelden temin etmişti.

Büyük vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın ey ehl-i vatan mücadele başlıyor. Ve başlamak lâzımdır. Çünkü en azgın ve insafsız propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propagandanın zehirini dökmesine müsaade edemeyiz.

Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı uğraşmaya, buna karşı propaganda yapmaya mecburdur.»

Aynı gün üniversiteli gençler ilgililere başvurarak sol yayınları protesto amacıyle bir miting yapmak istediklerini bildirdiler. Ancak aldıkları cevap menfî oldu. İlgililer böyle bir mitingin yapılmasını o günün şartları içinde tehlikeli bulmuşlardı. Fakat alınan menfî cevap gençleri kararlarından vazgeçiremedi. Bu mitingi mutlaka yapmak istiyorlardı. Bu amaçla bir gün önceden hazırlatılan büyük bir çelenk, — polisin dikkatini çekmemesi için — gizlice Beyazıt Camii avlusuna kondu.

4 aralık sabahı ellerinde pankart ve dövizler olduğu halde Beyazıt meydanında toplanan bir avuç üniversiteli genç, önce cami avlusunda saklanan çelengi aldılar, sonra üniversiteye girerek arkadaşlarını kendilerine katılmaya çağırdılar. Bu çağrı üzerine, zaten bir gün önceden kulaktan kulağa dolaşan «yarın miting var» söylentisiyle durumdan haberdar olan gençler, sınıflardan, laboratuvarlardan, dersleri yarıda bırakarak çıktılar ve arkadaşlarına katıldılar.

Böylelikle kısa zaman içinde sayıları binleri geçen öğrenciler toplu halde yürüyüşe başladılar. Ellerinde:

- **Ne Faşistiz, ne Komünistiz, Demokrat Vatanseverleriz.**
- **Kahrolsun Komünistler, Kahrolsun Serteller.**
- **Yaşasın Demokratik Türk Ülkesi.**
- **İspanya kardeş boğuşmasını yurdumuzda isteyen yobazlara: Bir Millî Vatan Cephesi doğdu.**
- **Bundan daha fazla hürriyet mi istiyorsunuz?**

KAHROLSUN KOMÜNİSTLER!.

Şeklinde dövizler ve yapraklar olduğu halde Ankara Caddesi'nden Sirkeci'ye inen gençler, Tan Matbaası önüne gelince ortalık karıştı.

— Kahrolsun Serteller!

— Kahrolsun Komünistler!

Tan gazetesinin önünü dolduran ve buraya sığamıyarak ara sokaklara kadar taşan gençlerin hançerelerinden hep bir ağızdan yükselen bu sözlerden sonra, ön saftakiler gazete idarehanesi önündeki polis kordonunu yararak binaya daldılar. Gazetede çalışanlar miting haberini alınca ortadan kaybolduklarından içerde kimsecikler yoktu. Gençler büyük bir öfke ile ellerine ne geçirdiyseler hepsini tahrip ettiler. Masalar, telefonlar, yazı makineleri, radyolar kısa süre içinde birer hurda yığını haline geliverdi.

İçerde bunlar olurken dışarda da bir genç arkadaşlarının alkışları arasında binanın ikinci katına çıkmış, orada bulunan ve gazetenin başlığını taşıyan levhayı yerinden söküp aşağı atmıştı. Levha

ayaklar altında bin parça olurken, içerde tahribat devam ediyordu.

SIRA ROTATİFTE

Gençler idarehanede bulunan eşyaları bir daha kullanılamıyacak şekilde tahrip ettikten sonra aşağı inip rotatifin yanına geldiler. İşleri henüz bitmemişti. Aylardır sol yayın yapan gazetenin basıldığı rotatifin nasıl tahrip edileceğini düşünüyorlardı. İçlerinden birisinin bulduğu hal çaresi hepsine cazip geldi. Önce rotatif çalıştırıldı, sonra makinelerin içine, daha önce tahrip edilen eşyaların kalıntıları atıldı. Rotatif bir süre çalıştıktan sonra durdu.

Bu arada bir grup genç de gazetenin dizgi makinelerini parçaladıktan sonra, depoda bulunan kâğıt bobinlerini dışarı çıkarmış ve arkadaşlarının yardımıyle Sirkeci'ye kadar yuvarlıya yuvarlıya götürüp burada denize atmışlardı. Böylelikle bu büyük gençlik hareketine adını veren Tan gazetesinin tahribi sona eriyor, gençler «Taksim'e, Taksim'e» sesleri arasında yollarına devam ediyorlardı. Yürüyüşü haber alan gazete yazar ve personelinin zamanında buradan uzaklaşması muhtemel bir can kaybını önlemişti.

KÖPRÜ AÇILIYOR

Gençler Eminönü'ne geldikleri zaman karşılarında kuvvetli bir polis barikatı buldular. Ancak bu barikatın aşılması uzun sürmedi. Kalabalık hızla köprüye yönelirken köprünün açılacağı haberi duyuldu. Bunun üzerine ön safta bulunan gençler koşmaya başladılar. Köprü açılmadan öbür ucuna yetişebilmek için koşan bu gruptan 200'ü karşıya ulaşmayı başardı. Diğerleri köprünün açılmasıyle oldukları yerde kaldılar. Bunun üzerine Eminönü'nden kayık ve motorlarla karşıya geçtiler ve arkadaşlarına yetiştiler.

Gençler Bankalar caddesinde ve Beyoğlu'nda karşılarına çıkan atlı polis kordonunu aştıktan sonra âbideye getirdikleri çelengi koydular. Bu sırada 60 yaşlarında olduğu sanılan bir ihtiyar gençlere şunları söyledi:

«Bu heyecanlı ve taşkın tezahürat, sadece memleketimizde bulunan komünist ve yabancı ideolojilere karşıdır. Komşularımıza hiç bir kastımız yoktur. Bu gençliği Atatürk yetiştirdi. Gençliği size emanet etti. Ona şükran borcumuzu bildirirm. Sizler de dedelerinize lâyık evlâtlarsınız.»

Bu konuşmadan sonra söz alan üniversiteli bir genç, mitingin tahrik eseri olmadığını, bir tahrikçi aramak gerekirse bunun Türkiye'yi parçalama çalışan ve başka devletlerin menfaatine hizmet eden yayınları yapanlar olduğunu söyledikten sonra and içilmesini istedi. Taksim meydanını dolduran binlerce genç hep bir ağızdan gür bir sesle şu andı içtiler:

«Atalarımızın bize emanet ettiği bu vatanı kanımızla, canımızla müdafaa edeceğimize and içiyoruz.»

SOVYET KONSOLOSLUĞU ÖNÜNDE

Toplu olarak and içilmesinden sonra bir genç:

— La Turquie matbaası Kumbaracı Yokuşu 127 diye bağırdı.

Bu söz parola yerine geçmiş olacak ki, gençler tekrar yürüyüşe geçtiler. Ancak bu defa kendilerini polis, jandarma, inzibat ve itfaiyecilerden kurulu kuvvetli bir barikat beklemekteydi. Tepebaşı'na geldikleri zaman bu yüzden 5 kola ayrılarak bir hayli dar olan civar sokaklara sapmak zorunda kaldılar. Bu sokakların Tünel tramvay caddesine açılan ağızları güvenlik kuvvetleri tarafından tutulmuştu. İtfaiyeciler gençlerin üstüne su sıktılarsa da bu hareket gençlerin öfkesini büsbütün taşırmaktan başka bir işe yaramadı. Polis ve inzibatlarla bir süre itişip kakışan gençler sonunda barikatı aşamıyacaklarını anlayınca geri döndüler ve Tünel'i alttan dolaşıp, Kumbaracı yokuşuna, La Turquie ile Yeni Dünya'nın basıldığı matbaanın önüne geldiler. Burada da Tan olayı daha küçük bir ölçüde cereyan etti. Yeni Dünya'nın çıkma saati yaklaştığı için işler vaziyette bulunan makineler tahrip edildi. Bu arada bir grup genç de İstiklâl caddesinde, Lâle sineması yanında bulunan ve Rusça yayınlar satan Berrak kitabevinin kepengini ve camlarını parçalamışlardı.

LA TURQUIE VE ABC

Olayın enteresan yanı, La Turquie matbaasını tahribe giden gençlerin Sovyet Konsolosluğu önünde en ufak bir olay çıkarmamalarıydı. Gençler, konsolosluk önünden geçerken tam bir ciddiyetle hareket etmişler, kalabalıktan aleyhte tek bir ses bile çıkmamıştı.

Gençler daha sonra geçtikleri her yerde dükkânlara Türk bayrağı çektirerek yollarına devam ettiler. Bu arada rastladıkları kırmızı renkli tramvayların üzerine «Kahrolsun Komünizm» sözünü yazıyorlardı. Cağaloğlu yokuşuna gelindiği sırada, gençlerden bir kısmı burada bulunan ABC kitabevine girerek ortalığın altını üstüne getirdiler, bu arada bazı ki-

Tan gazetesinin solcu neşriyatını protesto etmek üzere toplanan üniversite talebeleri Beyazıt'tan yürüyüşe başlarken.

tapları yırtarak sokağa attılar. Beyazıt'ta yeni açılan «Lena Kitabevi» ise aynı akıbete uğramaktan kılpayı ile kurtuldu. Kitabevinin sahibi, olayları görünce, Rusya'daki Lena nehrinin adını taşıyan kitabevinin «Lena» adını yağlıboya ile kapatmak akıllılığını göstermişti.

Böylelikle «Tan Olayı» nın son perdesi kapanmış oluyordu. Günün bilânçosu şu idi: 3 gazetenin idarehane ve matbaaları tahrip edilmişti; iki kitabevinde ise oldukça büyük zarar vardı. Sıkı yönetim kumandanlığı olay üzerine bir tebliğ yayınlıyarak, her türlü kitle toplantılarının yasaklandığını halka açıkladı.

Istanbul'dan sonra ertesi gün muhtelif vilâyetlerimizde yapılan miting ve yürüyüşlerle sol basın protesto edildi, bu yolda yayın yapan gazete ve mecmualar bayilerden toptan alınarak yakıldı.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN NOTASI

Olaylardan hemen sonra Ankara'da bulunan Rus Büyükelçisi B. Vinogradof, devrin Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya hükümetinin bir notasını verdi. Notada Istanbul'da vukubulan Tan olaylarında Sovyet Rusya aleyhindeki hareketler protesto ediliyor, Rus kitapları satan iki kitabevinin gençler tarafından tahribinin olaya ülke aleyhinde bir hava verdiği iddia ediliyordu. Notada ayrıca polisin görevini gerektiği gibi yapmadığı da ileri sürülmekteydi.

Sovyetler Birliği'nin notasına özetle şu cevap verildi:

«Istanbul'da yapılan gösteri tamamen Türkiye'ye ait bir iç meseledir ve bazı Türk gazetelerinin neşriyatına karşı efkâr-ı umumîyenin bir aksülamelidir. Gösteri sırasında Türk polisinin herhangi bir ihmali görülmemiştir.»

YENİ HAREKETLER

Yakın tarihimize geçmiş gençlik hareketleri hiç şüphesiz ki anlattıklarımızdan ibaret değildir ve milliyetçi düşünüşlerin eseri olarak yapılmış pek çok hareket mevcuttur. Meselâ 27 aralık 1947'de Ankara Üniversitesi öğrencilerinin yaptığı ve 3 solcu öğretim üyesinin görevlerinden alınması ile neticelenen yürüyüş gibi. Keza Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü üzerine vukubulan olaylar da — küçük çapta bile olsa — yine gençlik hareketi kavramına girmektedir. Biz sadece Cumhuriyet'ten bu yana önemli gördüğümüz birkaç gençlik hareketini anlatmakla yetindik. 1950'den sonra sayıları hızla artan gençlik hareketlerini ise, çok yakın bir geçmişte cereyan ettiği için ele almıyor ve bunları tarih sayfaları arasında bırakıyoruz.

Türkiye'de ilk Maden Kömürü

Yazan : Em. Deniz Alb. Bahri S. Noyan

XIX. ASRIN başlarında buharın makineye uygulanması çabaları gelişiyor, imparatorluk Türkiyesi'nde de savaş endüstrisi makineleşmeye başlamış bulunuyordu. Istanbul Tersanesi ve Tophane-i Âmire genişletilerek buhar makineleriyle çalışan yeni ilâveler yapılmış, bahriyemizde yelkenli teknelerin yerine buharla işleyen gemilerin inşası düşünülmüştü.

Donanmamızda buhar devri II. Mahmud zamanında başlamış ve padişahın deniz gezintileri için, 1828 yılında İngiltere'den «Swift» adında bir vapur getirilmişti. İlk buharlı tekne ise, 1838'de Istanbul Tersanesi'nde, Amerikalı inşaiye mühendisi Foster Rhodes tarafından yapılmıştı.

Bundan sonra, kısa bir süre içinde bahriyemiz emrine;donanma görevleri, yolcu ve eşya taşınması için yeni vapurlar satın alınmış ve buharlı gemilerin artmasıyle memlekette kömür ihtiyacı çoğalmıştı. Ayrıca XIX. asrın 2. yarısında, önce savaş endüstrimizde, sonraları da diğer endüstri kollarında buharla çalışan makineler kullanılmaya başlanmıştı.

Başta tersane olmak üzere; askerîyenin maden kömürü ihtiyacı yabancı memleketlerden sağlanıyor ve bu kıymetli madenin kendi topraklarımızda bulunabileceği de düşünülüyordu. Bu düşünce, evvelâ askerler arasında belirmişti. 1800 yılından itibaren bahriyenin ileri gelenleri, bütçede devlete büyük harcamalar yükleyen kömür işini halletmek üzere memleketin her tarafında kendi imkânlarıyle bu cevherin aranması için faaliyete geçmişlerdi. II. Mahmud, çıkarmış olduğu bir fermanla «Memalik-i şâhâne dahilinde yanan siyah nesnenin taharrisi esbabının istimali»ni irâde eyliyordu. Bu suretle bir taraftan bilim kurulları araştırmalara devam ederken, bir yandan da pratik bir buluşla, her yıl askerliğini bitiren deniz erlerine maden kömürü nümuneleri verilerek, köylerine döndükleri zaman bu siyah yanan taşlardan bulup haber vermeleri bu takdirde mükâfatlandırılacakları vaad ediliyordu.

Yurdumuzda maden kömürü ilk defa 1829 yılında Ereğli'de bulunmuştu (1). Askerliğini deniz eri olarak Surağ-ı Bahrî korvetinde yapan Uzun Mehmed, terhis olunca, subaylarının: «Milletimiz kömür yüzünden yabancı memleketlere büyük paralar ödüyor...» tarzındaki sözlerini dikkatle dinlemiş ve torbasına koyduğu kömür nümuneleriyle, doğduğu yer olan Ereğli'nin Kestaneci köyüne dönerek Safranbolu Kaymakamı Hacı İsmail oğlu İsmail Ağa'ya kapılanmıştı.

Uzun Mehmed asker ocağından ayrılırken subaylarının yapmış olduğu uyarmaları unutmamış ve «yanan siyah taşı»

---

(1) ÖZEKEN Ahmed Ali, Ereğli Kömür Havzası Tarihi, S. 14'te: Maden kömürünün ilk defa 1822 yılında Ereğli'ye bağlı Kestanevî köyünden gemici Hacı İsmail tarafından bulunduğu, bu siyah taşların Istanbul'a götürülerek II. Mahmud'a takdim edildiği, bunların maden kömürü olduğu anlaşılarak, kendisinin mükâfatlandırıldığı ve bu ilk buluştan sonra bir süre kömür araştırılmasına devam edilmediği kaydı bulunmaktadır.

bulmak için usanmak bilmiyen bir gayretle aramalarına devam etmişti. Nihayet köyüne döndükten birkaç ay sonra bu önemli cevheri buldu.

Bir gün köyünün yakınındaki «Köseağzı» değirmenine buğday öğütmek için gitmişti. Sıra beklemek zorunda kaldığından vakit geçirmek üzere civarda dolaşmaya başlamış ve bir aralık yolu «Niren» deresine düşmüştü. Dere içindeki molozlar arasında maden kömürüne benzeyen yanan siyah taşları görmüş, bunları alarak kimseye sezdirmeden değirmenin ocağında yakmıştı. Bu suretle maden kömürünü bulduğunu anlıyarak tekrar dereye dönmüş ve mecrayı izliyerek sellerin bu taşları sürüklediği kömür mostralarının yerini bulmuştu. 1829 sonbaharında kömür madenini bulmuş olan Uzun Mehmed, buradan çıkardığı parçaları çuvalına doldurarak, köyüne dönmüştü.

Bütün bir kış sırrını herkesten saklayarak ilkbaharda Istanbul'a gitmiş ve bulmuş olduğu yanan taşları II. Mahmud'a takdim etmişti. Bunların maden kömürü olduğu anlaşılınca Uzun Mehmed'e elli altın mükâfat verilmiş ve ölünceye kadar 6 altın maaş bağlanmıştı.

Uzun Mehmed'in bu başarısı, tanıdıkları tarafından kıskanılmış ve kısa bir süre sonra, aynı madeni aramış olan İsmail Ağa'nın adamları tarafmdan kahvesine zehir konulmak suretiyle öldürülmüştü.

Maden kömürünün bulunuşu ilgi ile karşılanmış ve Ereğli'ye fennî bir kurul gönderilerek, nümune taşların o civardaki geniş ve zengin maden yataklarına ait olduğu anlaşılmıştı. Bununla beraber kömür havzasında hemen faaliyete geçilememiş, 1848 yılında havzanın temellük ve işletme esasları tesbit edildikten sonra, ancak 1849'da işletmeye başlanılmıştı.

Sultan Abdülmecid'in üçüncü saltanat yılında padişahın kapıcıbaşılarından Ahmed Nazif Ağa ile Ebniye-i Hassa'dan Hüsnü Halife, Ereğli'ye gönderilmişti. Bunlar maden kömürünün bulunduğu yerlerle, havzanın sımrlarını tesbit eden bir defter hazırlamışlar ve Darbhane-i Âmire Nâzırı Müşir Tahir Paşa aracılığı ile hükümdara takdim etmişlerdi.

Kömür damarlarının saraya ait olan toprakların altında bulunmasından, Abdülmecid 1848 yılında çıkarmış olduğu bir fermanla kömür madenlerini padişah emlâki arasına geçiriyordu. Bu madenleri işleteceklerden alınacak mukataa bedeli (2) ise, bazı din ve hayır işlerine vak-

(2) Vakfa ait kira olup, Vakıflar İdaresi bu kirayı muntazaman almış, I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında dahi Evkaf Nezareti bahis konusu vakfiyeye dayanarak havzadan «Düyun-ı gayr-ı muntazamadan olan senevî otuz bin bedel-i mukataayı, cihad-ı mezkûreye sarfedilmek üzere...» mütalaasıyle istemişti.

Kozlu'da Şirket-i Osmaniye'nin kömür ocağı.

fedilmiş bulunuyor ve işletme işi Hazine-i Hassa'ya veriliyordu.

1849 yılında işe başlanmış ve Hazine-i Hassa idaresi kısa bir süre içinde bir takım güçlüklerle karşılaşmıştı. Bu sırada havzanın el değmemiş kömür zenginliğinin tutkusuna kapılan İngilizler de, madenleri ele geçirmek için büyük çabalar harcıyordu. Aynı yıl içinde Ereğli Maden-i Hümâyûnu'nu işletme hakkı, yıllık 30.000 kuruş mukataa bedeli karşılığında «Kömür Kumpanyası» adı ile bir şirket kuran İngilizler'e verilmişti. Hazine-i Hassa idaresi ise; mukataa bedellerini almak, vakıflarını ilgili kurum ve hak sahiplerine dağıtmak, kumpanyanın faaliyetlerini kontrol etmek gibi hususlarla uğraşmaktaydı. Kontrol işleri için Ereğli'de bir Havza Müdürlüğü kurulmuş, maden iskelelerine sekreterler getirilmiş ve ocaklarda kolcular görevlendirilmişti. Kumpanyanın tekmil üretimini satın almak tekeli de Türk bahriyesine verilmişti.

Hazine-i Hassa idaresi, havzanın yönetim ve kontrolü için buraya ilk defa 1850 yılında Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Halil Kadri Efendi'yi memur etmiş ve 1853'te görevinden alındıktan sonra Kırım Savaşı'na kadar kısa sürelerle dört müdür değiştirilmişti.

Bu derece ehven fiyatla havzayı ele geçiren İngiliz şirketi, işe başladıktan sonra, madenleri işleyebilmek için yerli işçi bulmakta güçlükler çekmişti. Kömür işletmeciliği Türkiye'de ilk defa yapılan bir iş olduğundan, usta madenci ve işçi bulunamamış, şirket, Karadağ ve Hırvatistan'dan taş ocağı işçisi ve lâğımcı ustaları getirterek işe başlamak zorunda kalmıştı. Bu suretle başlayan çalışmalarda; kömür çıkarma ve taşıma işleri pek ilkel usullerle yapılıyor, tekmil ocaklardan elde edilen yıllık miktar 50.000 tonu dahi bulmuyordu. Bu miktar ise, kumpanyanın bütün üretimini almakta olan bahriyenin ihtiyacını karşılamaktan pek uzaktı.

YABANCI UZMANLAR

Bunun üzerine 1851'de Hazine-i Hassa idaresi işi teknik bir tarzda yürütmek maksadıyle İngiltere'den John Berkley ve George Berkley adlarında iki kardeş maden mühendisi ile sekiz ocak porion'ı getirtmişti. Daha önceden Ebniye-i Seniye mühendislerinden Enis Efendi Kozlu'ya gönderilmiş ve bu uzmanların oturmalarına mahsus evler yaptırılmıştı.

İşleri eline alan bu uzmanlar, kısa bir zamanda, o devir için çok önemli sayılabilecek yenilikler yapmış, birçok kuyular açarak Kozlu ve Üzülmez'deki maden bölgelerine demiryolu döşeyip, taşıma işini şimendiferle yapmayı sağlamışlardı. Bu gelişmelerin yanı sıra, Karadağlı ve Hırvatlar'dan başka yerli işçiler de havzanın her yerinde ve bilhassa Kozlu ve Üzülmez çevrelerinde çalışmaya başlamıştı. Bu arada bir kısım mirî ocaklar da kurulmuş ve bunlarda istihkâm erlerinden faydalanılmıştı.

KIRIM SAVAŞI

1853 - 1856 Kırım Savaşı sırasında İngilizler, kömür bölgemizde önemli rol oynamış ve havza müdürünün yetki ve görevleri tamamıyle elinden alınmıştı. Bu savaş süresince Müttefik donanmanın kömür ihtiyacı buradan sağlanmış ve 1856 yılına kadar devam eden bir İngiliz yönetimi kurulmuştu. Savaş sonunda İngiliz kumpanyası, yapmış olduğu tesisleri bedelsiz olarak ve elinde bulunan kömürleri de bir kat yüksek fiyatla hükümetimize bırakarak havzadan ayrılmıştı. Bu tarihten itibaren işi fiilen eline alan Hazine-i Hassa idaresi, işletme işini bahriyeye devrettiği 1865 yılına kadar yürütmüştü.

XIX. YÜZYILIN 2. YARISI

Hazine-i Hassa idaresinin son yıllarına doğru, Istanbul Tersanesi, Tophane-i Âmire ve donanmanın gittikçe artmakta olan kömür ihtiyacının bir kısmı dahi havzadan sağlanamıyor ve kaptan paşalık makamı pek zor bir durumda bulunuyordu. Bu devrede kömür çıkartma işleri çok yavaş gidiyor, en fazla çaba gösterilen yıllarda bile, ancak 35 - 40 bin ton arasında kömür elde edilebiliyordu. Artık kumpanyalar taahhütlerini tamamen yerine getiremez bir duruma gelmiş, havza kömürünün hepsini almakta olan bahriyeye buranın yönetim ve kontrolunun da verilmesi kararlaştırılmıştı.

Ateş Mehmed Paşa'nın kaptan paşalığı zamanında, 1864 yılında bir irâde-i seniye çıkarılmış ve buna dayanılarak Ereğli maden müdürlüğüne gönderilen bir yazı ile madenlerin yönetiminin bahriye emrine verildiği bildirilmişti.

Bahriye idaresi 1865'te fiilen işe başlamıştı. Bu idare zamanında da evvelce olduğu gibi madenler mülk olarak kimseye verilmiyor, sadece işletme hakkı tanınmış bulunuyordu. Madencilerin çıkart-

---

(3) Hazine-i Hassa zamanında remî fiyat atik kantar olarak 4 kuruş iken, bu devrede 1878'de 3 kuruş 30 para, 1880'de 3 kuruş 10 para ve 1881'de 3 kuruş 20 para idi.

Ereğli'de Şirket-i Osmaniye'nin Üzülmez ocağı.

tığı kömürü Bahriye idaresi, kendi tesbit ettiği fiyat üzerinden satın alıyordu (3). Evvelce kurulmuş olan Maden Müdürlüğü bu devrede merkezi Ereğli'de olmak üzere Maden Nâzırlığı'na yükseltilmişti. O sıralarda Ereğli kazası kaymakamı buluan Faik Bey, dürüst bir idare âmiri idi. Fakat maden kömürü Bahriye idaresine geçmiş olduğundan, Ereğli, Bahriye'nin kollarından biri sayılıyor ve orada bulunacak kaymakamın, tersane işlerinden anlar bir kimse olması gerekiyordu. Bu suretle ilk Maden Nâzırlığı'na «Ereğli Livası Kaymakamı ve Maden-i Hümâyûn Nâzırı» adıyle, emekli Bahriye Mirlivası Dilâver Paşa getirilmişti. Kendisi, muavini Miralay Said Bey'le beraber, bu çevrede ilk esaslı değişiklik ve yenilikleri yapmış ve Ereğli Maden-i Hümâyûnu tüzük tasarısını hazırlamıştı.

Kozlu'da; madenlerde araştırma ve çalıştırma izni veren, madenciler arasındaki anlaşmazlıkları kanun yolu ile halleden bir komisyon da kurulmuştu. Evvelki devrede kontrol vazifesi gören sekreterler yerine mevki memurları getirilmiş ve bunların yanına da yeter miktarda deniz eri verilmişti. Deniz erleri, madencilerin çıkardığı kömürü ocaktan harmana veya iskeleye kadar belli bir ücret karşılığı taşıyor ve bir kısmı da şimendiferleri yönetiyordu.

Bu devrede; deniz cıarındaki ormanlardan ağaç kesme işi de Bahriye'nin emrine verilmiş ve kesilen odunlar, savaş gemilerinin ihtiyacına ayrılmıştı. Havzadaki kömür ocaklarında direk ihtiyacının artması üzerine, kapdanpaşalık makamı Ereğli livası ormanlarını madenlere ayırmıştı.

BAHRİYENİN İDARESİ

Bahriye idaresinin 1865'ten 1882 yılına kadar süren ilk devresinde; madenciler, çıkarmakta oldukları kömürün tekmilini idarenin tesbit edeceği fiyattan bahriyeye satmak zorunda bırakılmıştı. Bu devrede uygulanan Ereğli Maden-i Hümâyûnu tüzüğü, havzada teknik, ekonomik ve sosyal birçok yenilikler sağlamış ve bunun gerçekleşmesinde, Bahriye idaresinin otorite ve kontrolü, başlıca rol oynamıştı.

Bahriye idaresinin ikinci devresi, 1883'ten 1908 yılına kadar devam etmişti. 1883 yılında çıkarılan bir irade-i seniye ile madencilerin çıkaracakları kömürün yüzde altmışı resmî fiyatla bahriye kuvvetlerine satılacaktı.

Geri kalan yüzde kırkının satışı ise serbest fiyat üzerinden yapılacaktı.

Bu devrenin başlangıcı olan 1883 yılı, Türkiye ve kömür ekonomisi tarihi bakımından büyük önem taşıyan bir dönüm noktasıdır. Zira bu tarihten itibaren çıkarılan kömürün yarısına yakın miktarının serbest olarak satılması keyfiyeti,

Ereğli limanındaki elevatör.

havzaya karşı yerli ve yabancı sermayenin pek ziyade ilgisini çekmişti. Havzada bahriye idaresinin son yıllarında 1879'da Gürcü kumpanyası kurulmuş ve bu idarenin ikinci devresi sonlarında da, bu çevrenin tarihinde en önemli rolü oynayan «Ereğli Şirket-i Osmaniyesi» vücude getirilmişti. Büyük çoğunluğunu yabancıların ve Türkler dışındaki kimselerin teşkil ettiği şirketlerin, bu çevrenin hayat ve gelişmesindeki rolü son derece büyük olmuştu.

1908 Meşrutiyet devri başında Zonguldak kömür havzasını evvela nafıa nezareti tarafından idare ve kontrol edilmesi uygun görülmüş, beş ay sonra havzanın yönetim ve kontrolü Ticaret, Ziraat ve Maadin Nezareti'ne verilmişti.

EREĞLİ ŞİRKET-İ OSMANİYESİ

Bahriye idaresinin ikinci devresinin sonlarında olduğu gibi, Meşrutiyet devrinde de kömür havzasının en kuvvetli şirketi, «Ereğli Şirket-i Osmanîyesi» bulunuyordu.

Bu Fransız şirketi havzada başka işletmelerin yerleşmesini önleyecek şekilde tekeli daima elinde bulunduruyordu. Bu devirde Ereğli şirketinin liman imtiyazı 1970 yılına kadar uzatılmıştı.

Havza kömür idaresi, Kırım Savaşı'nda nasıl İngilizler'in yönetimine girmişse, I. Dünya Savaşı'nda da Almanlar'ın eline geçmişti. Mütareke devresinde ise çevre, Fransız kuvvetleri tarafından işgal olunmuş ve Istanbul'da kurulan «İtilâf Devletleri Kömür Komisyonu»nun yönetimine verilmişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti; kuruluşundan kısa bir süre sonra havza ile ilgilenmeye başlamış ve 1921 yılında çıkarmış olduğu bir kanunla, çevrenin sosyal teşkilâtını düzenleyecek hususları belirtmişti.

Millî hükümet ve cumhuriyetin ilânından sonraya rastlayan 1920 - 1939 yılları arasında Zonguldak'taki Havza-i Fahmiye Müdüriyeti idaresi devam etmiş, 1939'dan itibaren bu teşkilâtın yetki ve ödevleri (Mıntıka İktisat Müdürlüğü) ne bırakılmıştı.

1935 yılında Ereğli şirketi satın alınarak, yönetim ve kontrolü, bu yılın sonlarında kurulmuş olan Etibank'a devredilmişti. Bu tarihe kadar devam eden Cumhuriyet devrinin birinci bölümünde, millî sermaye ile havzada kurulan şirketlerin, önemli bir duruma gelmesine çalışılmıştı. İş Bankası tarafından kurulan Türkiş, Kömüriş ve Kilimli Anoniş Şirketleri'nce bu husus gerçekleştirilmişti.

Bu devirde daha başka şirketlerin de faaliyeti görülmektedir.

Bir Başkumandan Öldü

GEÇEN mart ayının sonlarında kaderin kanunu bir defa daha işledi, Amerika Birleşik Devletleri'nin 34. başkanı Dwight David Eisenhower hayata gözlerini yumarak sonsuzluğa göçtü. Ama hiç şüphesiz, büyük bir asker, zaferler kazanmış bir kumandan olan Eisenhower'in adı ve mazlum milletleri kurtarma yolundaki başarıları Amerikan ve dünya tarihlerinin sayfalarında parlayacaktır.

Eisenhower, 1890 yılının 14 ekim'inde, Teksas'ın Denison şehrinde doğdu. David ve Ida Elizabeth Stover Eisenhower'in yedi oğlundan üçüncüsüydü. O yıllar babasının işleri bir hayli bozulmuştu, bu yüzden, 1891 yılının baharında ailece Kansas'a göç ettiler, babası Abilene'de çalışmaya başladı. Küçük Dwight henüz birkaç aylıktı.

Abilene'in küçük bir şehir oluşu, gelirlerinin azlığı, ana ve babasının dindar bir çevreye bağlılığı, Eisenhower'in kişiliği üzerinde derin etkiler yaptı. Ailenin bütün üyeleri çalışır, sebze ve meyvalarını bile kendileri yetiştirirdi. Küçük Dwight, bu şartlar içinde büyüdü, okula başladı. Daha ilk sınıflarda kitaptan çok sporla ilgileniyordu. Hattâ çeşitli başarıları sayesinde okulun spor teşkilâtı ona maddî yardımlarda bulundu, böylece, hem sporu hem de derslerini bir arada yürütmeyi becerebilen Dwight, okulunu büyük bir başarıyle bitirdi.

ASKERİ AKADEMİ'DE

Okuldan sonra bir yıl çalıştıysa da, 1911 yılında sınavları kazanarak West Point askerî akademisine girdi. 21 yaşındaydı, zorlu geçen bir hayat, kişiliğini olgunlaştırmış, iradesini bilemiş, ona tam bir dünya görüşü kazandırmıştı: Bencillikten uzak, çalışmaktan yılmayan, azimli bir dünya görüşü.

West Point Akademisi'nde başarılı bir

Eisenhower, cumhurbaşkanı iken, New York'a yaptığı ziyaretlerin birinde kendini karşılayanları selâmlıyor.

Eisenhower, Türkiye'ye yaptığı bir ziyaret sırasında şeref kıtasını teftiş ediyor. Arka planda, «Yurduna sevgilerimizi götür Ike» yazılı.

sporcu oldu, ne yazık ki dizinden yaralandığı için, spor faaliyetlerini bırakmak zorunda kaldı. 1915 yılında akademiyi bitirdiği zaman San Antonio'daki Fort Sam Houston'a tâyin edildi.

Eisenhower'in daha gençlik yaşlarında, arkadaşları ve kumandanları arasında sevilen bir kişiliği vardı. Fort Sam Houston'a yeni gelmiş, görevine henüz başlamıştı ki, Mamie Geneva Doud ile tanıştı; Mamie'nin babası John Sheldon Doud, bir iş adamıydı ama yaşının ilerlemesinden dolayı emekliye çekilmişti. Eisenhower ile Mamie, 1916 yılının 1 temmuz'unda evlendiler.

YÜKSELME DEVRİ

Eisenhower, daha okul sıralarında bile seviliyordu. Arkadaşları onu «Ike» diye çağırırdı. Kumandanlarından üstün puvanlar alıyor, sicili başarılı notlarla doluyordu.

Birinci Dünya Savaşı, Eisenhower için bir sınav oldu âdeta, askerî kabiliyetini, birliklerini hazırlamada gösterdiği başarıyle ispatladı. Zırhlı birliklerin, gelecegin savaşlarında önemli rol oynayacağına inanıyor, düşüncesini hep savunuyordu. Onu Fort Leavanworth'daki tank okuluna yolladılar, 1918'de okulu bitirip Gettysburg'daki tank eğitim merkezine kumandan oldu. 27 yaşındaydı. Tam Avrupa'da görev alacaktı ki, mütareke olup ateş kesildi.

I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasında geçen yıllar, Eisenhower gibi hareketli bir insan için oldukça durgun sayılır. Hattâ tereddütle dolu bile denebilir; çünkü, birkaç defa ordudan ayrılmayı bile düşünmüştür. Ancak bu kararından, 1922 - 24 yılları arasında, maiyetinde görev aldığı General Fox Conner'ın ısrarıyle caydı. General Conner, sonradan Eisenhower'in, Fort Leavenworth'daki yüksek kumanda okuluna girmesi hususunda da büyük rol oynadı. Eisenhower okulu birincilikle bitirerek dikkati çekti.

Bundan sonra Eisenhower'i araştırma, inceleme alanlarında görüyoruz. Gen. John Pershing'in başkanlığındaki bir komisyonda görev alan Eisenhower, «Fransa'daki Amerikan Savaş Alanları» adlı ese-

Eisenhower'in karısı Mamie.

riyle geniş bir ün sağladı. Sonradan Fransa'ya giderek kitabıyle ilgili araştırmalarını derinleştirdi.

1930 yılındaki krizde Washington'da savaş bakanlığında, sanayileşme planları üzerinde çalışıyordu. 1933'de General Mac Arthur'un kurmay subayhğma atanıncaya kadar, ordunun sanayileşmesi'nde büyük hizmetleri olmuştur.

Bu tarihlerde, Avrupa'mn üstünde kara bulutlar toplanmaya başlamıştı. Hitler, hür dünyayı, hükümetleri durmadan savaşla tehdit ediyordu. Eisenhower bu yıllarda Pasifik'te, Filipinler'de herhangi bir savaş ihtimaline karşı savunma planları hazırlamakla meşguldü.

II. DÜNYA SAVAŞI PATLIYOR

Polonya'nın, Hitler tarafından işgal edilmesi, Eisenhower'in bir zamandır kafasında dönüp dolaşan fikri büsbütün perçinledi. Amerika er geç bu savaşa girecektir.

Eisenhower'in adının basına geçişi de bir savaş tatbikatı dolayısıyle olmuştur. Louisiana'da 3. Ordu'nun yaptığı bir manevranın kurmay subayı olarak gazetecilerin dikkatini çekince, yazılan yazılar

Eisenhower, başkanlıktan ayrıldıktan sonra yaptığı bir konuşma sırasında (aşağıda).

Eisenhower, başkanlığı sırasında, o zamanki başkan yardımcısı Nixon'la.

üzerine Genelkurmay Başkanı George Marshall onunla konuşmuş, kısa bir zaman sonra da tuğgeneralliğe terfi etmiştir.

Japonlar'ın Pearl Harbour'a saldırmasından sonra tekrar Washington'a çağrılan Eisenhower, bu defa, savaşın genel planlaması üzerinde çalışmaya başladı. Ona göre, önce Avrupa'da savaş kazanılmalı, sonra kuvvetle Uzak-Doğu'da toplanmalıydı. George Marshall, onu Londra'ya yollayarak İngiliz ve Fransız kumandanlarının fikirlerini aldırdı. Dönüşte, ortak bir kumandanlık altında Avrupa'ya yapılacak bir çıkarmanın başarıyle sonuçlanacağını söyledi. Bunun üzerine 1942'de Avrupa'daki Müttefik kuvvetlerin başkumandanlığına atandı.

Eisenhower, çeşitli milletlere mensup askerleri başarıyle yöneterek Avrupa'da savaşın öncelikle kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Kuzey Afrika'ya yapılan çıkarmadan hemen bir yıl sonra, Sicilya ve İtalya'nın bir kısmı işgal edilmişti. Sonra, Müttefik kuvvetleri, durmadan ilerlemeye başladılar, 1944 yılının 6 haziranındaki Normandiya çıkarması, Eisenhower'in en büyük başarılarından biridir. Çeşitli fikirlere rağmen, Normandiya'ya yapılacak bir çıkarmanın savaşın yönünü değiştireceği kanaatindeydi ve varılan sonuç, fikrinin doğruluğunu isptaladı.

Savaş bittiği zaman Eisenhower, beş yıldızlı bir generaldi. Memleketine döndüğü zaman, milyonlarca insan tarafından büyük bir sevgiyle karşılandı. Artık Batı dünyasının ve memleketinin en ünlü kişilerinden biriydi.

SAVAŞ SONRASI

Savaş bitmişti ama, memleketteki politika yarışı durmamacasına hızlanıyordu. Demokrat ve Cumhuriyetci Parti Eisenhower'i gelecek seçimlerde başkan yapmak niyetindeydiler. Bu yarışma, 1952 yılında Cumhuriyetçi Parti'nin başarısıyle sonuçlandı ve Eisenhower, Cumhuriyetçi Parti'den başkanlık için adaylığını koyacağını açıkladı. O yıllarda NATO Kuvvetleri Başkumandanı'ydı. Görevinden istifa edip Amerika'ya döndü, hareketli geçen bir seçim kampanyası sonunda 1952'de Cumhuriyetçi Parti'den başkan seçildi.

İki dönem başkanlıkta kalan Eisenhower, görevini 1960 yılında John F. Kennedy'e bırakarak çiftliğine çekildi. Hayata gözlerini yumduğu zaman 79 yaşındaydı.

Gazneliler'den Kalanlar

Yazan : Edibe Dolu

AFGANİSTAN'A gittiğim zaman tarihte büyük izler bırakmış olan Gazneliler'in başkenti Gazne'yi görmek istedim. Asya'nın bu bölgesinde kurulmuş ilk Türk Müslüman devletlerinden biri olan Gazneliler'in kalıntılarını yerinde görmeyi arzuluyordum. Bilindiği gibi bu ünlü Türk şehrinden günümüze kalanlar arasında yalnız Zafer Kuleleri veya şimdiki isimleriyle minareler, Hindistan'ın Agra şehrine götürülmüş olan Sultan Mahmud'un türbesinin ahşap kapısı ile Gazne seramiklerinden bazı örnekler vardı.

Ancak ilgililer uğrayacağım hayal kırıklığını evvelden sezmiş gibi bu bölgeye Gazneliler'den sonra Cengiz Han'ın gelmiş olduğunu ısrarla söylüyorlardı. Bu ısrarın sebebini Gazne'yi görünce anladım.

Türk mimarî ve süsleme sanatı alanında bilinen en ünlü örnekler daha ziyade Büyük ve Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar'a aitti. Karahanlılar, Gazneliler gibi daha eski Türk devletlerinin sanatları ise açıklıkla bilinmiyordu. Tabii bu bilinmemek yüzünden erken devir Türk sanatının geç devir sanatlarını nasıl etkilediği hakkında da kesin bir bilgiye sahip olunamıyordu. Ancak son yıllarda hızlandırılan kazı çalışmaları bugüne kadar meçhul kalanları gün ışığına çıkarmakta ve yanlış yapılan tahminleri doğrulamakta.

GEÇMİŞTE GAZNE

Kâbil'i çevreleyen yüksek dağların geçit verdiği bir kısımdan güneye doğru ilerlerken, Gazne'nin tarihini düşünüyordum. Başlangıcı için kesin bir bilgi yoktu. Bazı kaynaklara göre Gazne'nin kuruluşu Batlamyus zamanına kadar uzanıyordu. Bu tezi savunanlara göre Gazne, Batlamyus'un Gazaca ve Yunanlılar'ın Gazos dedikleri şehirdi.

Müslümanlar'dan, bilhassa Gazneliler'den evvelki devreyi bize en güzel anlatan kaynak hiç şüphesiz, bu bölgede uzun süre gezen ünlü Çinli seyyah Huang-Çang'dır. Huang-Çang, Budist idi ve VII. yüzyılda Afganistan ile Pakistan'ın kuzeyinde dağlık bölgedeki budist mâbetlerini dolaşmıştı. Bu Çinli seyyah kitabında, çevredeki Budist eserlerini anlatırken Ho-si-na diye bir şehirden de söz etmektedir. Bazı bilginler Ho-si-na'nın bugünkü Gazne olması gerektiğini belirtiyorlar.

Gazne, Gazneliler devri ve daha önceleri Batı'yı Hindistan'a bağlayan tarihin en ünlü ticaret yolu üzerinde bulunması sebebiyle önemlidir. Fakat Gazne'ye bugünkü şöhretini hiç şüphesiz Alp Tekin isimli bir Türk kumandanının burada Gazneliler devletini kurması ve ünlü hükümdar Gazneli Mahmud kazanmıştır.

KULE Mİ, MİNARE Mİ?

Gazne'ye girildiği vakit, gözün alabildiğine uzayan bir düzlükte yükselen iki eser dikkati çekiyor. Bunlar, birbirinden 150-200 metre mesafede, Gazneliler'den günümüze kadar gelebilen, Sultan Mahmud ile Sultan Mesud'a izafe edilen Zafer Kuleleri'dir. Ancak son zamanlarda yapılan kazılar ve bu alandaki incelemeler bunların zafer kuleleri değil, minare olduklarını isbatlamıştır. İnşa edildikleri zaman daha yüksek oldukları, fakat sonradan çeşitli sebeplerle yıkıldıkları açıkça görülüyor. Bu yıkılmayı önleme için üzerlerine çinkodan birer damcık yapılmış.

Bu iki örnek hakkında son kazılardan bu yana yeterli yayın yapılmadığı için, halen Gazne sanatı üzerinde incelemeler yapmakta olan Istanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Sanatı Tarihi Profesörü Dr. Oktay Aslanapa'dan bilgi aldım. Dr. Aslanapa da bir süre evvel seri konferanslar vermek için Kâbil'e gitmiş, ve Afganistan'ın çeşitli şehirleriyle Gazne'yi de ziyaret etmişti. Bu iki minare, ilmî çalışmalarının bir kısmıydı. Prof.:

— Evet yakın zamana kadar bunlar zafer kulesi olarak kabul ediliyorlardı. Yanılmıyorsam 1952'de Sorbon Üniversitesi'nde L'Ecole des Haute Etudes'ün profesörlerinden Janine Sourdel - Thomine bu minarelerin üzerindeki kitâbeyi okudu ve bunların söylendiği gibi kule olmayıp, minare olduklarını isbat etti. Ayrıca bunların Sultan Mahmud ve Sultan Mesud'a ait oldukları yolundaki tahminleri de alt üst etti. Uslûb yönünden büyük farklar gösteren iki minarenin tarihleri de yanlış tahmin edilmişti. Bu Fransız hanım profesörün kitâbeyi okumasıyle Sultan Mahmud'a izafe edilen minarenin, daha geç devreye ait olduğu meydana çıktı.

Daha açık söylemek gerekirse uslûb yönünden daha sade ve XII. yüzyıl karakteri gösteren ve bugüne kadar Sultan Mahmud zamanına ait olduğu kabul edilen minarenin, XI. yüzyıl başlarında yaşamış olan Sultan Mahmud'un değil de, kendisinden bir asır sonra hükümran olan Behram Şah'a ait olduğu isbat edilmiştir. III. Mesud zamanında yapılmış olanın tahminiyse doğruydu, dedi.

Dr. Aslanapa, bu minareleri yerlerinde incelemişti. Kendisinin görüşü neydi?

— Yakın zamana kadar bu eserlerin masif olduğu sanılıyordu. «Zafer Kulesi» diye anılmaları da masif olmalarından ileri geliyordu sanıyorum. Anlaşıldığına göre, bugüne kadar onları inceleyenler hep yol tarafından bakmışlar ve biraz tümsekli olan arka tarafına geçmemişler. Başlangıçta ben de yoldan inceledim. Bana

Leşker-i Bâzâr sarayının önündeki Ulu Cami'den bugün hemen hiç bir iz kalmamıştır. Dr. Aslanapa'nın çektiği bu resimde arka planda sarayın harabeleri görülmektedir.

da kül olarak masif birer kule gibi göründü, fakat arka tarafa geçince her şey değişti. Bu kısımda küçük bir minare kapısı ve içinde spiral yükselen minare merdiveni gördüm, diye cevap verdi.

Elimizdeki kayıtlara göre bu minareler inşa edildikleri zaman iki kısımdan ibaretmiş. Bugün tamamen yıkılmış olan üst kısmı silindir biçiminde, günümüze kadar gelen alt kısmı ise sekizgendir. Minarelerin etrafında normal olmayan tümsekler göze çarpıyor. Dr. Aslanapa bu tümseklerde kazı yapıldığı takdirde altlarından muhakkak cami mekânı çıkacağı fikrinde.

Minareler hakkında konuşurken sanat tarihçimize tezyinat hakkında da biraz bilgi vermesini rica ettim. Şöyle cevap verdi:

— Daha önce tahmin yapılırken bir tezyinat karşılaştırması yapılmadığını tahmin ediyorum. Eğer yapılmış olsaydı aralarında bir asırlık bir fark olan iki hükümdar zamanındaki uslûb farkı kendiliğinden ortaya çıkar ve bu kadar büyük bir yanlışlık yapılmazdı. Örgülü kûfî yazılı ve bol tezyinatlı olan III. Sultan Me'sud'a aittir. Fakat nisbeten daha sade ve daha geç devre tezyinatı ve çalışması gösteren ikincisi XI. yüzyıl tezyinat özellikleri göstermemektedir.

Dr. Aslanapa bir an durdu, çektiği resimleri karıştırdı, sonra da; Gazne'den evvel Bust'ta Sultan Mahmud'un Leşker-i Bâzâr'daki sarayında kazı yapan Fransız Prof. Schlumberger'nin taht salonunda bir fresk bulduğunu söyledi. Bilindiği gibi Leşker-i Bâzâr sarayı Gazneliler sanatının en önemli örneğidir.

XI. yüzyıl özelliğini gösteren bu freskler yerlerinden sökülerek Kâbil Müzesi'ne götürülmüş. Fresklerde Gazneli Mahmud'un muhafız alayı tasvir ediliyormuş.

Son yıllarda Afganistan'da yapılan kazıların bu bölgelerden gelip geçmiş Türk devletlerinin sanat anlayışını açıklığa kavuşturduğu bir gerçek. Bu konuda da Oktay Aslanapa, Leşker-i Bâzâr'daki Sultan Mahmud'un sarayından sonra, Bust'ta yapılan diğer bir kazı sonucu bulunan Ulu Cami hakkında bilgi verdi:

—Ulu Cami'nin İran camilerindeki kubbelerden daha eski bir görünüşü var. Bu caminin İran'daki Selçuklu camilerinin öncüsü olduğu kabul edilebilir. Karahanlı camii tipine uyuyor. Tabiî bunların hepsinin Türk mimarîsi olduklarını belirtmeye lüzum yok. Fakat bugün Ulu Cami'nin de yerinde boş bir arsadan başka bir şey kalmamış. Payeler ve sütunlar tamamen yıkılmış, dedi.

Prof. Aslanapa'dan ayrıca Gazne sanatının Türk sanatındaki yerini sordum.

— Gazne sanatı, Karahanlılar ile aynı

Gazneli Mahmud'un, Gazne'deki türbesi onarılıyor. Merdivenle çıkılan türbenin dışarıdan kaba bir görünüşü. İçerde beyaz mermer bir lahit ve üzerinde bir kitâbe var.

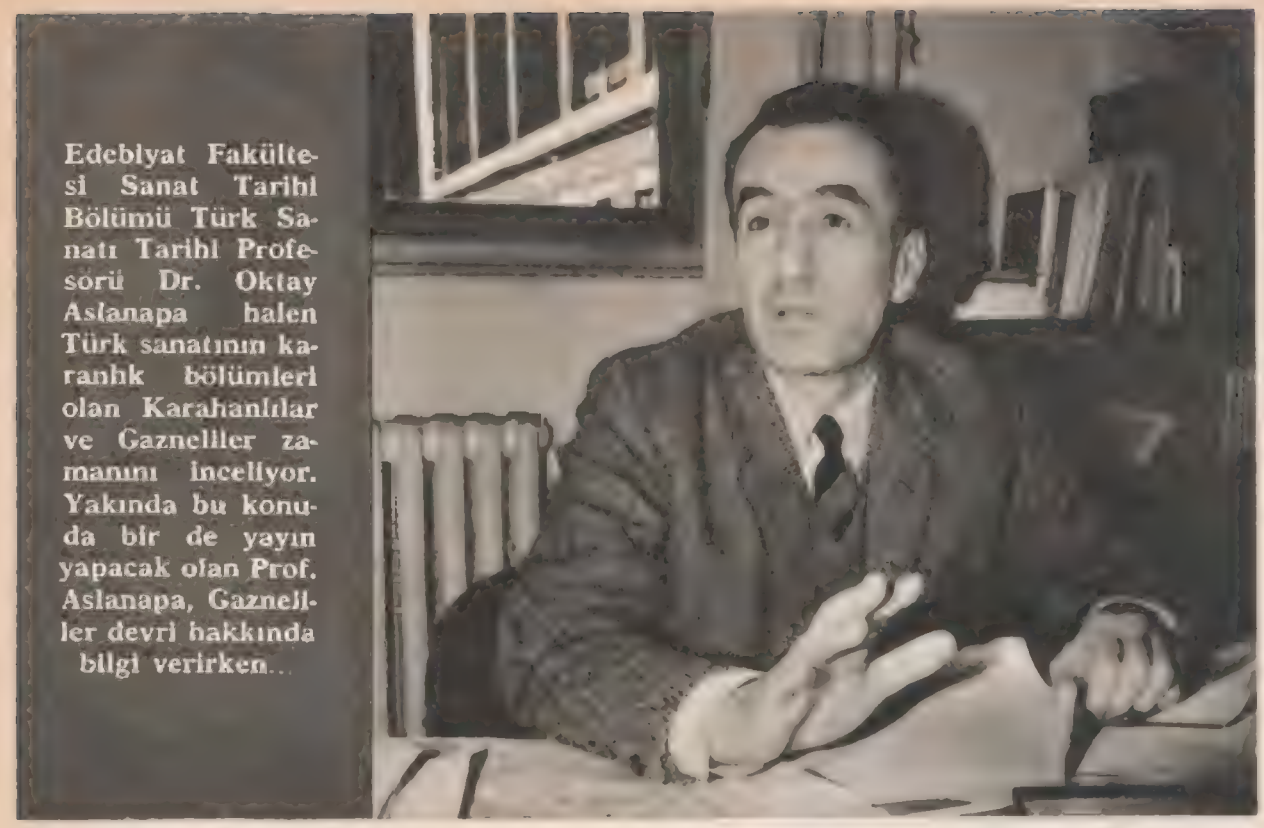

Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk Sanatı Tarihi Profesörü Dr. Oktay Aslanapa halen Türk sanatının karanlık bölümleri olan Karahanlılar ve Gazneliler zamanını inceliyor. Yakında bu konuda bir de yayın yapacak olan Prof. Aslanapa, Gazneliler devri hakkında bilgi verirken...

devreye rastlar. Müslüman Türk sanatı Karahanlılar ve Gazneliler ile başlar. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'la devam eder. Hepsinin birbiriyle ilgisi vardır. Yani Türk sanatı bir küldür, Gazneliler devri de bunun bir parçasıdır. Tezyinat ve mimârî unsurları az bir değişiklikle hepsinde, dedi.

SERAMİKSİZ GAZNE

Gazne'nin ünlü seramiklerinden bazı örnekleri Kâbil müzesinde görmüştüm. Gazne'de göreceğimi ümit ettiğim seramik fırınları kalıntılarından ise hiç bir iz kalmamıştı. Tarihin eski şaşaalı Gazne'sinin yerini tam anlamıyle bir çöl almıştı. Eski şehrin bir köşesinde yükselen modern Gazne ise bir şehirden çok kasabayı andırıyordu.

Gazne'de kazılar devam ediyor. Bu kazılardan çıkarılanlar Gazne müzesinde saklanıyor. Kahntıların büyük bir kısmı taş tezyinatıyle ilgili motifler, Anadolu Selçukluları'nın motiflerini andırıyor. Bu taş işçiliği örneklerinden Gazneliler'in Anadolu Selçukluları'nı etkilediği anlaşılıyordu. Bu konuda kesin bilgi almak için «Anadolu Selçukluları Taş Tezyinatı» isimli kitabın yazarı Doç. Dr. Semra Ögel ile konuştum. Dr. Ögel:

— Gazneliler ile Anadolu Selçukluları'nın mimârî tezyinatta ortak tarafları vardır, dedi. Her ikisi de taş kullanmıştır. Halbuki iki devlet arasındaki Büyük Selçuklular'ın tezyinatta tuğlayı tercih ettiklerini görüyoruz. Bunlardan başka iki sanatın motif benzerlikleri de vardır. Roma'daki Orta Doğu Enstitüsü adına Gazne'de kazı yapan Prof. M. Bombaci ve U. Scerrato'nun buldukları örnekler bugüne kadar karanlık olan Anadolu Selçukluları taş işçiliğinin başlangıcı hakkında bize yol göstermiş oldu. Ancak bu kazılardan sonra Anadolu Selçukluları'nın zengin bir kaynağa sahip olduklarını öğrendik, dedi.

Dr. Ögel yapılan kazıların ilmî tetkikleri hakkında henüz yeterli yayın yapılmadığını da belirttikten sonra:

— Gazne'de bulunmuş olan bir mermer levha çok ilgi çekicidir, diye ilâve etti. Bunlar, bir kapının parçalarıdır. Scerrato, üzerindeki hayvan motifleriyle, Denizli'de Anadolu Selçuluları'ndan kalan XIII. yüzyıla ait Akhan'ın portalindeki hayvan motiflerinde bir benzerlik buluyor. Akhan'da hayvanlar daha çeşitli ve uslûplaşmalar daha ustadır. Yine Gazne kabartmalarındaki fillerle Konya surlarına ait kabartma fil tasvirlerinde de bir benzerlik vardır. Fillerin eyer takımları aynıdır. Her iki kabartmada da fillerin yanında efsane hayvanları vardır. Fakat en açık ben-

Sözü geçen minare kapısı

zerlik yukarıda bahsettiğim mermer levha ile Karatay Han'ın portalindeki spiral dallar arasmdadır, dedi.

Bunlardan başka Semra Ögel, Konya Sarayı'ndaki alçı friz ile Karatay Han'ın eyvanında hayvan ve insan motifleri bulunduğuna değindi. Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki Anadolu Selçukluları'na ait örneklere temas ederek bu benzerliği daha da kuvvetlendirdi.

Dr. Aslanapa ve Dr. Ögel, Gazneliler devrine ait buluntular arasında tezyinatı göstermesi yönünden en önemlisinin Leşker-i Bâzâr sarayında Sultan Mahmud'un muhafız alayını tasvir eden freskler olduğunda fikir birliğine sahipler. Bilindiği gibi Leşker-i Bâzâr, bugünkü Afganistan'ın güneyinde, Gazneliler zamanında imparatorluğun askerî karargâhı ola nbir şehirdi.

— Gazne'de nebat, hayvan ve insan, Leşker-i Bâzâr'da ise figürlere ek olarak geometrik şekiller var, diyen Dr. Ögel, Gazne'deki minareler için de: Minarelerin gövdeleri prizmatiktir. Tuğlalar geometrik ve çok güzel çift tabakalı tezyinat esas alınarak işlenmiş. Bunlar ışık - gölge tezyinatının güzel birer örneğidir, dedi.

Sultan Mahmud'un türbesinin esas ahşap kapısının Hindistan'da olduğunu daha evvel belirtmiştim. Ancak kapının Agra'ya nasıl gittiği hususunda açık bir bilgi yok. Afganistan'da son yıllardaki eski eserleri onarma kampanyasında Gazneli Mahmud'un türbesi de yer alıyor.

Fotoğraf: Prof. Dr. Aslanapa

Bugün harabe halindeki Sultan Mahmud sarayından bir köşe (aşağıda).

İlk Kız Okullarımız Nasıl Kuruldu?

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

VAKIFLAR arşivindeki kayıtlarda 1778 yılında bir kız okuluna ait bilgiler buluyoruz. I. Sultan Abdülhamid'in şehzâdesi Mehmed'in validesi Hümaşah Hatun namına, pederinin Emirgân'da yaptırdığı caminin giriş kapısı karşısında yaptırdığı okula ait vakfiyede:

«... Müceddeden bir bab mekteb-i münif bina ve ihya buyurmagın cami-i şerîf-i mezkûr imamı olan efendi yevmî otuz akça vazife ile mekteb-i merkumda ber-vech-i meşrûta muallim-i sıbyan ola... sabi ve sabiyyelerden (kız ve erkek çocuklardan) otuz nefer yevmî ikişer akça tayin... ve yine mezkûrun beherine bir defa ve zamanı ile kapama ve fes ve ayakkabıları ve nalça baaları verile... elli kuruş seyir bahâ verile... muvazzaf sabî ve sabiyyelere muallim ve halifeye ve saireye yevmî çift fodla verile» denilmektedir.

Mektep binası yontma taştan yaptırılmış olup altında teneffüshane, üstünde bir dershane vardı. Vakıf mekteplerinin lağvından sonra yıktırılmıştır.

Kızlarımızın devam ettiği diğer bir mektep Kumkapı'da Cerrah İshak mahallesinde bulunuyordu. Yeri tesbit edilemedi. Vakıflar arşivinde «Vâkıf-ı mekteb-i şerif sahibü'l-hayrât Hadice Hanım ibnete Ali Efendi ez sâkine-i mahalle-i Tavaşi - hadım - Süleyman Ağa der-dâhil-i Bâb-ı Kum der-Istanbul» diye yazılı.

Muallimliği yevmî yedi akça ile Hadice Hatun uhdesinde iken onun vefatıyle 24 zilhicce 1230 - 1810 yılında Ayşe Hatun'a, bundan muallimliğin kaldırılmasıyle 19 receb 1231 - 1811'de Nefise Hatun'a yevmî üç akça vazife ilâvesiyle halifelikle birlikte tevcih olunmuş ve kayıtlar bundan sonra yürütülmemiştir. Mektebin 1783 yılında kurulduğu vakfiyesinden anlaşılıyor.

ŞEB - SAFÂ HATUN MEKTEBİ

Kızlarımızın devam ettiği mekteplerden bir diğeri Şebsafâ Hatun mektebi idi. Zeyrek yokuşunda aynı isimle anılan caminin karşısındaki bina hâlâ ayaktadır. 1805 tarihli vakfiyesinde şu satırlar da var: «Yevmî yirmi akça ile hüsn-i hat kitâbeli bir hattat haftada iki gün yevmî on beş akça vazife ile meşk hocası olub... işbu mekteb-i münîfe müdavemet eden sıbyandan muvazzaf olan Sabî ve sabiyyeye birer fes ve birer kapama entari ve birer kuşak ve birer dizlik ve ayakkabı olmak üzere bâ yedd-i kaymakam... nal-

Çok eski günleri hatırlatan bir resim: kız - erkek karışık bir ilkokula başlama gününde en yeni kıyafetlerini giyinmiş öğrenciler bir arada.

ça baha olmak üzere dahi iki yüz pare... seyir bahâ — mesire parası — olmak üzere muallime yirmi kuruş verile...»

Yukarıda anlattığımız mekteplere kız ve erkekler beraber devam ederdi. Aşağıda bahsedeceğimiz mektepler ise kızlar için açılmıştı.

Meselâ Tâhire Hatun mektebi, III. Sultan Selim'in cariyelerinden Tâhire Hatun tarafından Sirkeci'de Hocapaşa semtinde yaptırılmıştı. 1807 tarihli vakfiyesinde, «... Saraylı Hâce Tâhire Hatun ibnete Abdullah bin Abdülmennan... Istanbul'da Hocapaşa mahallesinde bir mülk arsa iştira olunup... mekteb-i mezbûrda bir hatun muallim-i sıbyan olup, hâzırûn olan sıbyanâna kıraat-i azîmüşşan edüp, hizmeti mukabelesinde yevmi beş akça vazifeye mutasarrıf ola ve muallim-i sıbyan olan mezbûre fevt oldukda cihet-i mezbûre âhare tevcih olunmayıp mezbûrenin halifesi olan hatuna meşruta ola... ve muallim-i sıbyan cihet-i ricale tevcih olunmayup mutlaka tâife-i nisâ olan bir hatuna tevcih oluna» denilmektedir.

Bir diğeri Üsküdar'da İmrahor'da Hüdâî Mahmud Efendi sokağındaki Sadrâzam Halil Paşa türbesinin yamnda bulunuyordu. Ahşap, tek katlı ve tek dershaneli idi. Yandı ve bir daha ihya edilmedi.

1811 tarihli vakfiyesine göre, muallimine on, halifesine yevmi altı akça vazife tâyin olunmuş. Kütükte «vâkıf-ı nukuud ve akar sahibü'l-hayrât Debbağ Mahmud Ağa an sükkaan-ı mahalle-i Rum Mehmed Paşa an mahallât-ı medine-i Üsküdar beray-ı muallimhane-i mekteb-i nisvan der karşıy-ı türbe-i şerif-i Halil Paşa der kurb-i cami-i şerif-i merhum Hüdai Efendi» diye yazılı.

Fatma Hatun mektebi de Üsküdar'da Dere mahallesinde Çınarlı civarında bulunuyordu.

1835 tarihli vakfiyesinde «... Debbağ kerimesi demekle meşhur Fatma Hatun ibnete Osman bin Mehmed medine-i Üsküdar'da Vâlide-i Atik mahallesinde Çavuş deresi nam mahalde... müceddeden bina ve inşa ve ihyasına muvaffak olduğum bir bab nisvana mekteb hocası tâyin eyledi-

ğim Şerife Ümmü Şefika Hatun ibnete Osman sıbyan müslimine tâlimi adâtı kelimetullah edüp yevmî üç akça vazifeye müstahak ola» denmektedir.

Kızların devam ettiği bir diğer mektep Şevk-ı Nihâl Usta mektebi olup, Sultan Abdülmecid'in müteallikâtından haznedar ustası Şevk-ı Nihâi Usta tarafından Vefa caddesinde Müşküle sokağında 4/1 numaralı evin yerinde yaptırılmıştı. Ahşap iki katlı, altında dîvân yeri, üstünde muallim odası ve dershanesi vardı. Vefa yangınında yandıktan sonra bir daha yaptırılmadı.

II. Sultan Mahmud'un baş kadını Nevfidan Hatun'un bu mektebe bağışlarda bulunduğu 1258 - 1842 tarihli vakfiyeden anlaşılıyor.

DÂRU'L - MAARİF RÜŞDİYESİ

Davudpaşa'da Kasap İlyas mahallesinde Küçük Langa caddesinde Yokuşçeşme sokağında 13 numaralı ahşap iki katlı binayı da Şerif Paşa, mektep olarak yaptırmıştı. Altında dîvânhane, üst katında muallim odasıyle dershanesi vardı. Şimdi burada oturuluyor.

Sultan Mahmud türbesi yanında Bez-i âlem Vâlide-Sultan tarafından 1844'te yaptırılan Dâru'l-Maarif rüşdiyesi yanında aynı sene Yeşil Mektep namıyle erkek ve kız çocukları için bir mektep tesis edilmiştir. Bu husus aynı tarihi taşıyan vakfiyede belirtilmektedir.

Sultan Abdülmecid bu mekteplerin açılış töreninde Şehzâde Murad Efendi ve Fatma Sultan'la beraber bulunmuştur. Sadrâzam Reşid Paşa da davetliler arasındaydı. Padişah, törende çocuklarına maarif-i umumiye nâzırı Kemal Efendi'nin ellerini öptürerek: «Bundan sonra sizin hocanız efendidir,» demiş ve ilâve etmiştir: «Bunları dest-i terbiyenize tevdi ediyorum. Diğer talebelerle müsavi tutunuz.»

Istanbul'da erkek çocuklar için 1848'de Davutpaşa, Üsküdar, Tophane, Bâbıâlî civarında Ağa Camii karşısında ve Beyazıt'ta ilk olarak iptidaî mekteplerin fevkin-

Davutpaşa'daki Şerif Paşa kız okulu.

de rüşdiye mektepleri açılmıştır.

Erkek rüşdiyelerinin kuruluşundan on dört sene sonra 1862'de ilk kız rüşdiyesi kızların devam ettiği, Sultanahmet'te Cevrî Kalfa mektebinde açılmıştır. Bu biraz geç olmakla beraber, kızlarımızın iyi yetişmeleri için atılan esaslı bir adımdı.

CEVRÎ KALFA MEKTEBİ

Mektebin açılışı hakkında Takvim-i Vekayi'in bir makalesinde özetle şöyle deniyordu:

«Bir memleketin yaşaması umumî terbiyenin alınmasına bağlıdır. Cahilliği önlemek için gerek Istanbul'da ve gerek bilad-ı selâsede kurulan rüşdiye mekteplerinin bu hususta yardımları görüldü. Memleketin her sınıf halkı bundan memnun oldular. Şimdiye kadar açılan mekteplerde erkek çocuklarımız ilm-ü irfan sahibi oldular. Kızlarımızm ilim sahibi olmaları hem farz, hem de borçtur. Hayat mücadelesinde yorulan eşlerine yardımda bulunmak kızlarımızm vazifesidir. Bunu başarmaları da din ve dünyalarını bilmelerine bağlıdır. Kızlarımızın iffet ve kanaat sahibi ve itaatkâr olmalarında ana ve babanın rolü büyük olmakla beraber, tahsilleri için Sultanahmet'te bu kere kızlarımızın tahsili için açılmış bulunan ve yeniden tanzim edilen mektep, kız çocukların gönderilmesi hususu bu mahalle derc olunarak ihtar olundu.»

Cevrî Kalfa mektebi Sultanahmet parkı karşısındadır. İkinci Sultan Mahmud'un hareminde Haznedar ustası olan Cevrî Kalfa'nın ölümünden sonra, kalan mallarıyle yaptırılmıştır. Cevrî Kalfa, II. Mahmud'u şehzâde iken öldürmek için kovalayan katiller üzerine kıvılcımlı kül atarak onu ölümden kurtaran ve bu hizmetine mukabil haznedar ustası unvanını alan fedakâr bir kadındır.

Mektep binası kâgir olarak yaptırılmıştır. Tek kubbeli iken, II. Sultan Hamid zamanında yanına iki katlı bir bina ilâve edilmiştir. Altında çeşme ve sebili vardır. Altında dîvânhanesi, üstünde dershaneleri bulunmaktadır. 1819 yılında yaptırılmıştır.

Avrupaî gözle bir Türk okulu. Orient Illustré mecmuasında çıkan bu resim, hocayı derste çubuk içerken temsil ediyor ki bu, mümkün değildi.

Atatürk bulvarı üzerindeki Şeb - Safâ Hatun mektebi.

Kız rüşdiyelerinin muallimleri ilk teşkilâtta yaşlı erkeklerdi. Yalnız nakış muallimeleri kadındı. 1870'de Fatma Hanım ilk olarak Beşiktaş kız rüşdiyesine müdire tâyin edildi. Aynı sene nakış muallimi olarak çalışanları şu suretle sıralayabiliriz: Ümmügülsüm Hanım, Fatma Hanım, Şehika Hanım, Hadice Hanım, Adile Hanım.

1870'te kız rüşdiyelerinin çoğaldığı görülüyor. Sekiz rüşdiye mektebi açılıyor. Atpazarı — Fatih'te — Aksaray, Şehzâdebaşı, İbrahim Paşa, Beşiktaş, Eski Ali Paşa, Üsküdar rüşdiyelerine nakış muallimliği hariç hep erkek hocalar tâyin ediliyor. Bunların içinde birçok medreseden yetişmiş müderrisler var.

Türkçe okuyup yazanlar, tecvit ve Kur'ân'ı lâyıkıyle okuyalar mektebe alınıyordu. Ders programında yer alan dersler şunlardı: Arabca, Farsca, hesap, sülüs ve rık'a yazı dersleri, coğrafya, kıraat, imlâ, nakış, son sınıfta ahlâk, ilmühal, kerrat cetveli.

İlk senelerde talebe adedi 180 - 200 arasında. 1872'de Sultanahmet'ten sekiz, Üsküdar ve Beşiktaş rüşdiyelerinden altışar talebe, 1873'te 57, 1874'te 280 talebe mezun oluyor.

Istanbul'da 1874'te Üsküdar'da Gülfam rüşdiyesi, Girit, Konya, Bosna, Trabzon'da da birer kız rüşdiyesi açılıyor.

İLK FRANSIZCA DERS

1879'da kız mekteplerine Fransızca dersi ilâve ediliyor. Aynı sene Bâbıâlî'de yatılı ve yatısız bir rüşdiye daha açılıyor. Bu hususa dair maarif nezaretinin bir ilânında şu satırlar var: «Maarif nezaretinin himayesinde, Bâbıâlî'de on iki numaralı hanede Avrupa usulüne tevfikan açılmış olan inas mektebine her milletten talebe alınmaktadır.»

Bu senelerde kızlarımızın mektebe devam etmeye pek hevesli olmadıkları istatistiklerdeki talebe adedinin azlığından ve 1880 nisan ayında Vakit gazetesinden aşağıya kısmen çıkardığımız yazıdan anlaşılıyor: «Maarif Nâzırı Münif Paşa'ya, kızlar mektebinin küşadına muvaffak olduklarından dolayı teşekkür olunur. Böyle bir mektebin devam ve bekası ve tevsii bir emr-i ehem iken ne kadar yazık ki mektep 1879 martında açıldı ve üç kız

Cevrî Kalfa ilkokulundan bir görünüş.

talebe kaydolundu. Böylece hesap edilecek olursa, mektebin senelik mevcudu on beşi geçmiyecek ve böylece mektep devam edemîyecek bir hale gelecek. Bu hal-i iştimale sebep, tâife-i nisâya tahsil-i ilm etmek lezâizini daha tamamıyle tattırmamış olduğumuz olup artık bu misillü bir fikr-i bâtılı bertaraf edüp, kızları tahsîl-i hüner ve marifet etdirmek esbabına teşebbüs ve gayret etmeliyiz. Kızları olanlar bu mektebe kaydetdirsinler, olmayanlar da teşvik etsinler.»

1875'te kız rüştiyelerindeki muallimlerin tamamen kadınlardan ibaret olduğu görülüyor.

SIVAS VE AYDIN'DA İLK KIZ OKULLARI

1881'de rüşdiye mekteplerine yalnız iptidaî mekteplerini bitirenlerin alınması hakkında kararname çıkarılıyor. Sebep olarak ilk okullara rağbetin azaldığı gösteriliyor. Kocaların kazançları azalıyor, bu sebepten hocalar geçim sıkıntısı çekiyorlar. Sıbyan mekteplerine muallim bulunamadığından bu kararla birçok problem ortaya çıkıyor.

1880'de Sıvas'ta kızlar için ilk olarak yeni usulde tedrisat yapılmak üzere bir ilk okul açılıyor.

Istanbul'dan gelen Habibe Hanım'ın hoca tâyiniyle Aydın'da da böyle bir mektep açılarak derslere başlanıyor.

1879 senesine ait maarif nezaretinin bir ilânından sıbyan mektebi muallimlerine aylıkların nezaretçe ödendiğini anlıyoruz.

1881'de Beşiktaş'ta Valdeçeşmesi'nde yeniden bir kız rüşdiyesi açılıyor.

1880'de Beşiktaş kız rüşdiyesinin mükâfat dağıtımı töreninde anneler de davetliydi. Muallimlerden Mevhibe ve Ayşe Hanımlar'la, davetlilerden bir talebe vâlidesi ilk defa bir konuşma yapıyorlar.

Mısır hıdîvi İsmail Paşa'nın tesis ettiği ve Emirgân kız rüşdiyesi 1882'de birinci muallimliğine Fıtnat, ikinci muallimliğine Nazire hanımlar getirilerek yeniden açılıyor. Bu münasebetle Fıtnat Hanım'la, talebe velilerinden iki hanım nutuk irâd ediyorlar. Böylece hanımlarımız adım adım sosyal hayatta mevki sahibi olduklarını gösteriyorlar.

Üsküdar'da yine aynı senelerde Nuhkuyusu'nda Harmanlık'ta kızlara mahsus olmak üzere ilk defa bir hususî mektep açılıyor. Ehliyetnameli hocalardan Nuri-

ye ve Cenap Hanımlar'ın gayretiyle mektepte çocuklara dikiş, nakış, kanaviçe gösteriliyor. Ve usul-i savtiyye üzerine tedrisat yapılıyor.

Mutlakiyet devrinde kızlar için rüşdiyeden daha yüksek tedris müesseseleri İstanbul'daki Darülmuallimat — Kız Muallim Mektebi — ile kız sanat mekteplerinden ibaretti.

Kız Muallim Mektebi 1870'te kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek üzere Ayasofya civarında bir konakta açılmıştı, tahsil süresi üç sene idi. Okulun açılışı Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın zamanına tesadüf eder. Bir sene sonraya ait bir istatistikten mektepte 37 talebe olduğu anlaşılıyor. 1872'de 39 öğrencisi bulunuyordu. Aynı sene on yedisi mezun olmuş, bunlardan altısı Sultanahmet, İbrahimpaşa, Atpazarı, Altay kız rüşdiyelerine tâyin edilmiştir.

Mektepte meslekî dersler pek azdı. İlk sınıfta Arabca, Farsca, tarih, coğrafya, hesap, yazı, inşa, resim, nakış. İkinci, üçüncü sınıflarda bu derslere kıraat, din dersleri ilâve edilerek devam edilirdi.

1884'te mektepte yapılan mükâfat dağıtımı töreninde, Maarif Nâzırı Mustafa Paşa'nın eşiyle, mektep müdiresi Refia Hanım birer nutuk irad etmişlerdir. 25 talebeye şehadetnâme verilmiştir.

1869 yılında Tophane-i Âmire idaresi tarafından Yedikule'de eski Baruthane binası tamir edilerek, açılan kız sanâyî mektebi, rüşdiyelerin üstünde bir mektepti. Bu mektep 17 sene Tophane-i Âmire'nin idaresinde kaldıktan sonra maarif nezaretine devredildi.

Maarif nezaretinin eline geçtikten sonra, Istanbul'da üç kız sanâyî mektebi açılıyor. Biri Vezneciler'de ve bilâhare Cağaloğlu'nda yatılı, diğeri Horhor civarında yatısız, üçüncüsü de Üsküdar'da Doğancılar meydanında idi. Bu okul da yatısızdı.

1915'te kızlarımız için Darulfünun'da muntazam dersler açılmıştır. Dersler haftada dört gün konferans salonunda kadın hukuku, kozmoğrafya, umumî hijyen ve kadın hijyeni ve fen bilgileri derslerine inhisar etti. Sonra çeşitli fakültelere kız talebe alındı.

İlk kız rüşdiyesinin açıldığı Cevrî Kalfa okulu bugün de okul olarak kullanılmaktadır.

Fransanın Moskova Büyükelçisi General Catroux'nun Hâtıraları: 4

Yok Edilen Fransız Kadınları ve

Bir Casusluk Teklifi

Çeviren ; Mustafa İstanbullu

SEFARETHANEYE sık sık gelip giden Madam Ott, harp yıllarında, Ingiliz meslekdaşımın yanında işçi olarak çalışıyordu. Kızı Matmazel Ott da, askerî ataşemin maiyetinde kâtip ve tercüman vazifesini görüyordu.

Fransız sefareti haberdar edilmeksizin, bunlar evlerinde tevkif edildiler. Ben yokken maslahatgüzarım Pierre Charpentier bunu protesto etmiş, Moskova'ya döndüğüm zaman Sovyet hükümeti nezdinde aynı protestoyu tekrar ettim.

Her iki protestoya alınan cevapta: Madam Ott'un bir Rus'la evlenmesi ve kızının Rusya'da doğmuş bulunması dolayısıyle her ikisinin de Rus oldukları ileri sürülerek, bunlar hakkında bize malûmat verilmiyeceği bildiriliyordu. Yani bu meselede açıkça söylemek istedikleri şey, hadisenin bizi alâkadar edemiyeceğiydi.

Rusya'dan ayrıldığım günden itibaren, Fransa tarafından bu iki masum insanın ne oldukları hakkında malûmat istenmeye devam edilmiş, fakat hürriyetlerinin iade edilmesi yolunda yapılan bütün müracaatlara menfî cevap verilmiştir. Zaten Ruslar bir defa ellerine düşürdükleri avı bir daha iade etmezler. Bu iki kadın, Sovyetler Birliği'ne düşman olan kimselere mukabil rehine olarak alıkonmuştu. Zaten Joseph Stalin rejiminin rezaleti hep budur. Bu tevkiflerin faili M.K.V.D.'nin vârisi olan meşhur M.V.D.'dir. Bu teşkilâtın bütün gayesi, devleti bütün şüpheli şahıslardan azâde bulundurmaktır. Bu serviste çalışanları nasıl vahşiyâne hareket ettiklerine dair canlı ve acıklı misaller vardır.

Kaybolan bu iki kadından hiç bir haber çıkmadı.

PUL KOLEKSİYONCULUĞU YASAK MI?

Askerî ataşeme bağlı muvazzaf bir subay vardı. Hardy ismindeki bu subay, mesleğinde temayüz etmiş, son derece çalışkan, değerli bir askerdi. Hardy'nin zayıf tarafı, pul koleksiyonculuğu idi.

M. Hardy her cumartesi akşamı Sovyet makamlarının müsaadesiyle pul borsasının kurulduğu Gorki caddesine gitmeyi itiyat edinmişti.

Bir cumartesi, buradan çıkarken, bir Rus yaklaşarak kendisine bir pul satmak teklifinde bulundu. Daha kendisine gösterilen pula bakmadan hemen birden dört kişi üzerine saldırarak kendisini ve pul satıcısını tevkif ettiler ve memnu bir ticaretle iştigal ederken suç üstü yakalandığını söylediler. Hardy her ne kadar vaziyeti protesto edere kdiplomatik kartını gösterdiyse de, bir fayda temin edemedi. Hemen otomobile bindirilerek gizli servise sevk edildi. Orada kendisine pul

ticareti yaptığı söylendiği zaman, bu saçma itham karşısında hiddetlenmiyerek mesleğini ve rütbesini açıkladı ve tahliye edilmesi üzerinde ısrar etti. Telefonla vaziyeti Fransız sefaretine bildirmek istediyse de izin vermediler.

Bunun üzerine Hardy ile aynı zamanda tevkif edilen adamın ifadeleri getirildi. Bu ifadelerin, önceden hazırlanarak seri yapraklar halinde makinede yazıldığı açıkca belliydi.

Gizli servisin memuru, elindeki vesikalara dayanarak, Hardy'den itirafta bulunmasını talep etti. Fakat uğradığı muvaffakiyetsizlik üzerine bu defa birden sesinin tonunu değiştirerek dedi ki:

— Şayet bu vesikayı dışişleri bakanlığına gönderecek olursam, orada, bu mesele sizin için mühim neticeler doğuracaktır. Maamafih, bu hadiseyi önlemek elinizdedir. Eğer bizimle beraber «Sovyetler Birliği düşmanlarını» ortaya çıkarmayı taahhüt ederseniz, o zaman cürmünüze ait bütün delilleri ortadan kaybedeceğim.

Hardy biran şaşırdı ve bu adamın bu sözlerle ne demek istediğini kavrayamıyarak, Sovyet cumhuriyetinin müttefiki bulunan bir memleketin ordusuna mensup bir asker olduğunu söyledi. Muhatabı:

— Anlamıyorsunuz, dedi; söylemek istediğim şey, bizzat Moskova'daki delegasyonlarda, sefarethanelerde ve bâhusus Fransız sefarethanesinde bulunan düşmanlarımızı bize dikte ettirmenizdir.

Böyle küçültücü bir teklif karşısında Hardy'nin gözleri faltaşı gibi açıldı ve hiddetle cevap vererek, kendisine hürriyetinin tekrar iade edilmesini talep etti. Karşısındaki memur:

— İki şartla bu arzunuza muvafakat edeceğim, diye cevap verdi. Evvelâ bu hadiseden ve aramızda cereyan eden bu konuşmamızdan kimseyi haberdar etmiyeceksiniz. Saniyen, cevabınızı bana gelecek salı günü vereceksiniz. Bu hususta evinize telefon edilecektir.

Bu mahalden bir an evvel kurtulmak isteyen Hardy, «Pekâlâ,» diye cevap verdi. Ayrıldılar ve Hardy evine döndü.

Ertesi günü Hardy, yanıma geldi. Bu iş üzerinde telaş etmemesini ve bu çirkin hareketlerin soğukkanlılıkla halledilmesi cihetine gidilmesini söyledim.

— Vazifeleriniz ve Rusca'yı güzel bilmeniz icabı, Sovyetler sizden şüphe ediyorlar. Belki de sizin mükemmel vazife gördüğünüzü öğrenmişlerdir. Bu sebepten de onları endişeye düşürmüş olabilirsiniz.

GİZLİ SERVİSLE MÜCADELE

Bu memleketten başka diğer her hangi bir memlekette olsaydım, böyle bir işe

A. B. D. Cumhurbaşkanı Roosevelt II. Dünya Savaşı'nda Ruslar'a lüzumsuz bir yakınlık göstermişti. Resimde, Roosevelt ve Churchill, Stalin'le birlikte görülüyor.

hiddetlenebilir ve hemen dışişleri bakanlığına sert bir protesto gönderebilirdim. Burada, böyle bir protesto çekecek değidim. Oyunun emniyet altında oynanması ve kazanılması lâzımdı. Eğer meseleyi resmîyete dökecek olursam, şüphesiz, davayı kaybetmiş olacaktım.

Hardy'ye:

— Netice itibarıyle, pul alım satımı serbesttir. Salı günü sizi telefondan aradıklarında, burada olmadığınızı bildirsinler. Göreceksiniz Ruslar ısrar edemiyecektir, dedim.

İki gün sonra Hardy'nin telefonu çaldığı zaman, evvelce görüşüldüğü gibi Madam Hardy, kocasının evde olmadığını söylüyor. Hardy'yi isteyen ses, üzerinde ısrar etmiyor ve hadise burada kapanıyordu.

Moskova'da, Batılılar'a ait hayatın geçer akçası olan bu gibi hadiseler sadece Fransız sefaretine mahsus değildi. Meselâ: Uzun zaman Moskova gazeteleri tarafından bir İngiliz ajanı alçak bir karaborsa tüccarı olarak itham edilmiş ve Büyük Britanya askerî ataşesi Tuğgeneral Hilton Sovyet casusluğunun kurbanı olup bir sürü hakarete, terzil edici muamelelere maruz kalmıştır.

Yalnız peyk memleketlerin mümessilleri M.V.D.'nin muamelelerinden muaf tutulmuşlardı. Millî bayramların yıldönümlerinde sadık devletlerin salonlarını doldurur ve bizimkilerden kaçarlar. Fransız sefareti, Kartacah şöhretini aldığından beri itibarını kaybetmişti. 14 temmuz 1947'de verilen bir ziyafete ve mart 1948'de Moskova'dan ayrılmam dolayısiyle verilen beş yüz kişilik veda ziyafetine vazifeli olarak ancak 3 kişi iştirak etmişti. Kremlin, iyilerin kötülere karışmış olmasını istemiyordu. Moskova hükümeti gizli bir şekilde Batı'ya karşı tam manâsıyle cephe almış vaziyette idi.

Bu tarz hareketin fena tesirleri, esirlerin mübadelesi meselesinde görüldü.

Sovyet hükümeti, Alsace - Lorraine'li esirlerin hüviyetlerinin tesbiti için çok batî hareket etti. 1947 yılının ortasına doğru ancak 25.000 esirin Fransa'ya dönmesi sağlanabildi. Esirlerin adedi bu rakamı bu-

Genel olarak tenha bir şehir hüviyetinde olan Moskova'dan bir görünüş.

lunca Sovyetler, memleketlerinde artık birkaç kişiden başka Arace - Lorraine'li esir kalmadığını beyan ettiler.

25.000 kişi, hemen hemen Moselle'in Aşağı ve Yukarı Rhin'in Alman üniformasını taşıyan Fransızlar'ın yarısını teşkil ediyordu. Fransız hükümeti, Alsace mümessili tarafından Kremlin nezdinde kaybolan esirler hakkında yeniden teşebbüs etmesi hususunda sıkıştırılıyordu. Yapılan müracaatlara, evvelce verilen cevapların aynı veriliyordu.

Netice itibarıyle, Alsace - Lorraine'li esirler meselesi bir türlü halledilemedi. Bunlardan 25.000 tanesinin iadesinden sonra, geri kalan binlerce esir ne oldu? Bunlar ya savaş meydanında öldüler, yahut da Rus kışının kurbanı olup gittiler. Stalingrad'da esir düşen Von Paulus ordusunun mevcudu 300.000 kişiden ibaretti. Birkaç hafta sonra Tombav kampına geldiği zaman mevcut efradın adedi 100.000'e inmişti. Bu zavallı esirler 700 kilometrelik mesafeyi şubat ayında ve hem de gayrı muntazam bir iaşe ile kar tarlalarından geçerek almışlardı. Sovyet şahitlerinin ifadelerine göre bunların bir çoğunun soğuktan ve açlıktan öldüğü, bir çoğunun da tifüsten telef olduğu anlaşılmıştır.

Zannediyorum ki dönüşleri hâlâ beklenen Alsace - Lorraine'liler, Stalingrad'dan ta Tombav'a kadar uzanan yolda isimsiz mezarlıklarda istirahat etmektedirler.

Moskova'da edindiğim tecrübeye dayanarak şunu ilâve edebilirim ki Sovyet Rusya dünyaya komünizmi yaymaya karar vermiş bulunmaktadır. Halbuki Batılı kuvvetler harbin sona ermesinin ertesi günü, Rusya'da, kendilerine yaklaşmış ve akidelerine hürmet edecek bir ortak bulacakları ümidini besliyorlardı.

Sovyet Rusya, inkılâptan ayrılmamıştır ve ayrılmaz da... Siyaseti, inkılâbın siyasetidir. Diğer devletlerle onu birleştirmeyen cihet de budur. Bunun içindir ki kapitalist kuvvetlerle yaptığı harp ittifakında dahi, onların gizli ve sebatkâr bir düşmanı olarak kalmış ve inkılâbına ait gayelerinin tahakkuku için müşterek bir mücadele kisvesine bürünmüştür.

Şunu da hatırlatabilirim ki, ihtilâfın hiç bir anında ve hattâ kritik saatlerinde dahi Stalin'in düşüncesi inkılâbın istikbalinden başka tarafa çevrilmemiştir.

ALMAN MESELESİ VE KOMÜNİZMİN YAYILMASI

Alman meselesi Rusya'da şu şekilde ifade edilmekteydi: Almanya, bütün nüfusu ile, bütün kuvvetli endüstriyel kaynaklarıyle ve mevcut stratejik mevkileriyle Sovyet imparatorluğuna dahil olacak ve böylece Almanya bir kaldırım haline gelerek, istendiği zaman buradan kapitalist Avrupa'ya nihaî hücumlar yapılacaktır.

Öyle ki, Almanya, Sovyet kanununa inkiyad ettiği takdirde, komünist inkılâp Avrupa'ya yayılacak, aksi takdirde Yalta'da kazanılan hudutlar dahilinde kalacaktır.

Binaenaleyh, Kremlin'e göre ehemmiyetli olan şey, Almanya'yı boğmak değil, ancak onu ilhak etmek ve icab ettiği takdirde onu elinde bir âlet ittihaz ederek inkılâba düşman olanlara karşı kullanmak ve bilhassa Batılılar'ın tarafına geçip de onların ellerinde kuvvetli bir silâh olmasına engel olmaktır.

DÜNYA İKİ KISMA AYRILIYOR

Lenin ve Stalin'in kurdukları ve devlete tahsis ettikleri değişmez gaye, kalemlerinden öğrenilmiştir. Yazdıkları ve söyledikleri şeyler incelenince, Rus muammasının üzerindeki örtü kalkmakta ve hadiseler kendiliğinden açığa çıkmaktadır. Bu gaye, eski Rus toprakları üzerinde yeni bir sosyete kurmak ve bunu başka memleketlere yayarak bütün dünyayı Rus ideolojisi sistemine bağlamaktır. Esasen bunun böyle olduğu tahakkuk etmiştir.

Dünyanın iki düşman kampa ayrılması bugün değil, 1917'de başlamıştır.

Stalin, 19 kasım 1928'de parti kongresinin önünde şöyle bir ifadede bulunmuştu:

«Biz, tekniği tam bir seri halinde mükemmelen inkişaf etmiş kapitalist devletlerle çevrilmiş bulunuyoruz. Sosyalizmin nihaî zaferini tahakkuk ettirmek için bu memleketlere yetişmeye, hattâ onları geçmeye gayret etmemiz lâzımdır. Ya bu gayeye ulaşacağız yahut da mahvolacağız. Bu gayeye ulaşmak, memleketimizin istiklâlinin müdafaası bakımından şarttır. Yüksek bir tekniğe sahip olmadan ve memlekette kuvvetli bir endüstri sahası tesis etmeden memleketin istiklâlini müdafaa etmeye imkân yoktur.»

Stalin, hiç bir hudut tanımayan otoritesinin menfaatine olarak inkılâbı kendisine mal etmiştir. Stalin, otoriter Marksizm akidesine bütün imânıyle bağlanmıştı. Rus milletinin sevkitabiisine ve bütün huyuna tamamıyle vâkıf olan ve insanları iyi tanıyan bu Gürcü, inkılâbının muvaffak olabilmesi için diktatörlük etmek mecburiyetinde olduğuna inanmıştı.

İzah etmeye çalıştığım gibi Stalin tarafından meydana gelen devlet, cihanı bir harabeye döndürmek gayesini güden in-

II. Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olan Stalingrad savaşlarından bir görünüş.

kılâbın aynen kendisidir. Bunu hür milletlerin anlaması lâzımdır. Eğer hür dünya bu temel hakikate inanmış olursa, o vakit Kremlin'in şaşırtan ve her an başka bir şekil alan siyasetinin düzeltilmesi hususunda tedbirler alması gerekir. Böylece onun çok kere yaptığı hilelere bir daha düşmek ve yolunu şaşırmak tehlikesine maruz kalmaz.

RUS SİYASETİ DEĞİŞMEZ

Bilhassa hür dünyanın, Stalin'in ölümü ile, Sovyet politikasının fikir ve maksatlarının değişeceğine dair bir kanaate sahip olması büyük bir hata işlemesi demektir. Aynı zamanda diktatörün halefleri ve arkadaşlarını iktidardan kovmak için ordudan ve halktan doğacak şiddetli bir dahilî reaksiyon hareketini de hiç hesaplamamalıdır. Bundan başka Politbüro'nun veya Bolşevik partisinin sinesinde birbirine zıt çatışmaların zuhur edeceğini de düşünmemek gerekir. Yaradılıştan itaatkâr ve kadere boyun eğmiş bulunan halk kitleleri, kuvvetli şekilde Bolşevik partisinin ve polis teşkilâtının çemberi içine alınmıştır.

Binaenaleyh Stalin ölebilir. Sovyetler Birliği'nde inkılâp tamamıyle kök salmış bulunduğundan, inkılâbın mukadderatı asla kurucusunun hayatına bağlı değildir. Öldükten sonra tarihin seyri değişmiyecektir.

«Tarih Boyunca Türk Kavimleri»

Bir Kürt tipi.

Son ayların neşriyatı arasında, kıymetli tetkik eserlerinden biri de Edip Yavuz'un «Tarih Boyunca Türk Kavimleri» isimli, 450 büyük sahifeye yakın kitabıdır.

Eski valilerimizden olan Edip Yavuz Bey, Anadolu'da, bilhassa Şark illerimizde yıllarca süren memuriyeti esnasında, daha kaymakamlık zamanından başlayarak çevresindeki insan toplulukları üzerinde uzun tetkikler yapmıştır. Muharrir bu araştırmalarını sayısız kaynaklardan topladığı bilgilerle birleştirerek «Tarih Boyunca Türk Kavimleri» adlı eserini meydana getirmiştir.

Tarih Boyunca Türk Kavimleri, beş büyük bölüm teşkil etmektedir.

İlk bölümden itibaren Kürtler hakkında şimdiye kadar yapılan eleştirmeler üzerinde, bilhassa titizlikle durulmuş ve Prof. Minorsky'nin ortaya attığı teze cevap verilmiştir.

İLGİ ÇEKİCİ İDDİALAR

Muharrir eserinin ön sözünde bu mevzuda şöyle demektedir:

«Bir Rus propagandacısı olan Doktor Minorsky'nin aynen alınan yazısının eleştirilmesi yapılacaktır. Çünkü tamamen siyasî amaçlar güden ve Kürtler'i Türkler'den ayrı bir ırk olarak göstermeye çalışan bu yazının etkileri çok büyük olmuş ve öteden beri bir bağımsız Kürt devleti yaratmak çabasında olan bazı soysuz ve cahillerin ihtiraslarını büsbütün kamçılamıştır.

Kürtler'i, Türkler'in dışında Ârî bir ırk olarak göstermeye çalışan bu yazı, yarı aydın Kürtler üzerinde millî bir his uyandırmak amacını gütmüş ve muvaffak da olarak, bunun sonucu Istanbul'da bazı Kürtlük davası güden yayınların dayanak noktası olmuştur».

Yazar, Kürtler'in kullandığı dile de temas ederek şu bilgiyi vermektedir:

«Dil kuruluşunun tamamen Türk yapısı olduğu yani cümlelerde fail önce, mef'ul sonra, fiilin en sonra geldiği konuşulan sözlerin çoğunun eski Türkçe bulunduğu yapılan incelemelerden anlaşılmıştır.

Saint Petersburg Akademisi'nin yayınladığı Kürtçe - Rusça - Almanca Lugat kitabında 8308 kelimeden 3080'i Türk «eski Türkmen», 1200 Zent, 370 Pehlevî, 1030 Yeni, 10 8Keldânî, 20 eski Gürcü sözü bulunrı 300 asıl Kürt, 60 eski Çerkes, 220 Ermeni, 108 Keldânî, 20 eski Gürcü sözü bulunmaktadır. Bu Arapça, Farsça sözler içinde din ve bilim terimleri olan birçokları da Arabça ile ilgisini kesmiş Türk dilince benimsenmiş sözlerdir.

Minorsky, Rus olması dolayısiyle bu yayından habersiz olamaz. Zaten kendisi de Kürtçe'nin İran dillerinden, konuşma, ses, şekil, nahiv, kelime ayrılıklarını birer birer gösterdikten başka: «Kürtçe, Farsça'dan tamamen ayrı bir mahiyet göstermektedir» kanısına vardığı halde, nasıl olur da ırk bakımından değilse de, dil bakımından İranî bir kavim sayılır diyebiliyor?»

Eserin dördüncü bölümünde oymaklar hakkında çok geniş ve esaslı bilgi verilmektedir. Bunların arasında meselâ Berezan «Barzânîler» oymağına dair şimdiye kadar verilmemiş çok kıymetli malumat vardır. Hemen bütün oymaklar hakkında ilmî kaynaklardan, fakat özellikle bunların yaşadıkları bölgelerden esaslı malumat toplamış olan Edip Yavuz Bey, eserinde bunları birer birer anlatıyor.

Edip Yavuz'un eseri, orijinal ve ilgi çekicidir. Fiyatı: 30 lira. ★

Ülkeler ve İnsanlar

BUŞMANLAR

1967 martından beri devam eden bu sayfalarımızda resimlerle, eski Istanbul ve Türkiye'yi okuyucularımıza tanıttık.

Bu sayımızdan itibaren, yeni bir seriye başlıyoruz. Ülkeler ve İnsanlar başlığı altında yayınlayacağımız bu seride yine bol resimlerle çeşitli ülkeleri ve bu ülkelerin halklarını okuyucularımıza tamtacağız.

*

Buşmanlar, Hotantolar'la beraber dünyanın en ilkel insanlarıdır. Güney Afrika'nın ilk sakinleridirler. Avcılıkla geçinirler. Kalahari çölünün orta ve kuzey bölgelerinde yaşarlar. Sayıları 75 000 kadardır. Soldaki resimde bir Buşman erkek tipi görülüyor. Karşı sayfada yukarıda sofraya oturmaya hazırlanan bir Buşman ailesi. Aşağıda, oyun oynayan Buşman çocukları.

Buşmanlar avlarını zehirli oklarla vururlar. Bu zehiri bir böcekten elde ederler. Yukarıda bir Buşman avcısı avının başında görülüyor. Aşağıda «guaşi» adını verdikleri çalgıyı çalan bir Buşman kadını.

Yukarıda ocak başında bir Buşman ailesi. Aşağıda ise genç kızlar görülüyor. Bütün kızlar gibi Buşman kızları da süse düşkündür.

TARİHE AKAN BİR AY

Mart 1969

2 MART

Sel baskını Ankara'da hasara sebep oldu.

3 MART

A.B.D.'nin aya iniş yapacak olan uzay aracı ilk defa uzaya fırlatıldı. Apollo - 9 projesini gerçekleştiren bu denemede James McDivitt, David Scott isimli hava albaylarıyle, sivil astronot Russe Schweickart uzaya fırlatıldı.

5 MART

Rus - Çin hududunda çıkan bir sınır anlaşmazlığından doğan olaylar büyüyor. Kızıl Çin'de, Rusya aleyhinde büyük mitingler yapılıyor. İki taraftan ölenlerin sayısı 75'i geçti.

7 MART

Moskova'daki Çin sefaretinin önünde yapılan büyük mitingde, Kızıl Çin'in tutumu tel'in edildi. Sefarethanenin bütün camları kırıldı.

● Apollo - 9 astronotları aya iniş denemesini gerçekleştirdiler. Ay aracı, ana uzay gemisinden ayrılıp, 6 saat süre ile çeşitli manevralar yaptıktan sonra tekrar ana kabinle birleşti. Astronotlar iki uzay aracından birbirine geçtiler, uzay yürüyüşleri yaptılar.

8 MART

Mısır ve İsrail jetleri, Sina yarımadası üzerinde çatıştı. Mısır'ın sanayi bölgesi bombalandı.

9 MART

Kızıl Çin, Rus sınırına 5 milyon asker yığdı.

11 MART

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Askerî Şûra üyeliğine tâyin edildi. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Memduh Tağmaç Genelkurmay Başkanlığına getirildi.

● Fransa'da 24 saat süren bir grev yapıldı. Paris'te, grevcilerin yürüyüşü sırasında, bir kısım talebe, grevcilerle birleşip, işe komünist nümayişi havası vermek istediler. İşçiler, bu öğrencileri dağıttı.

15 MART

Zonguldak'taki bir otobüs kazasında 17 kişi öldü.

15 MART

Kızıl Çin, Rusya ile savaşa hazır olduğunu belirtti. Sınırda yine çarpışma oldu.

16 MART

İsrail jetleri Ürdün'ü bombaladı.

17 MART

Yeni Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç görevine başladı. Orgeneral Fikret Esen Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Orgeneral Faruk Gürler de Genelkurmay İkinci Başkanlığına tâyin edildi.

22 MART

14. basın toplantısını yapan Başbakan Süleyman Demirel: «Türkiye'nin bağımlı olduğunu söylemek bühtandır,» demiş, Türk toplumunun her çeşit hürriyetten en geniş ölçüde faydalandığını belirtmiştir.

23 MART

Pakistan'da durum karışıklığını muhafaza ediyor.

24 MART

Birkaç günden beri Ege bölgesinde aralıklarla devam eden deprem daha da şiddetlendi; Demirci, Sındırgı ve Gördes çevrelerinde can ve mal kaybına sebep oldu .

● Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han, iktidarı orduya devretti. Eyüp Han'ın yerine, Kara Kuvvetleri Komutanı Yahyâ Han geçti.

● Romanya Devlet Başkanı Çavuşesku Türkiye'ye geldi.

27 MART

Aygaz tankeri, Mora yarımadasının güneyindeki Barak Reis (Sapienza) adası önünde alabora oldu.

28 MART

Şiddetlenen deprem, Alaşehir ve Sarıgöl'de 53 kişinin ölümüne sebep oldu.

● A.B.D. eski başkanlarından Eisenhower öldü.

30 MART

Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı İ. S. Çağlayangil, General Eisenhower'in cenaze töreninde bulunmak üzere Washington'a hareket etti.

Arasında

Şeyhî, Hayatı ve Eserleri

Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ, **Şeyhî, Hayatı ve Eserleri, Eserlerinden Seçmeler,** Edebiyat Fakültesi yayınlarından, Istanbul, 1968, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 256 + VIII sayfa, 30 TL.

Pek değerli Türk dili ve edebiyatı bilgini Prof. Timurtaş, dil dâvamız üzerindeki büyük mücadelesinden sonra, en çok Şeyhî üzerindeki çalışmaları ile tanınmıştır. XV. asrın ilk yarısının bu büyük Türk şairi, bilindiği gibi, klasik şiirimizin sonraki gelişmesinde mühim tesirleri bulunan bir şahsiyettir. Ahmedî ile Ahmed Paşa arasındaki başlıca halkadır.

Prof. Timurtaş, Şeyhî üzerinde ufak tefek yazıları dışında şimdiye kadar — yanılmıyorsam — 3 küçük ve bir büyük kitap yayınlamıştı. Şimdi elimizde tuttuğumuz eseri, Şeyhî'ye ait ikinci büyük eseridir ve tahmin ediyorum ki, bugün için, artık bu şairimiz üzerinde söylenecek bir şey kalmamıştır.

Müellif önce Şeyhî'nin **Husrev-u Şîrîn** adlı ünlü mesnevî'sini incelemekle eserine başlıyor (s. 15 - 22). Sonra şairin hayatını ve şahsiyetini anlatıyor (s. 53 - 82). Bunu müteakıp sanatkârın eserleri, şöhreti ve tesiri bahsi geliyor (s. 83 - 141). Kitabın sonunda Şeyhî'nin **Dîvân**'mdan (s. 161 - 210) ve **Husrev-u Şîrîn**'inden (s. 211 - 31) seçmeler var. Bu suretle mükemmel bir Şeyhî antolojisine de sahip oluyoruz.

Bu pek değerli eser, gerekli bibliyografya ve fihristlerle, kolay kullanılır ve faydalanılabilir hâle getirilmiş. Tam bir ilmî ve tenkıdi zihniyetle kaleme alınmış olan bu mükemmel monografi, edebiyatımız üzerinde yazılacak benzer eserlere örnek teşkil edecek kıymettedir.

Aziz YAKIN, **İstihbarat, Casusluk ve Casuslukla Mücadele,** Dışişleri Akademisi Yayınları: 3, Ankara, 1969, 264 + VIII sayfa, üzerinde fiyatı yok.

Büyükelçilik müsteşarlarımızdan Aziz Yakın, Dışişleri Bakanlığı'mızın yayınları arasında, fevkalâde ilgiye değer bir kitap yayınladı. Esere, istihbaratın kısa tarihçesi ile giriliyor. Sonra istihbaratın gerekliliği, konusu, çeşitleri, açık ve gizli olması anlatılıyor. Başlıca devletlerde bu hizmetin ne şekilde yürütüldüğü inceleniyor (Almanya, Amerika, Rusya, Fransa, Japonya, İngiltere vs.). İdeal ajanın nasıl olması lâzım geldiği, vasıfları, başlıca casus yetiştirme okullarının faaliyet ve programları, haber toplama, propaganda, sabotaj, korunma meseleleri ele alınıyor. Yazar önsözünde şöyle diyor: «Kimsenin üzerine eğilmediği bu konuyu ele alarak, evvelâ genç meslekdaşlarımızı, sonra da diğer yurddaşlarımızı istihbarat savaşına, psikolojik harp, sabotaj ve propagandaya karşı uyanık bulundurmak, vatan hainlerine ve casuslara karşı ikaz etmek maksadıyle, planlı, sistemli ve âdetâ ilmî bir kitap yazmak arzusu, uzun zamandan beri içimi kemirmekteydi».

Meslekten olanlar ve olmıyanlar için, zevk ve alâka ile okunacak bir kitap.

Mehmet Emin YURDAKUL, **Türk Sazı,** 2. baskı, Atlas Kitabevi, Istanbul, 1969, Oya Matbaası, 192 sayfa, 10 TL.

Mehmet Emin Yurdakul'un **Türk Sazı** adı altında topladığı üç çeyrek asırlık millî ve içtimaî hece ile yazılmış manzumeleri, edebiyatımızda büyük akisler yapmış bir eserdir. Şiir kıymeti olmıyan, fakat millî duygularla dolup taşan, temiz ve açık Türkçe ile yazılmış bu şiirlerin şimdi Rakım Çalapala tarafmdan yeni harflerle yayınlanması, büyük ve yerinde bir hizmettir. Kitabın başında Agâh Sırrı Levend'in Yurdakul hakkında geniş bir yazısı olduğu gibi, sonda da, manzumelerde geçen kelime ve mefhumlar üzerinde etraflı bir açıklama cetveli var. **Y. Ö.**

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Feridun Ürüm (Karşıyaka — İzmir)

Hayat Tarih Mecmuası'nın bir cildi bende eksik. Nasıl temin edebilirim?

Bir cilt için 22,5 TL.'nı posta havalesi ile «BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — Istanbul» adresine gönderiniz. Aynı adrese bir mektup yazarak istediğiniz cildi ve parayı gönderdiğinizi belirtiniz. Derhal adresinize yollarlar.

Nedelço Kemalarski (Etiler — Istanbul)

II. Abdülhamid'in hâtıraları var mı?

II. Abdülhamid'in hâtıra şeklinde bazı notları vardır. Birkaç defa Türkçe olarak yayınlanmış, Fransızca'ya da çevrilmiştir. Istanbul'da Sahhaflar Çarşısı'nda arayınız. Fakat yayınlanan bütün metinler sahih değildir ve II. Abdülhamid'in ağzından veya elinden çıktığı iddia edilemez.

Mustafa Ercilasun (Erzurum)

Bayrağımızdaki ay yıldızın menşei nedir? Bu hususta etraflı bilgiyi nerede bulabilirim?

Göktürk bayrağında hilâl olduğu biliniyor. Bizanslılar'da da hilâl vardır ama, Türkler'deki daha eskidir. Yıldız, XIX. asır başlarında yerleşmiştir. Fevzi Kurdoğlu'nun Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanmış *Türk Bayrağı ve Ayyıldız* adlı bir kitabı vardır. *İslâm Ansiklopedisi'nin* II. cildinde Fuad Köprülü'nün yazdığı *Bayrak* maddesi de etraflıdır. Buralarda bibliyografya verilmiştir.

Oral Onur (Edirne)

II. Mustafa'nın tahta geçtiği zaman yayınladığı meşhur hatt-ı hümâyûnun metnini nerede bulabilirim?

Bu metin koyu Osmanlıca'dır. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Nusret - Nâme*'sinde vardır. *Nusret - Nâme*, sadeleştirilmiş olarak fasiküller halinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanıyor.

Üçler Güler (Çapa — Istanbul)

Osmanlılar'ın ufacık bir beylikten cihanşümul bir imparatorluk olmasının sırrı nedir?

Bu sırrın sebepleri, geniş bir çerçeve içinde, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin III. cildinde izah edilmiştir. Bu sütunlarda kısaca da olsa açıklamak mümkün değildir. — Halk edebiyatımız üzerinde birkaç yazı koyduk. Gene koyacağız.

Nejat Payman (Şirinyer — İzmir)

1968 ağustosunda çıkan sayınızda Müslümanlar'ın 610 milyonu bulduğunu yazdınız. Acaba şimdi ne kadar oldular?

Herhalde birkaç milyon artmışlardır.

Rengin Dengizer (Glasgow — İskoçya)

Ben iki yıldır İskoçya'da okuyan 13 yaşında bir Türk'üm. Okuduğumuz ders kitaplarında Türkler ve Türkiye hakkında, tamamen saçma ve garez dolu satırlar ve bilgiler var. Türkiye'yi ve Türkler'i nasıl tanıtmalı?

Bizim tanıtma görevimizi lâyıkıyle yapamadığımız aşikârdır. Ancak, Batı'nın da bizi gerçek geçmişimiz ve halimizle bilmek istememekte bir direnişi vardır ki, bunun psikolojik ve tarihî sebepleri derinlerde yatmaktadır. Zamanla Batı'nın bu «Türk» kompleksinin ortadan kalkacağına inanıyoruz.

Nihat Erzoğan (Bursa)

Osmanlılar'da şehzâdelerin boğdurulduğu kement, kovboyların kullandığı kement gibi miydi? 250 ciltlik bir kütüphanem var. İlmî şekilde tasnif etmek istiyorum. Tasnif sistemini nereden öğrenebilirim?

Osmanlılar'ın kullandığı kement, ibrişimden (ipekten) yapılmıştı. Kovboy kemendi, kalın iptir ve çok daha uzundur. — Bizim fikrimize göre, 250 kitabın ilmî tasnif sistemine tâbi tutulmasına hiç bir lüzum yoktur. Şahsî kütüphane olduğu için, siz neyi nerede bulacağınızı bilirsiniz. Birbiriyle ilgili mevzuları, kitap boylarını da dikkat nazarına alarak, bir araya toplayınız. Aynı yazarların, aynı yayınevlerinin neşriyatı da bir araya getirilebilir. 250 kitap, bugünün ölçülerine göre, çok küçük bir şahsî kütüphane sayılır. Kitap sayısı binleri bulmadan sistematik tasnife sokmakta bir fayda görmüyoruz.

Galip Kazanoğlu (Göztepe — Istanbul)

Evliyâ Çelebî'nin Seyâhat-nâme'*si bugünkü harflerle yayınlandı mı? İslâm dini resim ve heykeli men etmiş midir?*

Evliyâ Çelebî'nin ancak IX. ve X. yani son iki cildi Latin harfleriyle tam metin halinde basılmıştır. Mevcudu kalmamıştır. İlk 5 cildi, çok kısaltarak Reşad Ekrem Koçu neşretti. Semih Lutfi Kütüphanesi'nden satın alabilirsiniz. Eserin başka bir antolojisini de Mustafa Nihad Özön yayınladı. — İslâm dini, resmi ve heykeli yasaklamamıştır. Emeviler, Selçuklular devrinde yapılmış heykelcikler ve bildiğiniz gibi bir minyatür sanatı vardır. Ancak o zamanki Bizans'ta olduğu gibi ikon'a (tasvir = resim) ibadeti önlemek için, birtakım dinî sözler vardır. — Mecmuamız için umumî bir fihrist düşünmüyoruz.

Fahrettin Savaş Konar (Artvin)

Ağaç oymacılığı ile sanatlarda Türkler'le Çinliler ve Japonlar gibi Uzak Doğu kavimlerinin karşılıklı ne gibi tesirleri olmuştur?

Bu konu, tamamen ihtisasımız dışında olduğu gibi, kısaca cevap verilebileceğini de sanmıyoruz. Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Oktay Aslanapa'ya yazarsanız, onun sahasıdır, belki cevap verir.

İbrahim Bahtiyar Akbaş (Ordu)

Hayat Tarih Mecmuası'*nın eski ciltlerini nasıl temin edebilirim ?*

«BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - Istanbul» adresine, istediğiniz ciltlerin karşılığı olan parayı posta havalesi ile yollayın. Ayrıca hangi ciltleri istediğinizi bildiren bir mektup yazın. Adresinize derhal postalarlar. 1965'ten itibaren yılda iki cilt yayınlanmıştır. Her cildin ciltli fiyatı 22,5 TL.'dır.

İ. Ç. (Tekirdağ)

Fiş usulüyle çalışmanın esaslarını anlatır mısınız?

Fiş usulüyle her ilim adamı, kendi kolayına giden şekilde çalışmış ve çalışmaktadır. Çeşitli şekilleri vardır. Bu sütunlarda izahı kaabil değildir. Çeşitli tarihçilerimizin — tabiî eser yazanların — nasıl çalıştıkları hakkında kendileri ile toplu bir röportaj yapmayı düşünüyoruz.

Nurettin Akay (Kayseri)

«Türk» ne demektir?

«Türk», «kuvvetli» demektir. Önce Türkçe konuşan kavimlerden yalnız birinin adı iken, VI. asır ortalarında Göktürkler'in iktidara gelmesiyle, bütün Türkçe konuşan kavimlere bu ad verilmiştir. — İstediğiniz sayıları, BATEŞ'e bildirdik.

Halis Kaya (Gölhisar — Burdur)

Fethiye Kınık harabeleri hakkında bir yazı koyamaz mısınız?

Memleketimizdeki antik ve metrûk siteleri tanıtmayı düşünüyoruz.

Filiz Akarsu (Karadeniz Ereğlisi — Zonguldak)

İspanya'daki Arap tesirleri nelerdir?

İspanya ve Portekiz, 711'den 1492'ye kadar asırlarca kısmen ve bir zamanlar tamamen Arap hâkimiyetinde yaşamıştır. Arap kültürü, İspanyol, Katalan ve Portekiz diline, edebiyatına, musikisine, sanatına ve her şeyine sonsuz tesirlerde bulunmuştur. Bu hususta Batı'da zengin araştırmalar yapılmıştır. Ancak bu sütunlar tafsilâta müsait değildir. Bir makale mevzuu olabilir.

N. Kemal Çetiner (Turgutlu — Manisa)

Cevdet Paşa'nın Kısas-ı Enbiyâ'*sını nerede bulabilirim?*

Kısas-ı Enbiyâ, yeni harflerle basılmıştır ve mevcudu vardır. Istanbul'da bir kitapçıdan veya ısmarlamak suretiyle bulunduğunuz yerdeki bir kitapçıdan tedarik edebilirsiniz. Hususî cevap istenmemesi ve kat'iyen pul gönderilmemesini bu sütunlarda birçok defalar yazdık. Hususî cevap veremediğimiz için özür dileriz.

Kale Eren (Fındıkzade — İstanbul)

Biga'nın tarihi hakkında nerede bilgi bulabilirim?

İslâm Ansiklopedisi'nin II. cildindeki Biga maddesine ve orada bibliyografyada gösterilen eserlere bakabilirsiniz.

Mehmet Ergin (İstanbul)

Diyarbakır şehri hangi tarihte ve kimin adına kuruldu? Mimar Sinan nerelidir?

Diyarbakır şehri, «Amida» adıyle 349 yılında Roma imparatoru Konstans tarafından kurulmuş sayılabilir. Bu hükümdar, o zaman küçük bir şehir olan Amida'yı surla çevirtmiştir. Fakat Amida'nın, başka ad taşıyan eski bir iskân merkezinin yerinde kurulmuş olması pek muhtemeldir. «Amida»yı Arablar «Âmid» yapmışlar ve XIX. asra kadar şehir «Âmid» veya «Kara Âmid» diye anılmıştır. «Diyâr-ı Bekr» (Bekr Ülkesi), bütün bu bölgeye verilen addı. Cumhuriyet devrinde şehre de bölgenin adı verilmiş ve bir müddet sonra, çok garip bir şekilde bu ad «Diyarbakır» olmuştur («Elaziz»in «Elâzığ» olması gibi). — Mimar Sinan, Kayseri'nin bir köyünde doğmuş ve acemi oğlanı olarak devşirilmiş, yeniçeri subaylığına, nihayet mimarbaşılığa yükselmiştir.

Muharrem L. Makal (Basmahane — İzmir)

Hun, Selçuklu, Osmanlı hükümdarları, sadrâzamlar ve beylerbeyiler şimdiki mânasıyle asker midirler?

Sefere çıkan, kumandanlık eden, savaşan hükümdar ve devlet adamlarımız, şüphesiz asker sayılırlar.

Avukat Sümer Büyüktosun (Selçuk — İzmir)

Mart sayınızda Artemis Mâbedi ve Mausolos'un Mezarı'na ait resimlerin yazıları, biri diğerinin olacak şekilde karışmıştır.

Başka bir okuyucumuzun da işaret ettiği bu yanlışı düzeltir, dikkatinize teşekkür eder, özür dileriz.

Bir okuyucu (Uşak)

Yüzellilikler hakkındaki yazınızda Uşaklı olarak gösterilen bir şahıs Eşmeli olacaktır.

O yazıdaki liste orijinal arşiv vesikasından alınmıştır ve yayınladığımız şekildedir. Arzunuz üzerine adınızı yazmıyoruz.

B. Sirey (Cihangir — İstanbul)

«Barbar» kelimesinin Eski Yunanlılar'daki mânası hakkında verdiğiniz bilgiye teşekkür ederiz.

Hasan Türker (Fıranlı - Ezine — Çanakkale)

Her konuda millî ve mâkul tutumunuzu bir köy okulu müdürü sıfatıyle tasvip ve tebrik ediyorum.

Biz de teşekkür ederiz. Okuyucularımızın ve Türk milletinin sağduyusuna karşı beslediğimiz îman, bize yol göstermektedir.

Erol Oktay (Gümüşsuyu — İstanbul)

Son Abbâsî halîfesi kimdir? Hicrî tarihleri Milâdî'ye nasıl çevirebilirim?

Abbâsîler, Emevîler'in yerine 750 yılında halifelik tahtına çıkmış bir hanedandır. Birkaç yıl sonra başkentleri Bağdad olmuştur. Bağdad, 1258'de Cengiz'in torunu Hulâgu İlhan tarafından kuşatılıp alındı. 55. İslâm ve 37. Abbâsî halîfesi el-Müstâ'sım, 20 şubatta — Bağdad'ın düşmesinden 10 gün sonra — öldürüldü. 46 yaşındaydı. Halifelik müddeti 15 yıl, 3 ay ve 28 gündür. Moğollar'ın elinden kurtulan Abbâsîler, Mısır - Suriye Türk - Memlûk sultanlığına sığındılar. Bu suretle halifelik, devlet başkanlığı sıfatı olmaksızın, Kahire'de devam etti. Kahire'deki Abbâsîler'den son halîfe III. el-Mütevekkil'dir. Halifeliği 7 yıldır. 29 ağustos 1516'da halifeliği, fiilen ve hukukan Haleb Ulu Camii'deki cuma hutbesinde Yavuz Sultan Selim'e ve onun şahsında Osmanoğulları'na bırakmıştır. III. Mütevekkil, 72. İslâm halîfesi olup, Mısır Abbâsîleri'nin 17.'si ve Abbâsîler'in 54.'südür. Yavuz, 73. halife olmuştur. Osmanoğulları'ndan bu sıfatı taşıyanların ilkidir. III. Mütevekkil, 1518-21 yıllarında Istanbul'da yaşamış, 1543'te Kanunî devrinde Kahire'de ölmüş, nesli devam etmiştir.

Hicrî tarihleri Milâdî'ye çevirmek için en iyi kılavuz, Faik Reşid Unat tarafından yayınlanmış ve 3. baskısı Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmıştır. *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu* adını taşır. Ankara'da Türk Tarih Kurumu'ndan veya bir kitapçıdan getirtebilirsiniz. Çok faydalı, pratik, güzel bir eserdir. Bu kılavuz olmaksızın başka yollarla bulunacak tarihler, ancak yaklaşık bir fikir verir. — Diğer sorularınıza cevap veremediğimiz için özür dileriz. 1328 Hicrî yılının karşılığı 1910'dur.

İ. Ç. (Tekirdağ)

1820 - 1928 arasında Istanbul'da müderrislik yapan kimseler hakkında nereden bilgi edinebilirim? Yûnus Emre ve Nasreddin Hoca hakkında en doğru bilgiler nerede bulabilirim?

Müderrisler için, arşivlere başvurmaktan başka çare yoktur. Nasreddin Hoca için *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddesini. Yûnus için de Abdülbâki Gölpınarlı'nın kitabını okuyunuz. Oralarda geniş bibliyografya da bulacaksınız.